ZATHURECZKY GYULA

AZ ÚTON VÉGIG KELL MENNI

ANONYMUS

ROMA 1954

AZ ÚTON VÉGIG KELL MENNI

ANONYMUS

Copyright by Anonymus

ZATHURECZKY GYULA

AZ ÚTON VÉGIG KELL MENNI

Ajánlom ezt a könyvet milliónyi halott bajtársam emlékének.

ANONYMUS

ROMA 1954

ELŐSZÓ

Magyar vagyok. A mondatnak különös jelentése van. A mi nyelvünkön mindössze két szó, de a világon sehol másutt nem látott élet elevenedik meg általa, amely csak a miénk. A két testvértelen szó széles horizontokra tágul és mint nagyobbik hazát felöleli: Európát!

És keresztény vagyok. Amikor már csak a hitem maradt meg, megtanultam, hogy kereszténynek lenni egyetemesség és határtalanság.

Volt hazám. Évszázadok kötnek hozzá. Értem fáinak, virágainak, állatainak nyelvét. Öröm és bánat, bűn és makulátlanság, élet és halál számomra egy vele. Pillanatra sem tudok tőle elszakadni, — bonthatatlan a kötelék. Most mégis valahol Európában élek, nagyobbik hazámban, amely kelletlenül fogad fiának. A hazámat eladták és megtiporták.

Volt otthonom. A ház előtt a körisfát gyermekkorában ültette apám, emberöltő után egy kinyúló ágát a fiammal vágta le. A boltives szobában állt nagyanyám karosszéke és a polcokról könyvek néztek rám. Ökölnyi kőalma támasztotta ki nyáron a veranda ajtaját. Az otthonom a kommunista párt székháza lett.

Volt egy sírkertem. Ákácok hajoltak fölé. Benne nyugodtak azok, akiknek nemzedékeken átívelő csókja csókolt engem is életre. Tovább élnek bennem és tovább

éltek a fiamban, akit egy légitámadás után édesanyjával együtt a csendes ősök mellé temettem.

Aztán eltemettem mindent.

És itt kezdődik ez a könyv. Itt kezdődik a semmiből, a teljes semmiből újra az élet. Mint minden születés, ennek az életnek a sarjadása is fájdalmakkal és szenvedésekkel telt.

A testi és lelki szenvedések aljára értem. A Szovjetunió foglya lettem. Még csak számom sem volt. Ha szóltak hozzám, mindössze annyit mondtak: « Vojenna Plenny! »: Hadifogoly! Egy a milliók közül. De mégis « én » voltam. És amikor tudtam, hogy « én » vagyok, megértettem, hogy az Isten a vergődő élet fölé hajlik és... mosolyog.

Ezt a mosolyt szeretném tovább adni embertársaimnak.

Nem regényt írtam és nem beszámolót. Az élet történés. Ebben a könyvben ez sem különös. Tizmillió hadifogoly sorsa sűrüsödik az enyémben. Minden egyéb csak kulissza, homlokzat, háttér: a szögesdrót, az őrtornyok, a temetők, barakok, az élő és holt emberek, az éhség, a betegség, a halál, a gonosz és jó indulatok — a titokzatos, csodálatos és szenvedő Oroszország.

Az utat írtam le, amelyen mindenkinek végig kell mennie, míg elérkezik a mosolyhoz, amely megadja az emberi élet értelmét.

Azzal az alázattal és megbékéltséggel bocsájtom útjára ezt az írást, amellyel az életet fogadtam, amikor úgy gondoltam, hogy már befejeződött.

Európa, 1954.

Z. Gy.

I.

Feszesen állunk. Az ezredes két öklét rátámasztja az íróasztalra és szaggatott mondatokban ismerteti a hadihelyzetet. Ha baj van, az ezredesek furcsa módon mindég így szoktak állni. A hangsuly az öklön van, amelyen a kemény szorítástól kifehérednek a bütykök. Az ököl ilyenkor szimbólum, a kérlelhetetlen elhatározás jelképe. Várom, hogy az ezredesi ajakról elhangozzék minden vesztett háboru visszatérő mondata: « Az utolsó emberig kitartani! ». De most nem erről van szó. Az ezredes lázasan beszél:

— A Balaton vonalán tizennégy német páncélos hadosztály indult támadásba! Csatlakozott hozzájuk a mi két ujonnan felállitott hadosztályunk! Weichs átverekedte magát a Balkánon! Csapatai teljes harcértékkel támadnak délről...!

Az ezredes keze meglendül. Mintha összegyűrt papirgalacsint dobna a szemétkosárba. Felemeli a hangját:

— Ujévre nem lesz orosz a Dunán tul!

A mondat testet ölt. Dörömböl a dobhártyánkon, befurakodik az agysejtek közé, de nem tud megkapaszkodni. Kibuggyan és szálldogál a szobában, mint a szappanbuborék. Visszaverődnek rajta a sápadt napsugárban fénylő aranygombjaink, a kitüntetések, mindaz, ami e pillanatban még láthatóan vagyunk: magyar királyi honvédtisztek. A közelben gránát csapódik be. Az abla-

kok megcsördülnek és a szobában szállingó mondat szétpattan. Megint sárgásszürke és fenyegető minden, mint a Dunáról gomolygó köd. Az ezredes hirtelen megkerüli az asztalt, hozzám lép és a vállamra teszi a kezét:

— Húsvétra otthon vagyunk! Erdélyben! Átdobjuk az oroszt a Kárpátokon!

— Igenis ezredes úr!

Az ezredes szeme megrebben. Ugy látszik nem meggyőző a hangom. Aztán hátralép és szinte kisfiúsan mondja:

— Én most Sopronba utazom. A családommal akarom tölteni a Szentestét. Holnapután itt vagyok... Boldog ünnepeket urak!

A sarkantyúk megpendülnek, aztán becsapódik az ajtó az ezredes mögött. A sor megbomlik, nyújtjuk egymásnak a kezünket:

— Boldog ünnepeket...

Ismételjük a szavakat, de nincsen jelentőségük.

Az ablakhoz lépek és kibámulok a Dunára. A parti vaskorlátra suhancok kukoricaszárat kötöznek fedezéknek, odébb a törmelékből géppuskafészkeket épitenek. A Lánchidon tíz lépésenként német őrszemek állnak. A robbanótölteteket már beélezték. Egy ország szívének dobbanása épült bele száz évvel ezelőtt ebbe a hídba. A multat kötötte össze a jövendővel, Budát Pesttel, a történelmet a jövő igéretével. Vajjon a levegőbe röpül a híd? A pesti palotasor ködbevész. A nap tusakodik a vízről felszálló párával. Néha megvillan a parlament csipkés körvonala, felkomorlik az Akadémia sulyos tömbje, a Gresham palota, a Ritz... A korzóból nem látszik semmi, csak jobbkézre emelkedik a köd fölé az Eskü-téri templom két zömök tornya és az Erzsébet híd lehelletfinom pillércsucsa. Itt is, amott is becsapódik egy gránát, fekete-fehér gomolyag szökik a magasba.

Az orosz tüzérség dolgozik. Egy százados mellémlép:

— Na... szép Karácsonyunk lesz...

— Az...

— Gyere menjünk. Elviszlek kocsival. Nekem is Pesten van dolgon

Lebotorkálunk a félhomályos lépcsőn. A lépcsőház kietlen, a falakon katonai plakátok, minden másodikról vastag betükkel komorlik felénk a fenyegetés: « Főbelövés terhe alatt...! ». Az épület valaha minisztérium volt. De a kormány rég « nyugatra települt ». A szél a szemünkbe vágja a szitáló darát. Valaki tiszteleg és fázósan siet tovább. Az épület sarkán pártjelvényes kamaszok akarnak igazoltatni. A nyakukban géppisztoly lóg. Az osztályomnak összesen hét géppisztolya volt. Ráteszem a kezem a revolvertáskámra és továbbmegyek. A fickók riadtan húzódnak vissza. A százados lihegve lohol mellettem:

— Ne csinálj bolondságot öregem... Hiába, ez a párt!

— Én katona vagyok!

A gépkocsi mótorja sehogy sem akar beugrani. A százados káromkodva nyaggatja az öninditót és szidja a szintetikus benzint.

Magam szeretnék lenni. Fájnak a százados kongó szavai, az önindító rekedt káricsolása, a köd, a tompán puffanó gránátok... Egyedül lenni! Végre egyszer egyedül lenni! A százados kissé sértődötten húzogatja a vállát, amikor mondom neki, hogy mégis inkább gyalog megyek.

— Hát ahogy parancsolod. Szívesen átvittelek volna...

Át kell mennem Pestre, az Irányi utcába. Megbeszéltem Sándorral és Annával, hogy együtt ebédelünk.

Már csak ők tartoznak hozzám. Két ember, abból... ami volt.

A hídon elakadt a közlekedés. Német és magyar alakulatok közé szorult embertömeg tolong az uttesten. Menekülők. Jönnek Pestről Budára. Azt hiszik a Duna megmenti őket. Nem gondolnak arra, hogy az oroszok már a Balatonnál csatáznak. Az emberek menekülnek. Targoncákon, gyerekkocsikon húzzák a holmijukat. Párnát, limlomot. Egy öreg ember madárkalitkát szorongat kékre fagyott kezében. A Clark Ádám téren, közvetlenül az alagút bejárata előtt páncéltörő ágyúk csöve mered Pest felé. A Siklónál légvédelmi üteg. Kivergődöm valahogy a tömegből és lemegyek a propellerállomásra. A kis hajó nyikorogva köt ki. Áradnak belőle az emberek. Riadt az arcuk, de amikor partralépnek, megkönnyebbülten néznek körül. Budán vannak! Alig néhányan szállunk be. A hajó orrában állok és nézem, hogy törnek össze a torlódó jégtáblák. Egy orosz Rata húz el lassan a fejünk felett, de nem tüzel. A légvédelmi ágyúk is némák. A pesti oldalon tömeg várakozik. A matróz, amikor kidobja a kötelet rámnéz, megrándítja a vállát és legyint.

Ember ember hátán tolong. Lekerülök a Piarista utcának, a Régi Postautcán és a Petőfi utcán át kijutok az Apponyi térre, de csak a Forum mozi előtt tudok átjutni a Kossuth Lajos utca tuloldalára. Majd egy órába telik, amíg elérem az Irányi utcát. A Central Kávéház előtt a járdán halott fekszik ujságpapirral letakarva. A kocsmánál az úttest közepén nagy gödör tátong. Előtte tábla: « Vigyázat tankcsapda! ». Olyan az egész, mint egy óriási ostoba bohózat. Csak ne vigyorogna a falragaszon a fogolyvonat végén ülő halálfejű orosz.

A kocsma meleg és hangos. Mindenki ismerős. Enni

már régen csak a törzsvendégek kapnak. De ki nem törzsvendég valahol Budapesten? Annáék rántott velőt szereztek és bort. Nem vagyok éhes, de egy hajtásra kiiszom a bort. Anna mondja, hogy délutánra bejelentett az orvoshoz. Fáj a fülem. Vásárolni is kellene, holnap Szenteste... de nem lehet, parancsom van, hogy kimenjek Csapdira. Az ördög ismeri Csapdit. Valami kis falu. Egy pillanatig arra gondolok, hogy odaadom a pénzem és a nálam lévő értéktárgyakat Annának. De egy kicsit babonás lettem és nem szólok semmit. Sándor, aki most a soffőröm, hívja Annát, hogy jöjjön velünk. Biztatja, hogy szerzünk élelmet és estére megint itthon vagyunk. Látom Anna szeretne jönni. Nagy barna szemével csalódottan néz rám, mint gyermekkorában, amikor mondom, hogy nőnek nincsen helye katonai autón.

— Különben is...

De elharapom a szót és így folytatom:

— Estére itthon vagyunk!

A kocsmaajtó csilingelve csapódik be mögöttünk.

* * *

Az útszéli eperfák törzsei már megfeketedtek. A szántásokon a hófoltok beroggyantak a barázdába, varjak kibicelnek felettük. Megint megcsúfolt a tél. A Dunáról kavargó köd kilométerekre terpeszkedik, ezüstös cseppé válik a tar galyakon, permetet hullat a csatakos országútra, parányi patakokban csordogál a szélvédő üvegen.

Kihalt falvakon robogunk keresztül. Hazatérő munkásosztagok cuppognak el mellettünk a sárban. Mindenki szembe jön velünk. Ujabb falu. Az út kétoldalán széles marhajárás, négy sor eperfával beültetve. A sarkon sárga kocsmaépület. Egy hadgyakorlaton egyszer itt nyergeltünk át. A régi ezred! A kocsmáros vederszám

hordta a bort. Az öreg Mucsi tiszthelyettes valamelyik ujonccal zsörtölt. A tisztek a kocsma előtti pallón gyültek össze, nekik a kocsmáros lánya vitte a fröccsöt. Barnára égett nevető arcok, a por alól is villanó csizmaszárak, derékba szabott vászonzubbonyok, csillogó vállzsinórok, hetykén félrevágott sapkák... Alig vagyunk már egynéhányan a régiek közül. A többiek botra tűzött rohamsisak alatt pihennek elszórva a Dóntól idáig. Negyedik éve tart a háború.

A falu utolsó házai csukott szemmel suhannak el mellettünk. A hó egyre sűrűbb pelyhekben hull. Borzongva huzom összébb magam. Ocsmányság az egész!

Nyugat felől, ahol a lenyugvó nap viaskodik a ködděl és szivárványszínre bontja a felhőket, tompán dübörögnek az ágyúk. Úgy látszik igaza volt reggel az ezredesnek: a Balaton vonalán nagy csata indult...

Könnyű német páncélos zakatol szembe. Megállítom. Fiatal hadnagy dugja ki a fejét a toronyból. Kérdem, hogy van-e valami? Únottan válaszol:

— Mi zavartalanul jöttünk Székesfehérvártól.

Két újjal tiszteleg, aztán magára csapja a torony tetejét.

Jobbkézre elhagyjuk a biatorbágyi vasúti hidat. Itt követte el Matuska Szilveszter a hírhedt merényletet a bécsi gyors ellen. A világsajtó tele volt akkor a merényletről szóló jelentésekkel. Az áldozatokat a Vérmezőn ravatalozták fel. A temetésen a Kormányzó is megjelent. Vajjon mi van a Kormányzóval? Furcsa... ki gyászol ma? A karomon feketéllő szalagra pillantok. Három hónapja ölte meg a bomba a feleségem és a fiam. Szőnyeget dobtak egy kis vidéki állomásra. Miért? Ki tudja? Talán csak azért, hogy ők meghaljanak. Egy asszony és egy kisfiú. Sok-sok asszony és kisfiú. De gyászolok? Nem hiszem. Csak üres és értelmetlen minden. Rette-

netesen üres. Anyám írta, hogy nem menekülnek. Ott maradtak őrizni a sírokat... Most már rajtuk is keresztülgázolt az orosz...

Cigarettát veszek elő és Sándor szájába is nyomok egyet. Nem szabad gondolkozni.

— Hajts gyorsabban!

A kocsi előreugrik. Jobbról kopár domboldal, előttünk szőlőhegy. A nap már elérte a szemhatárt és élesen rajzolja ki a dombtetőn húzódó ákácsort. Balra zsombékos rét. Lejtőn rohanunk lefelé... a kilométerjelző a százas felé táncol.

Hirtelen megnyílik a pokol. A kocsi, mint sebzett vad a magasba ugrik, keresztbe vágódik az úton, aztán tántorogva rohan tovább. Élesen csattannak a géppisztolysorozatok, a szőlőből felugatnak a nehéz fegyverek. Alattunk tompa robbanások. Cseng, csörömpöl minden. Még hallom Sándor sikoltását:

— Oroszok!

Kirántom a kocsi ajtaját és fejjel előre kivetem magam az árok felé. Az arcom előtt akna robban, a láng vörösen csap felém, aztán csak annyit érzek, hogy repülök.

* * *

A csendre térek magamhoz. Pisztolylövésnyre tőlem az árokba billenve füstöl a gépkocsi. Zsibbadt vagyok és jól esik az árokban feküdni. Lágy a sár és olyan jó egyedül lenni. Miért is nem haltam meg? Milyen egyszerű lett volna most! Meleget érzek az arcomon. Odanyúlok és a keztyűm véres lesz. Fejlövés? Milyen különös! Harminc évvel ezelőtt apám feküdt így egy galíciai árokban. Az ő halántékából is csorgott a vér, orosz golyó ütötte sebből, akárcsak most az enyémből. Bénán jött haza Szibériából. Mint ő akkor, én is próbálok gon-

dolkozni. Nézzük, van-e agysérülésem? Emlékszem mindenre és mindenkire. A végtagjaim is mozdulnak. Csak a fülem zúg kegyetlenül és nem értem, hogy a táj miért olyan opálos. Mintha olcsó levelezőlapra volna festve. Varjak keringenek felettem. Nem szeretem a varjakat. Mióta háború van, nem szeretem őket. Mennének már a pokolba. Ott a szántás keressenek csimaszt! Mit bámulnak engem? Aztán eszembe jut, hogy a túloldali árokban ott az orosz. Nézem a varjakat. Nem! Hát inkább ők! Nem adom meg magam! Minek az egész? Elestem és kész! Néhányan egy darabig még gondolnak rám, aztán elfelednek. A hagyatékomon osztozik a rokonság, talán valamelyik néném beirja a Bibliába, hogy: « Gyulánk 1944 december 23.-án 38 éves korában elesett az oroszokkal vívott harcokban. Fia Miklós, édesanyjával együtt légitámadás áldozata lett szeptember 6.-án. A család ez ága kihalt ». Igen... jól lesz ez így! És anyámék? Lehet ők sem élnek már...

Ösztönösen fordítom a fejem az út túloldala felé. Durva hangok szűrődnek felém. Kihúzom a revolvert a táskából. Ingyen nem adom! A túlsó árokból felemelkedik egy orosz alakja. Bő, földszinű köppeny van rajta, ormótlan csizmáiban imbolyogva cammog felém. A kezében lövésre készen a kerekdobos géppisztoly. A « davajgitár », ahogy a fronton neveztük. A szél lobogtatja vattasapkája fülvédőit. Most villan eszembe, miért mondották régen, hogy: « kutyafülű tatár ». Csontos arca kifejezéstelen. A finnek úgy mondják, hogy « az orosz csak holtan jó! ». Félig lehúnyt pillák alól nézem ahogy közeledik. Gyorsan kell lőnöm. Óvatosan emelem combom mellett a revolvert. Nem szabad, hogy észrevegye. Jön, lépésről lépésre. Minden idegszálam megfeszül. Egészen közel kell engednem, hogy biztosra

lőjjek. Nem ismerem az új revolveremet. Az orosz lépked... Egy... kettő...

Hirtelen elmosódik az alakja. Áttetsző lesz mint az árnyék. Imbolyog felém, de fénylő köddé válik minden. Vörösen, lilán, sárgán ragyog a nap és a ragyogásból, közém és az orosz közé, látomásként lép a fiam és a feleségem. Kézenfogva jönnek, mosolyogva. Megállnak előttem, a feleségem felemeli a kezét és megcsendül a hangja:

— Ne ölj! Az úton végig kell menni!

Állnak előttem és mosolyognak, aztán szertefoszlik a képük. A revolver kisiklik a kezemből. Az orosz megbök a csizmájával:

— Davaj!

Ahogy felállok, mögém kerül és a hátamnak szorítja a géppisztoly csövét.

* * *

Arcok merednek rám. Bambák és kifejezéstelenek. Mintha lárvák lennének. A szemek is merevek, nem rezdül bennük semmi, sem érzés, sem értelem. Böszme szavak csapnak pálinkabűzösen az arcomba. Az egyik orosz meglök, hogy hátratántorodom. A másik puskatussal tarkón üt. Féltérdre esem. Röhögnek. Aztán nekem esnek, feltépik a bundámat és kutatják a zsebeimet. A csuklóimat tapogatják óra után. Összevesznek a tárgyakon. De a bal hátsó nadrágzsebet nem találják meg. Abban van a pénzem és a feleségem ékszere. Tanakodnak. Néznek engem és az ákácok alatti árkot. Kicsit szemrehányóan gondolok a feleségemre. Miért nem hagyta, hogy lelőjjem az oroszt? Legalább harcban estem volna el. Nézem a rétet és az ákácokat. Arra gondolok, hogy az árok szélére állítanak és szitává lőnek. Nem nagy eset az egész. De különös így előre tudni. Vajjon

mi marad meg utoljára a szememben? A táj? A dombhát? Vagy a fegyverek torkolattüze?

Ketten megfogják a karomat és húznak az árok felé. Csak most veszem észre, hogy néhány lépésre elfogott parasztok gunnyasztanak az árokparton. Közöttük fiatal honvéd. A homályban is látom, hogy sápadtak és meredten néznek. Félnek a pillanattól. Kivégzést nem jó látni. És... ki tudja, hátha utánam rájuk kerül a sor? A kis honvéd arca szederjes és egész testében remeg. Előre hajlik és rekedten tör ki belőle a kiáltás:

— Főhadnagy úr!... Mentsen meg!

Az oroszok csodálkozva állnak meg. Elengedik a karomat és zavartan néznek. Nem értik a szót, amit a fiú kiáltott, de érzik, hogy valami megfoghatatlan történt. Valami, ami túl van az élet határán. Ami több annál, ami most van: részeg orosz, elfogott tiszt, háboru, halál... mindennél több. Egy ember kiáltott! Olyan emberi kiáltással, hogy minden nyelven megérteni. A parasztok lélekzetvisszafojtva merednek rám. Tekintetükben visszaverődik a fiú kiáltása: « Mentsen meg! »... A falu itt van néhány kőhajitásnyira. Oda igyekeztek. Asszonyhoz, gyerekhez, a jószághoz. Mindenhez ami az életük. A munkás hétköznapokhoz, a templomos ünnepekhez, az asztalon pirosló borhoz...

A kis honvéd ujjai felém markolnak a levegőben. Az oroszok még mindég zavartak. Kiegyenesedem és lassan végignézek rajtuk. Arcról-arcra. A szempillák hunyorogni kezdenek. Egy másodpercre felvillan előttem a feleségem és a fiam mosolya. Aztán mintha saját legénységemhez szólnék, megkérdezem románul az oroszokat, van-e közöttük besszarábiai? Egy sergeant előlép és tisztelegve jelentkezik. Megkérdezi hová való vagyok.

— Erdélybe. Tiszt vagyok és ezekkel az emberekkel együtt kisérj a parancsnokságra!

Amit mondok: parancs! Az oroszok bambán bámulnak. A sergeant valamit mond a többieknek, aztán megkapja a karomat és futólépésben indul velem a falu felé. Lihegve állunk meg egy árok szélén. A sergeant cigarettát ad. Mögöttünk orditanak az oroszok. Mélyen szívom le a füstöt. A sergeant közel hajol az arcomhoz:

— Szerencséd, hogy románul szóltál. Ezek a disznók agyon akartak lőni. Azt mondtam vezérkari vagy és ha nem viszlek hátra, minket lőnek agyon...

— Köszönöm! De most hozd el a többieket és nézd meg mi lett a soffőrömmel. Rokonom...

A sergeant bólint és azt mondja, hogy várjam meg, aztán eltűnik a sötétben. Néhány perc mulva hallom, hogy vitatkozik a többiekkel. Egy pillanatig arra gondolok, hogy megszököm. De a környék már tele van oroszokkal. Hová szökjem? A halántékomból még mindég csorog a vér. Leülök az árokpartra és csendesen szívom a cigarettát. Fogoly vagyok. Az országút felől elhalkul a szóváltás, aztán lépések cuppognak felém a sárban. A sergeant jön az elfogott magyarokkal. Sándor is köztük van. Ő is véres és remeg minden ízében. A kis honvéd elém áll, tisztelegni próbál, de nem sikerül. Az arcán peregnek a könnyek:

— Főhadnagy úr...

A hangja elcsuklik. Odaadom neki a cigarettavéget.

— Szivjad fiacskám... Nincs semmi baj...

A sergeant sorbaállít és megindul előttünk. Hátul fiatal kirgiz fiú kisér. Ferdevágású szemével barátságosan néz ránk és nevet. Sándor beszélni próbál, de a foga még mindég úgy összeverődik, hogy a szó megbotlik a száján. Lehet légnyomása van. A sergeant hátraszól, hogy maradjunk csendben. Szótlanul botladozunk a kukoricatarlón. Egy szárkupacnál őrszem állit meg. A szár közül orosz tiszt mászik elő és zseblámpájával végig-

pásztáz rajtunk. Szeme megakad tiszti sapkámon. Nézi az arany sapkarózsát és a bőrbundámat. Közömbös hangon kérdi:

— Civil?

Megrázom a fejem, a sapkámra mutatok és azt mondom:

— Soldat.

A tiszt egy darabig néz, aztán szól valamit az őrszemnek. Az hozzám lép és szétnyitja a bundámat. A zseblámpa fényében megcsillannak a gombok, a galléromon a rangjelzés. A tiszt előkapja a revolverét és orditva kezd hadonászni:

— Soldat? Officer! Spion!

Dől belőle a szó. Nem értem közüle csak ezt a néhányat, de gondolom a bunda zavarta meg. Megkérem a sergeantot magyarázza meg, hogy mi ilyen bundákat hordunk és nálunk aki nem civil, az katona: soldat. Én főhadnagy vagyok. A sergeant darál valamit, mire a tiszt fejcsóválva megnyugszik. Az őrszem lerántja rólam a bundát és lehúzza a keztyűket is a kezemről. Odadobja a szárkupac mellé. A tiszt ráheveredik a bundámra, próbálgatja a keztyűmet, aztán int, hogy mehetünk.

A vékony zubbonyon átvág a jeges esti szél. A kis honvéd rámerőszakolja a bőrmellényét.

— Tessék csak felvenni, nekem van vastag pullóverem. Aztán meg ez páncélos mellény. Engem még agyonlőnek miatta, de a főhadnagy urat nem bántják.

Az arcom merev a hidegtől, de mosolyogni kell.

— Hát ha így gondolod, add ide...

A falu szélén megállunk. A sergeant elindul szállást keresni. A kirgiz előhúz egy üveget és pálinkával kinál. Azt mondja « harasó » és csettint hozzá a nyelvével. Vattaruha van rajta és vidáman álldogál a metsző szél-

ben. Szakadatlanul beszél és mikor látja, hogy nem értjük, kézzel-lábbal magyaráz. Ránk mutat és egyre hajtogatja:

— Venger haraso!... A magyar jó.

— Nyamci... puff-puff...!

Széles kört ír le a géppisztolyával. Mutatja, hogy minden németet agyonlőnek. Aztán megint minket magyarokat dicsér. Előadja, hogy nemsokára vége a háborúnak. A háború « kaput » és Hitler is « kaput ».

Közben előkerül a sergeant. Kis parasztházba visznek. A sergeant vacsorát rendel, a kirgiz eltűnik és nemsokára visszatér egy veder borral. Betéved két orosz is. Nekiesnek a bornak. A sergeant hozzámhajlik:

— Igyatok amennyit tudtok, mert ha ezek lerészegednek, baj lesz.

Versenyt iszunk az oroszokkal. Kerek kenyér kerül az asztalra, aztán az öreg parasztasszony behozza a vacsorát. Nagy tál paprikás csirkét. Az oroszok únottan csámcsognak. Közben szakadatlanul merítenek a borból. Az egyik hozzám tántorog, megfogja a vállam és ráz:

— Davaj csaszi!

Az órámat akarja. A sergeant magyarázza neki, hogy már mindent elvettek tőlem. Az orosz káromkodik, felemeli a vedret és úgy iszik belőle. Aztán mint akit fejbeütöttek, végigvágódik a padlón és elalszik. A másik már a kemence mellett horkol, két térde közé ejtett fejjel. A kirgíz félrehuzza a száját és megvetően int a kezével:

— Ruszki!

A sergeanttal együtt az ajtó elé fekszik a földre. A kis honvéd illedelmesen jóéjszakát kiván és elfújja a lámpát.

A melegben a vér megalvadt a halántékomon. A seb sajog, zúg a fejem és nehezen lélekzem az áporodott le-

vegőben. Szótlanul fekszem Sándor mellett az ágyon. Az oroszok horkolnak. Sándor a fülemhez hajlik:

— Szökjünk. Most szökjünk!

Nincs hová szökni. Az ország elveszett. Próbálok gondolkozni, de minden összezavarodik a fejemben. Csak a feleségem áll előttem tisztán és a kisfiam. A feleségem szavát ismétlem félhangosan:

— Az úton végig kell menni!

— Miféle úton? Bolond vagy! Szökjünk... most még át tudunk talán csúszni az orosz vonalakon...

— Nem szököm!

Sándor sóhajtva fordit hátat. Elhalkul és elmosódik minden. Csak az oroszok horkolnak egyenletesen. Zöld karikák és ezüst pontok táncolnak a szemem előtt, aztán kábult álomba zuhanok.

* * *

Szikrázó napfényben indulunk neki reggel a falunak. Orosz katonák imbolyognak furcsa tengerészléptekkel a járdán. Egy kozák pehelypaplannal leteritett lovon vágtat a fagyos göröngyön. A ló megbotlik, mire a kozák durván beleránt a szájába, botja élesen csattan a ló fején.

A körorvos házához visznek. A szobában összetört poharak hevernek szanaszét, az asztalról még csepeg a kiöntött bor. Két tiszt röviden kihallgat, aztán visznek tovább. A főuccán felfordult szekerek, döglött lovak. A járdán fiatal német halott fekszik keresztben. Két keze laposan szorul combjához, mintha feljebbvalója előtt állana. Fénytelen szeme a ragyogó égre mered. Hópihe száll rá, de nem olvad el rajta. A kirgiz rátapos a halottra, leköpi és káromkodik, aztán nevetve megy tovább.

Tágas paraszthéz udvarán már vár egy NKDV kapitány. Néven szólít és betessékel a szobába. A többiek a konyhában maradnak. A sergeant és a kirgiz eltűnik. Egy altiszt kiforgatja a zsebeimet, megtalálja a pénzt és az ékszeres zacskót. A kapitány vigyorogva gyűri térképtáskájába a százasokat. Ebben a pillanatban két Messerschmidt zúg el felettünk. Bombákat dobnak és gépfegyverezik az uccát. A kapitány és az altiszt kiugrik a házból. Egy bomba az udvaron robban és beszakítja az ablakokat. A légnyomás a falhoz szorít. Amikor vége a támadásnak, öreg orosz dugja be a fejét és int, hogy menjek a konyhába. Két német katona gunnyaszt a sarokban. A padka sarkán fázósan összehúzódva ül egy vállkendős lány. Haja az arcába lóg és mozdulatlanul mered maga elé. Mellé lépek és a vállára teszem a kezem. Rémülten néz fel. Csak akkor enyhül meg a tekintete, amikor látja, hogy magyar tiszt vagyok. Az arca rángatózni kezd és hirtelen elkapja a kezemet:

— Telefonkezelő voltam a postán... Este elvittek... Most azt mondják kém vagyok... Elvittek... és...!

Az « és »-t sikoltva mondja. Ráborul a kezemre és hangosan zokog. Megsímogatom a fejét. Nincs mit mondani. Mit lehet egy lánynak ilyen éjszaka után mondani?

Magasrangú prémbundás tiszt lép a konyhába. Sudár férfi, nemesmetszésű arccal. Könnyedén meghajlik és bemutatkozik. Megkérdezi, hogy németül, vagy franciául óhajtok-e beszélni. Vezérkari alezredes és szeretne néhány kérdést feltenni. Leültet az asztalhoz, amelyre rádobta a sapkáját és keztyűjét. A szemem megakad a sapkán virító vörös csillagon. Az alezredes észreveszi, hogy mit nézek és elmosolyodik. Van ebben az átsikló mosolyban egy kis magyarázkodás és egy kevés fölény. Mintha azt mondaná, hogy: « ugye csodálkozik, hogy

én bolseviki katona vagyok? »... Megkérdezem miben állhatok rendelkezésére.

— Ön bizonyára nem tudja, hogy Budapestet körülzártuk. A városban lévő erők parancsnokát megadásra akartuk felszólitani, de a parlamenterjeinket agyonlőtték. A várost kíméletlenül elfoglaljuk...

Egy pillanatra megáll és várakozóan tekint rám. Mozdulatlanul nézek vele szembe.

— Ön könnyítene a helyzeten és komoly segitségünkre lehetne, ha pontosan elmondaná, milyen erők vannak Budapesten. Önnek ezt tudnia kell és tudnia kell azt is, hogy mennyi hadianyaggal rendelkeznek...

Az alezredes keze megrebben az asztalon:

— Természetesen nem köteles válaszolni. Mi tartjuk magunkat a genfi konvencióhoz. Elfogott tiszt csak szabad akaratából adhat felvilágositást az ellenségnek...

Elmosolyodik:

— De mi nem érezzük magunkat önökkel szemben ellenségnek. Mi szeretnők magunkat nem annak érezni...

Hátrafordulok és a lányra nézek, aki a mellére ejtett fejjel ül a sarokban. Aztán csendesen mondom:

— Ha megengedi alezredes úr... élek a nemzetközi joggal.

— Ahogy gondolja. Van valamilyen panasza, vagy kivánsága? Látom megsebesült. Részesült orvosi segélyben?

— Nem. Azt hiszem a sebesülésem lényegtelen. Panaszom nincsen... Fogoly vagyok...

— Mi a foglyainkkal a legemberségesebben bánunk és minden jogukat tiszteletben tartjuk. Ön különben sem lesz sokáig fogoly. Bizonyára tudja, hogy megalakult a demokratikus magyar hadsereg. Igazoltatni fogják és akkor beléphet oda, vagy folytathatja polgári foglalkozását.

— Ha megtehetem, egy kérésem volna alezredes úr.

— Tessék...

— Néhány hónappal ezelőtt egy légitámadásnál elpusztult a feleségem és a fiam. A képüket kis bőrtokban hordtam magamnál. Kérem ezt adassa vissza nekem.

Az alezredes arca elsötétül.

— Hogyan? Öntől elvettek valamit?

Nem állom meg, hogy el ne nevessem magam.

— Mindent alezredes úr. Először azok a katonák fosztottak ki, akik elfogtak. Az imént egy NKDV százados vette el amit meghagytak. Amikor az imént jött a légitámadás, a pénzemmel elszaladt, a többi holmim ott van a másik szobában az asztalon.

Az alezredes felugrik és áthozza a holmimat. Egyenként rakja le elém az asztalra. Gyűrűk, aranyóra, zsebkés, gyöngysor, a bőrtok.

— Megvan minden?

— Köszönöm, igen.

— A katonákról sajnos nem tudom megállapítani, melyik csapathoz tartoztak. A századost főbelövetem. A pénzt vissza fogja kapni. Kérem vegye tudomásul, hogy nálunk halálbüntetés terhe alatt tilos elfogott tisztektől a fegyvereken kivül bármit elvenni. Nem vagyunk rablók. Ha bárki kísérletet tenne, hogy öntől elvegyen valamit, tiltakozzék és jelentse azonnal az első orosz tisztnek...

Egy pillanatra megszakitja a mondatot, aztán így folytatja:

— A hadsereg bármely tisztjének...

Az alezredes feláll és biccent. Egészen meleg lesz a hangja, amikor búcsúzik:

— Isten segítse önt.

* * *

Öreg bajuszos orosz kisér át az NKDV parancsnokságra. Kihallgatnak és felveszik az adataimat. A százados szabadkozik, hogy nem tud gépkocsit adni és megkér, menjek át gyalog a szomszéd faluba, mert a vezérkar is ki akar hallgatni. Teát ad, majd udvariasan elkísér a kapuig. Libasorban indulunk el. Elől nekem kell menni, utánam jön Sándor, a kis honvéd és a két német katona. Legvégül az öreg orosz ballag. Amikor kiérünk a faluból, az öreg az egyik német nyakába akasztja a puskáját. Úgy látszik unja cipelni.

Baktatunk a verőfényes szőlőhegyek között. Az egyik aljában messzehordó nehéz üteg áll. Félpercenként dördül egy lövés. A gránátok a fejünk felett süvöltenek el.. Budapestet lövik. A főváros felől tompa morajlás hallatszik. Az ostrom teljes erővel tombol. Nem tarthat soká az egész. Nekünk alig vannak erőink. Hacsak német csapatok nem húzódtak be a környékről. A morajlás pillanatra sem szakad meg.

Egy mélyúton tehergépkocsi zötyög velünk szembe. Megáll, valaki a nevemen szólít és int, hogy szálljak fel. Alig van időm elbúcsúzni Sándortól. A kocsin pokrócba burkolt alakok ülnek. Az egyik nekem is dob egy takarót és magyarul szólal meg:

— Takarózzék jól be főhadnagy úr...

Orosz kucsma és köpeny van rajta. A felhajtott gallér alól kivillan a rendfokozata. Magyar zászlós.

— Kik ezek? — kérdem.

— Az NKDV...

Int, hogy hallgassak. A kocsi nagyokat zökkenve döcög előre. Nyúl ugrik fel, mire az egyik előkapja a géppisztolyt és néhány sorozatot enged utána. Ezek-

nek úgy látszik most sem kell takarékoskodniok a lőszerrel.

Sötét este érünk a faluba. Alig találunk szállást, minden ház tele van orosz katonákkal, akik káromkodva kergetnek tovább. Az NKVD tisztek riadtan huzódnak vissza a durva legények elől, akik döngve csapják be az ajtót az orruk előtt. A tisztek között kövér, egyenruhás nő topog a hóban. A vállán századosi rendfokozat. Végre találunk egy üres házat. Két öreg svábasszony fogad. A századosnő vacsorát rendel. Sült libát. Leülök a tűzhely mellé és melegszem. Az egyik öregasszony bort forral. Feketeképü főhadnagy telepszik mellém és tört németséggel beszélni kezd. A századosnő egy beesett mellű tiszttel az ágy szélére ül. A főhadnagy egy darabig magyarázza a hadihelyzetet. Azt mondja nemsokára Berlinben lesznek és akkor vége a háborúnak. Alakult már magyar kormány is. Nem lesz semmi baj. A foglyokat nemsokára szabadon engedik. Kezdődnek a tavaszi munkák és addigra Magyarország már régen nem lesz hadszíntér.

A főhadnagy vigyorogva néz rám:

— Maguknak ma valami ünnepük van... Karácsony... ugye? Nahát igyék!

Aztán odafordul a magyar zászlóshoz:

— Hozd be a harmónikát és szerezz nőt! Táncolni akarok! Héj, vénasszonyok! Lányt hozzatok nekem!

— Nekünk nincsen kéremszépen lányunk...

— Hát hozzatok a szomszédból! Mit bánom én! Ma táncolni akarok! Karácsony van... Egy-kettő...!

Az egyik öregasszony eltűnik és kis idő mulva csinos lánnyal tér vissza. A lány ünneplő selyembe öltözött. Szentestére készült. A főhadnagy mókázva üdvözli, int a zászlósnak, hogy húzza, aztán derékon kapja a lányt és elkezd vele forogni.

Nézem az orosz nőt. Kifejezéstelen arccal mered maga elé. A keshedt tiszt röhögve tapogatja a mellét és a combjait. A nő mozdulatlanul tűri. A tiszt végigdönti az ágyon. A többiek harsogva nevetnek. A főhadnagy még mindég forog a lánnyal és el akarja kapni a száját. Néha odakiált a zászlósnak:

— Valcert... Héj... Valcert!

A zászlós ujjai végigfutnak a billentyükön és mintha melódiát keresne, felzendül a karácsonyi ének: Mennyből az angyal... Szomorúan néz rám, aztán játsza tovább a valcert.

A libák közben megsültek. Az oroszok kézzel tépik a húst és egymást dobálják a csontokkal. Dől a bor. A főhadnagy akadozó nyelvvel kiabál és ölébe húzza a lányt. Aztán megint táncolnak. A főhadnagy beleharap a lány nyakába. A keshedt tiszt kezdi letépni az orosz századosnőről a ruhát. A többiek biztatják. A szomszéd szobában végigfekszem egy földre dobott matrácon.

Szenteste van.

* * *

Reggel néhány elfogott tiszt érkezik, köztük egy fiatal német hadnagy. Menetelünk tovább. A vidék elhagyatott. Orosz páncélosok gördülnek szembe velünk. A katonák az öklüket rázzák felénk. Az út mentén szétlőtt, felfordult gépkocsik. Két halott csendőr fekszik az árokban. Arccal nyúlnak el a földön, tarkójukra ráfagyott a vér. Egy útkereszteződésnél is halottak fekszenek sorban. Olyan laposan símulnak a földhöz, ahogyan csak holtak olvadnak belé, mielőtt örökre egyesülnének vele. Néhány paraszt gödröt ás. Mellettük orosz katona ácsorog. A német hadnagy mellém huzódik. Fél, hogy agyonlövik. Lépteink egyhangúan kopognak a

fagyos úton. A hadnagy az anyjáról mesél, az otthonáról, apja könyveiről. Álmodozva bámul a semmibe.

Vasútvonalhoz érünk. Felrobbant szerelvény romjai hevernek a töltés mellett. Falvakon haladunk keresztül. A kapukban síró asszonyok. Némelyikük kenyeret dob felénk. Az őrök káromkodva fenyegetik meg őket és a kenyeret belerúgják az árokba. Az országút kihalt. Mindenütt harcok nyomai. Budapest felől szakadatlanul hallani a morajlást. Rettenetes lehet az ostrom! Csak már véget érne...!

Mellettem fiatal ferdeszemü őr ballag. Nem lehet több tizenhat évesnél. Játszik a géppisztolyával és olajos ronggyal törölgeti. Szereti a fegyvert. Ugyanúgy, mint ősei szerették, amikor az aranyhordával gázolták le Európát. A fiú nevetgél és állandóan magyaráz:

— A háboru kaput... Hitler kaput...

Útszéli kereszt mellett haladunk el. Rozsdás pléhcorpus függ a kereszten. A fiú ránevet a keresztre, aztán felkapja fegyverét és sorozatot ereszt Krisztus testébe.

Villogó fogakkal nevet:

— Christos kaput!

* * *

Martonvásáron egész éjszakán át kihallgatnak. Egy csinos fekete NKDV női tiszt mindenképen ki akarja csikarni belőlem, hogy milyen erők vannak Budapesten. Adatokat kér a velem együtt elfogott tisztekről. Többször veszi fel személyi adataimat is. Minduntalan próbál keresztkérdést tenni. Fáradt vagyok és gyomromat marja az éhség. Hajnal felé vállas százados lép a szobába. Durván rámtámad és megfenyeget:

— Nekünk megvannak az eszközeink, hogy vallomásra kényszerítsük! Nem ajánlom, hogy megismerkedjék velük!

— Hivatkozom a genfi konvencióra!

A százados gúnyosan nevet.

Genfi konvenció?! Ugyan kérem! Irja alá a jegyzőkönyvet!

A nő elémteszi az orosz nyelven írt jegyzőkönyvet és tollat ad a kezembe. Gondolkozás nélkül aláirom a nevem. A százados megnézi az aláirást és a jegyzőkönyvvel kimegy a szobából. A nő csodálkozva néz rám:

— Miért írta alá?

— Miért ne irjam alá?

— De hát nem akart vallani és akkor aláír egy jegyzőkönyvet, amibe nem tudja, hogy én mit írtam? Én ezt nem értem.

— Roppant egyszerű. Kényszer alatt írtam alá olyasmit, amiről nem tudom, hogy mi. Ezért én sehol nem felelek. Ha ön valóban azt írta a jegyzőkönyvbe amit mondtam, akkor rendben van. Ha nem... akkor ön vezette félre feletteseit...

A nő dühösen néz rám, aztán ennyit mond:

— Menjen a többiekhez aludni...

Hajnalban indulunk tovább. Amikor az udvaron sorakozunk, a nő kijön az ajtó elé és gúnyosan kiált felém:

— A viszontlátásra Szibériában!

A sapkámhoz emelem a kezemet:

— Ha ott magát is viszontláthatom, szívesen!

A nő rémülten mered rám, aztán hirtelen megfordul és becsapja maga mögött az ajtót.

* * *

Ercsiben a cukorgyár istállójába terelnek. Többezer ember szorong egymás hegyén hátán. Állandóan újabb foglyokat löknek közénk. Egyszer napjában kevés, vízben főtt borsót adnak. Ötödnap útbainditanak. Négy

őr és egy tiszt kisér háromezrünket. Gémberedett tagokkal, éhesen, álmosan menetelünk. Az istállóban csak lopva lehetett aludni. Támolyogva lépkedünk. A csizmaszár elszorítja a vérkeringésemet. Alig tudom emelni a lábam. Kilométer kilométer után marad a hátunk megett. A Duna partján haladunk déli irányban. A menet mint óriási szürke hernyó vonszolja magát az uton. Az éjszakákat félszerekben, vagy a szabadban töltjük. Néha kevés kenyeret osztanak. A halántékunkon lüktetnek az erek, zihálva vesszük a lélegzetet. Összeszorított foggal menetelek. Azt mondják, aki lemarad, azt agyonlövik. Ha pihenő van félájultan esünk az árokba. Köhögök erősen, érzem, hogy nagy lázam van. Az oszlop imbolyog tovább. Szótlan mindenki, csak az oroszok biztatnak rövid kiáltásokkal.

Egy pihenő alkalmával lövés dördül. Valaki meszszebb húzódott a tarlóra dolgát végezni. Hangtalanul nyúlik el a földön. Az őrszem odamegy és káromkodik. Lehajol a hullához és megforgatja, mint a medve leütött áldozatát. Aztán megrántja a vállát és visszajön a menethez. Egyik társát lőtte agyon. Kiköp és annyit mond:

— Nicsevó... Nem tesz semmit...

A sorok egymásba karolva vonszolják magukat. A csizmaszár ugy szorít, hogy már a térdemet sem tudom hajlítani. A lázam egyre emelkedik. Vacog a fogam, aztán elönt a viz. Ködben uszik előttem minden, csak a lábak botladozó dobogását hallom.

Tehergépkocsiosztag előz meg. Az egyik kocsi megcsúszik a jeges uton és közénk vágódik. Három ember vérbefagyva terül el. Köztük egy fiatal zászlós. Az egyik azonnal meghal. Orosz tiszt kerül elő. A zászlóst és a másik sebesültet felteszi a gépkocsira. Kérdezi, hogy tud-e valaki németül. Jelentkezem, mire azt mondja, hogy kísérjem kórházba a sebesülteket. Ölembe veszem

a zászlós vérző fejét. Minden zökkenőnél fel ordít a fájdalomtól. Egy óra múlva Dunaföldvárra érünk. A zászlóst becipeljük egy házba. Orvos kerül elő, injekciót ad. Ugy mondja estére beszállittatja a kórházba. Ígéri, hogy megpróbál engem is bevinni, de minden esetre küld aspirint. Egyéb orvossága már nincsen. A háziasszony boros teát főz. A forró ital elzsongít. Lábvizet kérek tőle és harisnyát. Kínosan húzzuk le a csizmámat. A talpam egyetlen nyílt seb. Alig tudom kiáztatni a beragadt harisnyafoszlányokat. Ülök a zászlós mellett és fogom a kezét, hogy ne tépje le a kötést. Kínjában szakadatlanul ordit. Orosz tiszt lép a szobába és sajnálkozva csóválja a fejét. A vacsora elkészült, mire enni küld, odaül a zászlós mellé és simogatva nyugtatja. Felém fordul és csendesen mondja:

— Őt is várja az anyja...

A zászlóst elviszik. Nekem maradni kell, mert nincs rá parancs, hogy kórházba mehessek. Pedig onnan talán meg tudnék szabadulni. Végignyúlok a pamlagon. Soha életemben ilyen jól nem éreztem magam. Az őr leheveredik a földre és elalszik. Az asszony matrácot hoz a másik sebesültnek, aztán mellém ül és mesél.

Az oroszok minden éjjel rátörnek az asszonyokra. Férfi már alig van a faluban. Munkára viszik őket és nem jönnek többet haza. Az asszony bort tölt két pohárba.

— Koccintsunk hát. Szilveszter este van. Boldog új évet...

Beszél tovább. Rémült éjszakákról, didergő napalokról. Egyre távolodik a hangja. Elalszom.

Reggel kivánszorgok az őrrel az útkereszteződésig. Az asszony bucsuzóra kis üveg pálinkát nyom a zsebembe. Az őr megállit egy teherautót és feltessékel. Még két orosz ül hátul. Az egyik pokrócot dob rám. Erős

szél kavarja a havat. Kora délelőtt kis falu szélére érünk. Az őr bevisz egy magányos parasztházba. Öreg házaspár ül a konyhán. Az asszony levest melegít, az öreg bort ad, meg cigarettát. Mondják, hogy az oroszok a fiatalokat itt is mind elvitték és erőszakoskodnak a nőkkel. Az éléskamrákat is kifosztották. Nincsen a faluban csak krumpli, meg amit idejében el tudtak dugni. A két öreg lehorgasztott fejjel beszél.

Délután megérkezik a menet. Az őr int, hogy induljunk. Az öregasszony kis batyut tesz a karomba. Kenyér és felvágott szalonna van benne. A menet első soraiban állnak a tisztek. Odamegyek hozzájuk:

— Hoztam egy kis harapnivalót fiuk!

A tisztek körülvesznek és két kézzel kapnak az étel után. Kiverik a kezemből, egymást taszigálják. A legénység szitkozódik és röhög. A pálinkásüveget is egymás szájáról tépik. Az ital kilötyög az útra. Dermedten nézem a jelenetet. Az őrök megint végigtapogatják zsebeinket. Az egyik megtalálja a feleségem gyöngysorát. Elszakad és a gyöngyszemek széthullanak. Fel akarom szedni őket, de az orosz arrébb lök és a gyöngyöt betapossa a hóba. Az egyik tisztnél orvosságot találnak. Streptomicint. Az orosz azt is a hóba tapossa. Üres disznóólba terelnek. A tető több helyen felszakadt. Süvölt a szél és kavarogva hull ránk a hó. A láz egész testemet rázza. Nekitámaszkodom a falnak, de a térdem minduntalan berogyik. Néhányan egy kidöntött ajtóra heverednek, de nem adnak helyet. Egy idős hadnagy veszekedni kezd velük miattam, de lehurrogják.

— Miért nem volt ügyesebb? Ha meg lázas, úgyse fázik!

Arra gondolok, hogy még csak egy hete vagyunk foglyok. Mi lesz itt?...

Az ól másik végéből valaki a nevemen szólít:

— Tessék erre jönni... Itt akad egy kis hely...

Átvergődöm az embereken. Az oszlop mellett két öreg honvéd ül egy katonaládán.

— Tessék az ölünkbe ülni, pokróc is akad...

Szabadkozom, hogy nekik is kevés a hely, de a két öreg megfog és barátságosan az ölébe húz. Gondosan betakargatnak:

— No, most nem fázik, meg alhatik is keveset. Azért mert, hogy elfogtak, emberek maradtunk...

* * *

Hajnalban átvisznek egy hatalmas uradalmi magtárba. Egymás hegyén-hátán tolong vagy tizezer fogoly. Szöges drótból négyszöget húztak a magtár köré. Ez a tábor. A négyszög sarkánál őrök állnak. Ha valaki közel lép a dróthoz, rálőnek. NKDV őrnagy vesz számba. Minket tiszteket felvezetnek a magtár padlására. Rendes szalmafekhelyünk van, kapunk félkiló kenyeret, nagy darab préselt sajtot, cigarettát és naponta háromszor félliter borsólevest. Az őrnagy két tisztiszolgát vezényel mellénk. A legénység zúg és csodálkozik. Nem megy a fejükbe, hogy az orosz megkülönbözötten bánik a tisztekkel. Nem így képzelték el a kommunizmust.

Másnap véletlenül keserűsót főznek a borsólevesbe. A legyengült emberek tömegesen kapják meg a vérhast. Az emeletek annyira zsúfoltak, hogy alig lehet mozogni. A betegek saját piszkukban fetrengenek és gyógyszerért kiabálnak. De gyógyszer nincs. Harmadnap elkezd aratni a halál. Reggelenkint tucatszám hordják le a hullákat. Félméter mély árokba kaparják el őket a magtár mellett. Bent alig lehet kibirni a bűzt és a sokezer ember nyögését, jajgatását. Az oroszok káromkodnak, de nem csinálnak semmit. A temetőárok egyre hosszabbra nyúlik.

* * *

Tizednap ismét útbaindítanak. Marhavagonba préselve visznek le Bajára. A nagy vasuti híd kettétépve lóg a zajló Dunába. Kompokon szállitják a hadianyagot és az embereket. Az innenső parton a foglyok gúlába rakják a gránátokat. A kompokat kis orosz mótoros naszádok vontatják. Az oroszok szórakoznak. Ötszörhatszor nekilódulnak a partnak, amíg ki tudnak kötni. Néha egyik-másik komp megbillen, anyag és ember a jeges vizbe esik. Az oroszok harsogva nevetnek.

Estig topogunk a parton, végre minket is átvisznek. A városban rengeteg az orosz és bolgár katona. Az ablakokba ki van téve a papirlapra festett sarló és kalapács. Vörös zászlókat lenget a szél. Az emberek némán állnak a kapualjakban. Gondolom, hogy beugrom az egyikbe, de... az ablakokban pirosló jelvény visszatart. Az asszonyok élelmiszert dobálnak. Vigyázni kell, hogy az őrök meg ne lássák. A városvégi laktanya előtt sokáig ácsorgunk. Szatyros asszonyok lopakodnak felénk és kérdezősködnek. Láttuk-e ezt, vagy amazt? Férjüket, fiaikat keresik. A legények válaszolnak:

— Hát hogyne! A harmadik századnál szolgált...! Megvan az... nincs semmi baja...

— Nem a harmadiknál, az elsőnél szolgált az lelkem...

— Az elsőnél? Persze most már emlékszem... Csak hát megkavarodik egy kicsit az ember... Mondom, nincs semmi baja... Hazajön nemsokára.

— Jaj, az én Istenem áldja meg lelkem...

Igy röpködnek a hideg januári éjszakában a mondatok. Az oroszok néha elkergetik az asszonyokat, de ha elfordulnak, az asszonyok megint visszasomfordálnak... aztán ujból kérdeznek...

— Ismerik a fiamat? Nagy Pál...

És máris felel egy hang:

— Hogyne ismerném... Jó cimborám volt... Hazajön az is...

Az oroszok kiválogatják a törzstiszteket és beviszik őket a laktanyába. Minket üres csónakházba terelnek be. Dermesztő a hideg. Találunk kevés korhadt fát és kitépünk egy gerendát. Tüzet vetünk és körülvesszük. A füst marja a szemünket. Az emberek összeverekednek, hogy ki kerüljön közel a tűzhöz. Egy százados rendet próbál teremteni, de lehurrogják. Durva szavak röpködnek. Egy román cigánylegényt agyon akarnak verni. Alig tudom megnyugtatni az embereket. A cigány remeg. Földim. Irok pár sort egy cédulára és megkérem, ha hazaengedik, vigye el anyámnak. Évekkel később tudom meg, hogy a cédulát tényleg elvitte. Ebből értesültek otthon, hogy élek.

Reggelig topogunk a füstös csónakházban. Aztán átvisznek a laktanyába. Ott találom néhány ezredtársamat és Sándort. Magas a lázam, megkapom én is a vérhast. Elvánszorgok az orvoshoz. Kiderül, hogy mellhártyagyulladásom van. A tüdő-gyulladáson már túlestem. Az orvos csóválja a fejét, ad egy kevés chinint és ópiumot. Egész nap a szalmán heverek. Alig van jártányi erőm, mégsem nyilvánítanak betegnek. Orosz parancsra a törzstisztek elkezdenek gyakorlatoztatni az udvaron. Egy kövér ezredes szónokol a fegyelemről és a felszabadító szovjethadseregről.

Január vége felé járunk, de az ígért magyar bizottságnak nyoma sincs. Állandóan érkeznek ujabb foglyok és hozzák a hireket. Budapest még mindég nem esett el. Egy zászlós, akit a budai harcokban fogtak el, mondja, hogy a városból alig maradt valami. Minden csupa rom. Amikor őt elfogták a vár csak üszkös törmelék volt már.

Istenem Uram, Annáék a vár alatt laknak! Ötödik hete tart az ostrom.

* * *

Kibámulok az ablakon. Renyhén nyújtózik előttem a havas mező, a széle elvész a ködben. A lenyugvó nap vörösre festi a tájat. Nyomok huzódnak a hóban, emberi és állati nyomok. Széles csapást vág közöttük egy szánkanyom. Aztán mind egyesülnek az országút mocskában. Senki nem tudhatja merről jöttek és merre mennek. Most döbbenek rá valójában, hogy fogoly vagyok: a szögesdróton túli élet már nem az enyém! Nem tartozom hozzá. Odakint az emberek járhatnak, kelhetnek. Nyomokat hagyhatnak a hóban. Elvegyíthetik mások nyomával, vagy magánosan ballaghatnak. Én csak akkor mehetek, ha parancsolják, oda, ahová parancsolják és nyomomat eltörli a többi fogolyé. Egy vagyok a tízezrek közül. Nem számítok. Csak akkor vagyok, ha befelé fordulok... önmagam felé. Mert mi foglyok nem tartozunk egymáshoz sem. Egyedül vagyunk és nem marad nyomunk.

Egy éjszaka felvernek az őrök. Orditozva, sípolva kergetnek le a sötét lépcsőn. Valaki elesik, a többiek káromkodva buknak keresztül rajta. Az udvaron sorakoztatnak és Isten tudja hányadszor számolnak meg. Hajnalban levest osztanak, aztán megindulunk a város felé. A félrehúzott függönyök mögül emberek bámulnak ránk. Egy öreg asszony az arca elé kapja a kezét és hangosan zokog. Az őr durván belöki a kapualjba. Jókedvüek vagyunk, mert úgy hírlik Szegedre visznek, ahol a magyar igazoló bizottság működik. A legénységet állítólag azonnal szabadságolják, a tisztek igazolás után beléphetnek a demokratikus hadseregbe, vagy visszatérhetnek polgári foglalkozásukhoz. A legények

vídám szavakat kiáltanak a síró asszonyok felé. Vigasztaló, hetyke szavakat. Néha kacagás csendül fel a menetben, de aztán hirtelen elpattan, mint a meghajlított üvegpálcika. A város vörös zászlóival, az ablakokban virító kommunista jelvényeivel, nem magyar város többé!

De kell nevetni, kell másoknak bíztató szavakat kiáltani, különben... sírvafakadnánk.

* * *

Külső vágányon vagonírozunk be. Az őrök ránkhuzzák a nehéz tolóajtókat és bedrótozzák. Az ablakokat is szögesdróttal vonták be. A vagon közepén tábori pléhkályha áll, mellette néhány darab fa és kis halom szén. Begyújtunk és melegszünk.

Késő éjjel érkezünk Szeged alá. A szerelvény egyre gyorsabban rohan. A kerekek alatt felcsattanak a váltók. Szótlanul meredünk egymásra. Átrobogunk a pályaudvaron... valaki kinéz az ablakon, színtelen hangon mondja:

— Szőreg felé megyünk...

Szőreg a magyar határ. Hangtalanul nyúlunk végig a padlón. Vége mindennek! Kivisznek az országból! Sándor hozzám kúszik:

— Szökjünk! Ha valahol lassít a vonat kiugrunk. Gyere! Az ablakot már kifeszitettem...

— Én nem szököm Sándor. Betegen, egyenruhában, hogy szökjem? Meg... nem is akarok...

— Ne törődj semmivel... gyere... Ezek kivisznek Oroszországba!

— Nem! Menj magad. Én csak terhedre lennék... Ha látod Annáékat mond meg nekik... és ird meg anyámnak, hogy visszajövök... Majd visszajövök...

Kisebb pályaudvaron haladunk keresztül, a vonat lassít. Sándor mint a kígyó csúszik ki a keskeny ablakon. Kinézek utána. Féllábával egy kiálló vasra támaszkodva lapul a vagon falának. Ha az őr a vagon tetejéről nem veszi észre és az ugrás sikerül... megmenekült. Erősen havazik. A vonat ismét gyorsítani kezd. Sándor alakja leválik a vagon faláról, néhány lépést tántorogva fut, aztán lebukfencezik a töltésen. Mélyet lélegzem és visszaerősitem az ablakrácsot.

Reggel a vagonban halálos a riadalom, amikor megmondom, hogy Sándor megszökött. Többen azt hiszik, hogy meg fognak tizedelni. De az orosz csak káromkodva veszi tudomásul a szökést, aztán fejszét hoz és erősen beszögezi az ablakot.

Két napig döcögünk Bácskán és Bánáton át. Itt kevesebb a hó. Parasztok hordják a trágyát a földekre, az állomásokon emberek ácsorognak. Szerbek, románok. Ha az őrök kinyitják az ajtókat, kenyeret dobnak be és cigarettát. Mi megcímzett cédulákat szórunk ki, hogy továbbítsák. Az emberek bólintanak.

Január 27.-én érkezünk Temesvárra. A báziási szárnyvonalon túl, a piarista gimnázium előtt állunk meg. Mellette a Kakuk-szanatórium. A gimnázium udvarán kisdiák koromban leestem a nyujtóról és eltörtem a karomat. A szanatóriumban gipszelték be. Megkapaszkodom a rácsban és kibámulok a szögesdróttal behálózott ablakon. Szemben velem a gimnázium kapuja. Ugy zuhannak rám az emlékek, hogy alig tudok lélegzeni. A gyermekkorom áll velem szemben. Egy százados lép mellém és az arcomba néz.

— Ismerős vagy itt?

— Itt jártam gimnáziumba...

A százados köhint és arrébb áll. Az őrök felrántják az ajtót. A gyakorlótér szélén sorakozunk. Megint meg-

olvasnak néhányszor. Egy fő hiányzik: Sándor. Megindulunk kifelé a városból. Egy kocsma sarkán román tisztek és nők várnak az autóbuszra. Szánakozva néznek reánk. Elhaladunk a régi tüzérlaktanya előtt. Román katona áll őrt puskával a kapuban. Az oroszok odamennek, elveszik a puskáját és a falnak támasztják. A katonát belökik közénk. A katona kiabál és sír, az egyik orosz puskatussal hátbavágja. Erre elcsendesedik és megadással menetel közöttünk. A létszám kitelt. A románok már mult augusztusban átáltak az oroszokhoz. Szövetségesek!

A temető mellett kikanyarodunk az aradi országutra. Néhány kilométerrel odébb háromszoros drótsövény mögött terpeszkedik a tábor. Piszkos fabarakok. Sokáig ácsorgunk a réten, újból és újból megolvasnak. Aztán ötösével lépünk be a kapun. A kapufélfánál oroszok állnak. Az egyik egy iskolai számológépen minden sor után arrébb lök egy szines golyót. A kapu mögött fogolyzenekar fogad. Csontrafogyott arcok merednek ránk. Ismerőst keresnek. Néha bizonytalanul lendül meg egy kéz, aztán megint lehanyatlik. A hangszerek rekedten nyekergetik a háboru divatos slágereit.

II.

Szürke és fehér. A barakok fala, a széttaposott hó, az emberek arca. Minden szürke és fehér. Csak a konyha kéményének füstje száll feketén a szögesdrót felé. Az egyik barak elé terelnek. A szitáló hóesésben foglyok igyekeznek felénk. Körülvesznek és bámészkodnak. Beesett arcuk hamuszínű, fázósan húzzák össze magukon a köpenyt. Kérdések esnek erről-arról, aztán az egyik kinyújtja a kezét:

— Adjatok egy darabka kenyeret!

Kotorászunk a zsebekben és adunk. Egyre több csontig fogyott, mocskos kéz nyúlik felénk.

— Kenyeret... Csak egy kis darabot... Adjatok kenyeret...

Próbálunk kérdezősködni, de az emberek csak a vállukat vonogatják. Majd meglátjuk magunk, mi van itt.

Fiatal hadapród áll előttem. Morzsánkint teszi szájába a kenyeret és várja, hogy elolvadjon a nyelvén. A fejével int, hogy forduljak hátra.

Két fogoly hordágyat cipel. Három darab gyalulatlan deszka két rúdra szegelve. Rajta halott. Csak a lágyékát takarja darabka rongy. A két fogoly imbolyogva cipeli. Megállnak mellettem és a halottat a földre zökkentik.

Arcuk szürke, de a halotté sárga, mint a régi elefántcsont. Ráfeszül a csontjaira, amelyet már nem borit hús. Halálfej és csontváz, rajta ráncos, sárga bőr. A hasa helyén mély üreg, karjai mint törött ágak lógnak kétoldalt. A foglyok felállnak és tovább viszik. Néhány lépés után ismét a földre ejtik. Nem bírják. A hadapród egykedvüen néz rám:

— Hát... ez van itt... A fiuk cipelik, mert dupla levest kapnak. Nézd, ott hátul van a temető. Hosszú árok. Abba forditják sorba a hullákat. Amikor megtelik a sor, beszórják szalmával és kis meszet öntenek rájuk. Aztán jön a következő sor... Sorra sor. Ez van itt...! Adj egy cigarettát...

Az oroszok nyitott színbe hajtanak. Megint kiforgatják a zsebeinket. Kosarak állnak sorba, mindegyik mellett orosz. A kosárba kell bedobni mindent, ami a zsebünkben van. Semmit sem szabad megtartani. Az oroszok fenyegetőznek, de mi nem törődünk velük és amit tudunk eldugunk. Nincsen olyan motozás, ami elől el ne lehetne dugni valamit. Én egy aranyórát, egy gyürüt, egy bizánci dukátot és egy bicskát rejtegetek. Nem találják meg. A kis bőrtokot a képekkel meghagyják. Kiválogatják a tiszteket és két kisebb barakba terelnek. Ez lesz az otthonunk. A priccseken illatos, friss gyaluforgács. Kondérban hoznak teát. Elkészítjük a vackunkat és kinyujtózunk.

Három fogoly tiszt lép a barakba. Egyenruhájuk kifogástalan, a köpenyt vadonatuj derékszij szorítja össze. Az egyik közülük ezredtársam. Bizalmatlanul fogadjuk őket, az ilyen külsőért az orosznak fizetni kell. Valahogy mégis megindul a beszélgetés. Elmondják, hogy ők beléptek az önkéntes hadosztályba. A Debrecenben megalakult demokratikus kormány állítja fel az oroszok segítségével ezeket a hadosztályokat. Lehet

jelentkezni. Az ellátmány békebeli, a tisztek szabadon járhatnak a városban. Ha akarunk valamit, szivesen elintézik. Egyébként ide fog jönni a magyar kormány igazoló bizottsága. Irok egy cédulát és megkérem ezredtársamat, juttassa el ismerősökhöz a városba. Csak annyit írok, hogy itt vagyok, értesitsék a rokonaimat. A tisztek elköszönnek, az önkéntes hadosztálynál már fújják a takarodót. Furcsa az orosz fogolytáborban a régi magyar takarodót hallani. Elfelejtjük a sarat, a szürkeséget, a hullákat, a csontrafagyott arcokat. A kürtszó cifrázza: « Baka...! Baka gyere haza...! ».

* * *

Éjféltájt ordítozásra ébredek. Tábori őrök kergetnek le a priccsekről. Minden holmit magunkkal kell vinnünk. Fürdő és fertőtlenités! Álmosan, dideregve sorakozunk. Néhány száz lépésnyire barnállik a fürdő faépülete. Két végén összetákolt deszkabódé. Fúj a szél és havazik. A bódé ajtaja nincsen beakasztva, ha valaki be akar lépni, az ajtót kell arébb emelni és ujból visszatámasztani. A réseken befütyül a szél és szórja a havat. Meztelenre vetkőzünk, aztán egymásután engednek a fürdőbe. Kis favájukban mocskos viz lötyög. Minden holminkat kampókra akasztva adjuk be a fertőtlenitőbe. Nagy kazánokban forró gőzzel fertőtlenítenek. Egy orosz ápolónő kis darab fekete szappant osztogat. Két ember kap egyet. Az ápolónő fiatal. Szokatlan nő előtt meztelenül mozogni, de ránk se néz. Félszemű orosz altiszt hajt káromkodva a teknőkhöz. Siettet és a kezében lévő szíjjal rácsap egyik-másikra. Idős százados hátán nagyot csattan a szíj. A százados megfordul és kitépi az orosz kezéből a szíjat. Eltorzult arccal ordít rá. Az orosz meghökkenve bámul, aztán mosolyog és ve-

regeti a százados vállát. Minduntalan ismételgeti, hogy « nicsevo ». A százados is megnyugszik és visszaadja a szíjat. Az orosz gyerekes örömmel kap utána, aztán megint káromkodva sürget bennünket. De a szíjjal nem csapkod többé. Kicsit szomorú: a százados elrontotta a játékát.

Aki megmosakodott, annak a túloldali deszkabódéba kell menni. Törülközőnk nincsen, vizesen ácsorgunk a hidegben. A testünk gőzölög, aztán elkezdünk kékülni. Ugrálunk és dörzsöljük egymást. Végre a fertőtlenitőből kiadják a csuromvizes forró ruhát. De ahogy magunkra öltjük, a forró gőz megindítja az elakadt vérkeringést. A csizmákat nem tudjuk a vizes harisnyára felhúzni, hát mezitláb szaladunk a hóban a barak felé. De az ajtót zárva találjuk. Félórát topogunk odakint, amíg beengednek. A priccseket formalinnal locsolták fel. A puha gyaluforgácsnak nyoma sincs. A kályhákba nem szabad tüzet rakni. Úgy fázunk, hogy alig tudunk lélekzetet venni. A szanitécek azt mondják, hogy hetenkint kétszer lesz fürdő és fertőtlenités. A táborban kiütéses tifuszjárvány tört ki.

A vizes ruha ránkfagyott. Néhányan tornászni próbálnak. Egy fiatal zászlós hangosan sírva vágja végig magát a deszkán. Nincs mit csinálni, csak mozdulatlanul ülni, összehúzódva, hogy a jeges ing ne érjen a testhez. Így lehet lassan melegedni. És nem szabad arra gondolni, hogy fázunk. Nem szabad rágondolni. Teljes erővel nem szabad rágondolni. De ez se ér sokat. Ha egy kicsit megmelegedtünk, azonnal ki kell menni az udvarra, meg kell kerülni a barakot és hátra kell vánszorogni a sárban a latrinához. Minden órában kétszer, háromszor...

Reggel híg zsizsikes borsólevest adnak. Hozzá egész napra négyszáz gramm friss kenyeret, meg két kávés-

kanál cukrot. A konyhán azt mondják, hogy hetekig nem lesz egyéb. A kenyeret rajonkint kapjuk. Kis famérleggel osztozkodunk. A bajtársak körülállják az osztót és vigyáznak, hogy mindenkinek pontosan egyformán jusson. Aztán az adag után kapnak. Legtöbbje egyszerre falja be az egészet.

* * *

Hetek óta szitál az eső. Keskeny csapások húzódnak a feneketlen sárban, a konyha, a latrina és a temető felé. Emberek vonszolják magukat rajtuk. Rengeteg a vérhasbeteg. A gyengélkedőről reggelenkint szekérszám hurcolják a halottakat. A csontra fogyott hullák egymás hegyénhátán fekszenek. A kerék néha csontig súrol egy-egy lelógó kart. Nappal targoncán és hordágyon viszik a hullákat. Szakadatlan sorban. Kiütéses tifusz, vérhas... De a legtöbben csak úgy halnak meg, minden látható ok nélkül. Este lefekszenek és reggel hiába ébresztik őket. Mi ölte meg őket? A honvágy? A reménytelenség? Vagy az éhség? Ki tudja és ki törődik vele? A halottak némák, csak a fejük koppan keményen a földön, amikor lábuknál fogva lerángatják őket a priccsről.

A barakban már alig esik szó. Úgy járunk, mint a kísértetek. Már a zsizsikes borsóért sem morgunk. Fekszünk a priccsen és mereven nézzük a felettünk barnálló deszkát. Éjszakánként fullasztó a bűz. Nem hallani semmit, csak a horkolásokat és ahogy szakadatlanul mennek az emberek a latrinára. Hetenkint kétszer visznek fürödni és fertőtleníteni.

* * *

Fiatal tábori lelkész is van közöttünk. Állandóan járja a legénységi barakokat, gyóntat és feladja az

utolsó kenetet. Hív, hogy menjek vele. Az egyik barakban nincsenek priccsek. Az emberek a sáros földön fekszenek. Kihunyt szemek merednek ránk. Nem felelnek a kérdésekre, legfeljebb a kezükkel legyintenek. Egy öreg honvéd hozzánk vánszorog. Megáll előttem és félrehorgasztott fejjel a szemembe néz. Torzonborz bajusza megrándul:

— Főhadnagy úr! Hát van Isten?

Egy darabig néz, aztán megfordul és visszafekszik a sárba. Valaki halkan szólítja a papot. Az mellétérdel és imádkozik. A legény nézi a mennyezetet, mig a pap keresztet rajzol homlokára. A csontarc megenyhül. A legény nem szól semmit, csak alig észrevehetően biccent. Aztán lehunyja a szemét.

Minden második-harmadik hörögve veszi a lélekzetet. Felnyögnek és forgolódnak a sárban. Az egyik felugrik és tántorogva megy a kijárat felé. A pap csendesen mondja:

— Flekkesek...

Szeretnék valamit mondani a fiuknak. Valamit... amitől megtörik ez a mindent feladó fásultság, ami felrántja őket a sárból. Mondani szeretnék valamit amitől megint emberek lesznek. Élőhalottak arca mered mindenünnen felém. Még mozognak a szájak, de hang alig hagyja el őket. A fiatal pap áldást osztva indul kifelé. Egy flekkes felkönyököl és durván káromolja. Az öreg honvéd kérdése jár az eszemben: « Hát van Isten? ».

Megyünk barakról barakra. Egy sarokban ezredembeli legényekre bukkanok. Soványak és megviseltek, de egészségesek. Még egészségesek... Mint hegyi patak indul meg a szóáradat. Régi emlékeket elevenítünk fel és felcsattan a nevetés. A többiek kiváncsian néznek. Egyre többen gyűlnek körénk és beleszólnak a beszélgetésbe.

A legények kérdezősködnek. Mit lehet felelni nekik? Ismétlem azt, amit az oroszok és az önkéntes hadosztálybeliek mondanak. Hazudom és a legények is tudják, hogy nem igaz, amit mondok. De csillogó szemmel hallgatnak, mert jól esik hallani, ha nem is igaz. Az egyik bemászik az alsó priccsre és kis batyut húz elő. Kibontja előttem, fehér cipó és darab szalonna van benne. Előveszi a bicskáját és melléteszi.

— Tessék főhadnagy úr. Az ángyom küldte. Itt van férjnél nem messzi...

Amikor látja, hogy nem nyúlok utána, kissé sértődötten mondja:

— Tessék no... Szivesen adom, hisz...

Pillanatra elakad a szava, aztán kimondja:

— Maga is éhes... Tessék hát no... Meg messen a tisztelendő ur is...

Mosolyogva tartja elém a kenyeret és a szalonnát. Vékony szeletet vágok belőle és vág a pap is.

— Isten fizesse meg fiam...

A legény rámnéz:

— Az jó adós... Megfizet mindenért...!

* * *

Harmadnap én is lázas vagyok. Fekszem a priccsen és lüktető halántékkal nézem a mennyezetet. A levest odaadom a szomszédomnak. A mellem viszket, parányi kiütések vannak rajta. Egykedvüen veszem tudomásul, hogy megkaptam a kiütéses tifuszt.

Reggel fiatal magyar orvos jön. Megvizsgál és azt mondja, menjek vele a gyengélkedőre. Karonfogva vezet, a láztól tántorgok.

A gyengélkedő előtt hosszú sorban állnak az emberek. Soványan és falfehéren. Aki nem bir a lábán állni, leül a fagyos sárba. Várnak óráról-órára, pedig tudják,

hogy nem segítenek rajtuk. De mégis várnak, mert azt hiszik, csoda történik. Talán... a városi kórházba viszik őket. Fehér ágyba fekhetnek, párnán alhatnak, melegen takarózhatnak. Hírlik, hogy a városiak mindenfélét hordanak a beteg foglyoknak. A kórházba szabad ételt vinni. Kalácsot, kávét, sonkát, tojást... Az emberek állnak a sorban és erről beszélnek... A kórházban meg lehet gyógyulni. A kórház maga az élet...

Az emberek állnak a szélben és esőben és várják, hogy az orvos elé kerüljenek. Roskadtan állnak elé, azt hiszik, így nem elég nyomorultak. Fel akarják emelni a fejüket és szembe akarnak nézni az orvossal és mondani akarják neki, hogy... Meg akarják mondani az orvosnak, aki kövér és egészséges, hogy... Igen, százszor is elgondolták, mit fognak mondani, de amikor most ott állnak a kövér orvos előtt, aki unottan játszik a ceruzájával, csak remegve nyílik ki a szájuk és akadozva mondják:

— Doktor úr... Doktor úr kérem...

Többet egyik sem tud mondani. Kétségbeesetten néznek az orvosra. Hátha... hátha most megtörténik a csoda és azt mondja, hogy kórházba kell utalni... De az orvos nem szól semmit, csak alig észrevehetően int a ceruzájával. A beteg mehet! Az ember egy pillanatig nem akarja észrevenni az intést. Ránéz a másik orvosra, a fogoly orvosra. Az mozdulatlan arccal áll az orosz mellett. Az emberben még egyszer felágaskodik minden lázadás könyörgő hangon szólal meg:

— Doktor úr...

Az orvos arca mozdulatlan, aztán megreccsen a hangja:

— Nem hallotta, hogy mehet?!

Az ember feje a mellére esik és kioldalog a szobából.

Támolyogva indul el a sárban a barakja felé. A kórházról szőtt álom szertefoszlott és szertefoszlik az élet. A barak fekete szája elnyeli. De éjjel megint a kórházról álmodik és reggel ott áll a sorban. Napról-napra, hétről-hétre. Egy nap aztán feladja a harcot. Nem jön többé. Este odaadja a társának a levest és reggel hiába ébresztik.

Eszembe jut, hogy este én is odaadtam a levesemet.

Végre sorra kerülök. A két orvos összenéz. Nagyon rossz állapotban lehetek. A fogoly orvos kinyitja az ingemet. Félrehuzza a száját, valamit beszél oroszul, hozzámfordul és azt mondja, hogy a gyengélkedőn nincsen hely. A kórházba nem utalhatnak és orvosságuk nincsen. Nem tudnak segíteni rajtam. A vérhas ellen szerezzek magamnak faszenet és azt egyem.

A legények írigykedve néznek. Velem beszéltek az orvosok! Vánszorgok vissza a barakba és elhatározom, hogy többé nem jövök a gyengélkedőre.

* * *

Harmadik hete küzködöm a lázzal. A vérhas sem enyhül és félóránkint hátra kell mennem. Csak egyszer tudnék béken aludni! Éjszakánkint szakadatlan sor imbolyog a latrina felé. Ha valaki elesik, öten-hatan huzzák megint talpra. Az embereknek már nincsen jártányi erejük. Mellettem egy öreg honvéd arcra esik, bele a mocsokba. Négykézláb mászik egy cölöpig, valahogy felhúzza magát, aztán tántorogva indul el. Az öreg lázas és eltéveszti az irányt, a drótkerités felé megy. Kiáltok utána, de nem hallja. Az őrtoronyból lövés dördül. Az öreg csendesen megfordul maga körül és elvágódik. Nem mehetünk hozzá, az orosz az őrtoronyból fenyeget és lövöldöz. Kiabálunk az őrség után, de csak egy ukrán tábori rendőr kerül elő. Ő sem mer a sebesülthöz menni.

Az öreg halkan vinnyog. Végre oroszok jönnek és bevitetik a gyengélkedőre. Comblövése van és azonnal operálni kellene. De fogoly orvos nem operálhat. Az orosz csak déletőtt tíz órára jön be és egy fogoly miatt nem szabad zavarni. Az öreg elvérzik.

Másnap halkan lopakodik fölém az éjszaka. Emelkedik a lázam, már csak lebegést érzek. Valaki fölém hajlik és kérdezi, hogy vagyok. Azt felelem, hogy « köszönöm jól », de lehet, hogy nem szóltam semmit. Annyi erőm sincsen, hogy felemeljem a kezem. Valaki pokrócot dob rám és a fejemre húzza. Tudom, hogy ez a mozdulat mit jelent. De nyugodtan gondolok a halálra. A fiamat és a feleségemet adja vissza nekem. Messziről muzsikaszót hallok, a fiam ezüstös hangja belecsilingel. Aztán sötét lesz, különös fénylő sötétség, zúg a fülem és a zúgás egyre tisztább, megfoghatatlan zenévé válik. Puha és meleg minden, kinyujtózom a pokróc alatt és... boldog vagyok. Már semmit nem érzek, csak mosolygó meleget a szivem körül.

Valaki lemászik a priccsről és meglök. Az érintés egy pillanatra visszaránt az életbe, a bűzös barakba hortyogó emberek közé. És akkor egész világosan értem meg, hogy most meghalok. Talán egy félóra mulva már halott vagyok, reggel megfogják a lábamat, lerántanak a priccsről és a fejem koppanni fog a földön. Aztán letépik rólam az egyenruhát, rádobnak egy trógra és visznek ki az árokba a többi közé...

Féktelen düh csap fel bennem. Megcsikordulnak a fogaim. Hát igy akarnak engem is elpusztítani?! Nem! Nem halok meg! A halántékomon majdnem szétpattannak az erek. Hang nem jön ki a torkomon, összeszorítom a fogam: Nem halok meg!...

Aztán hirtelen kienged minden... zsongító álomba süllyedek.

Reggelre nincs lázam.

Ekkor érzem, hogy erősebb vagyok, mint a hatalom, amelyik fogva tart.

* * *

Március tizenötödikére, a szabadságharc emlékünnepére készülünk. A délvidéki tavaszi szél már felszárította a sarat és a barakok előtt a foglyok virágágyásokat ásnak.

A konyha előtti nagy téren gyülekezünk. Deszkából építettek színpadot, két feljáróval. A zászlórúdon a szél a Szovjet zászlaját lengeti. A szinpadot kis piros-fehér-zöld papirzászlókkal tűzdelték körül.

Előbb néhány cigány cincog vídám nótákat a színpadon, aztán a rendező jelenik meg. Ócska vicceket mesél. Senki sem nevet. A sorok néha szétnyilnak, a gyengélkedő felől halottakat visznek el közöttünk.

Szakadatlanul viszik a halottakat. Immár harmadik hónapja. A táborstatisztika szerint harmincháromezer fogolyból tizenkétezren vagyunk még életben.

A színpaddal szemben padsor áll, ott foglalnak helyet az orosz tisztek. Mereven ülnek egymás mellett és mozdulatlan arccal nézik a színpadot. A Szovjetuniót képviselik, de lehet Oroszországot, amely száz esztendeje fegyverrel verte le azt a szabadságharcot, amelyet most ünnepelünk. Sűrü sorokban állunk mögöttük, a fakó arcokat még szürkébbre festi a márciusi nap.

A rendező megint előáll és bejelenti, hogy az önkéntes hadosztály politikai tisztje mond ünnepi beszédet.

Testes főhadnagy lép a szinpadra és szétvetett lábakkal áll meg. Látszik rajta, hogy soha életében nem hordott egyenruhát. Bevezetőben elmondja, hogy egy kis magyar városban volt ügyvéd és rettenetesen szenvedett az elnyomás alatt. De most szabad. A dicsőséges

vörös hadsereg szabadította fel és nevezte ki főhadnagynak.

— Titeket is felszabadított a vörös hadsereg! Meghozta számotokra azt a szabadságot, amiért apáitok 1848-ban véreztek!

A sorok némán nyílnak szét, megint halottakat visznek. A politikai tiszt egy percre elnémul, zavarják a halottak és zavarja a csend. Látja, hogy a szavak leperegnek rólunk. Hirtelen széttárja a karját, a nyakán kidagadnak az erek és úgy üvölti:

— Felszabadítottak benneteket! Szabadok vagyunk! Éljen a dicső vörös hadsereg! Éljen a nagy Sztálin! Kiáltsatok rá háromszoros éljent!

Némán áll mindenki, csak az önkéntes hadosztály soraiból hallatszik néhány unott éljen. A politikai tiszt elkékül a dühtől. Az oroszok összenéznek, felállnak és elindulnak a törzsépület felé. A politikai tiszt leugrik a szinpadról és utánuk lohol. Az oroszok durván elkergetik. Gúnyos nevetés fogadja, amikor megint a színpadra lép. Egy darabig fakasszemet néz velünk, aztán fuldokló dühhel kiáltja:

— Az ünnepséget berekesztem!

Megfordul és döngő léptekkel siet a szállása felé.

Szétszóródunk az udvaron és sütkérezünk a tavaszi napfényben. Elmondhatatlanul gyenge vagyok, de halkan zsendül bennem az élet. A fiatal magyar orvos bevisz a szobájába, kenyeret és gyümölcsízt ad.

— Enned kell! Ezt valahogy megusztad, de enned kell. Egy náthát se birsz így ki.

Még mindig zsizsikes borsót osztanak, néha egy kis olajat löttyintenek a víz tetejére. Minduntalan elszédülök az éhségtől.

Az élelmiszerraktárban zsidó foglyok dolgoznak. Félrehívom az egyiket. Megkérdezem mit ad a gyűrű-

mért. Félkiló kenyeret, egy liter napraforgóolajat és fél kiló szalonnát ígér érte. Megkötjük az üzletet. Estére nálam van minden. Két szomszédommal vacsorázunk. Papirvékony szeleteket vágunk a szalonnából és a kenyeret olajba mártogatjuk. Tudjuk, hogy egyszerre csak nagyon keveset szabad enni.

Az egyik hadosztálybeli tiszt vitamintablettákat és doboz aszpirint hoz a városból. Egy volt osztálytársam küldte. A vitamint egyszerre nyelem le, mert félek, hogy megtalálják nálam és elkobozzák. Az aszpirint eldugom egy oszloprepedésbe. Napok alatt lábrakapok. Reggeltől estig kinn ülök a barak előtt és sütkérezem.

Valaki azt mondja, jó lenne istentiszteletet tartani. Nagy vitatkozás indul, merjünk-e engedélyt kérni. Végül néhányan vállalkoznak rá, hogy elmennek a parancsnokságra. Feszülten várjuk őket vissza. A táborparancsnok eleinte nagyon zárkózott volt, de amikor kiderült, hogy mit akarnak, nevetve vetette magát hátra a széken:

— Csináljanak, amit akarnak! De inkább előbb imádkoztak volna a maguk Krisztusához — mielőtt eljöttek Oroszországot pusztítani. Most nem döglenének itt rakásra. Na, mehetnek... imádkozni!...

Az engedély mindenesetre megvan és megkezdjük az előkészületeket. Misét nem lehet mondani, mert nincs borunk. A fiatal káplán Jeremiás siralmairól beszél és sorsát a miénkkel hasonlítja össze. Nekünk is meg kell találnunk Istent. Aztán imát mond a halottakért, az élőkért és a hazáért.

Lélekzetvisszafojtva hallgatjuk. Valahol a barak homályában megcsendül egy hang. Egyre többen csatlakoznak hozzá. A barakot betölti az ének. Állunk feszesen, a mennyezetre emelt arccal, amelyen túl, a

végtelenben ott van az, akihez énekelünk, együtt, valamennyi felekezethez tartozó foglyok:

« Boldogasszony anyánk,
Régi nagy Pátrónánk... ».

Az ének utolsó sorai zokogásba fúlnak...

* * *

Magasrangu orosz tisztek érkeznek a táborba. Körbejárnak, és megnéznek mindent. Kihallgatást akarunk kérni, de nem lehet. A tisztek arca komor, rövid szavakat váltanak egymással. Félóra mulva elrobognak a város felé. A tábor olyan mint a feltúrt hangyaboly. Mindenki tud valamit, mindenki hallott valamit. A hadosztálybeli tisztek szerint a városban élő magyarok mentek panaszra az orosz főparancsnoksághoz. Most vizsgálják ki a helyzetet. Az oroszok rohangálnak és káromkodnak, de velünk nem törődnek. Késő éjjel alszunk el.

Reggel barátságos arcú orosz alezredes lép a barakba. Az uj táborparancsnok. Fejcsóválva néz ránk, Határozott hangon mondja:

— Mától kezdve minden megváltozik!

* * *

A hátam nekivetem a barak napsütötte falának. A városból harangszót hoz a szellő. Jól ismerem a város harangjait. Mélyen kondul a dóm öregharangja, válaszol neki a Coronini téri templomé, aztán belecsilingelnek a többiek. A hatalom, amelyik ránk szakadt, vajjon megöli itt is a harangokat? Eszembe jut, hogy amikor a halállal viaskodtam és győztem, azt hittem én vagyok erősebb. A harangszó mást üzen: az Isten volt erős!

Megriadok a gondolattól. Most, a nyomorúság mé-

lyén forduljak Istenhez, amikor jósorsomban annyiszor elfelejtettem? De harangok zúgnak és a feleségem szavait zengik: az úton végig kell menni! Melyik úton? Egy ősz hadnagy hevesen vitatkozik:

— Nekem beszélhettek akármit. Igenis ki fognak vinni Oroszországba!

— De hát a nyugati hatalmak...

— Mit nyugati hatalmak?! Fütyülnek ránk a nyugati hatalmak! És a háború?... Hát csak nem képzelitek, hogy itt még történhetik valami? Vegyétek tudomásul, hogy szovjet tagállam leszünk! Elvitt az ördög itt mindent! Igenis, aki itt nem fordul fel közülünk, majd odakint... Nekem beszélhettek. Nem vagyok én gyerek!

Hozzák a konyha felől az ebédet. Már messziről kiabálnak:

— Fiúk! Remek ebéd van. Burizs marhahússal. Hagymás burizs marhahússal!

Majdnem tele merik a csajkámat a sűrű levessel és tenyérnyi marhahúst tesznek belé. Visszamegyek a helyemre a barak falához és két térdem közé fogom a csajkát. Lehunyom a szemem és a gőzölgő leves fölé hajlok. Érzem, hogy valaki néz. Fiatal honvéd áll néhány lépesnyire tőlem és meredten bámulja a levest. Az ádámcsutkája fel-alá ugrál, ahogy nagyokat nyel. Amikor észreveszi, hogy kinyitottam a szemem, félrekapja a fejét és megindul. Így menni csak kivert kóbor kutyát láttam. Magamhoz szólítom. A fiú félénken oldalog felém. Talán azt hiszi leszidom. Megáll előttem és tiszteleg. Bizonytalanul tiszteleg, látszik, hogy jóformán ki sem képezték, amikor fogságba esett. Áll előttem és minduntalan elkapja tekintetét a csajkáról. Felé nyujtom a levest:

— Fogjad fiam.

A fiú vérvörös lesz, de a keze megrándul. Aztán összekapja magát:

— Nem... nem lehet kéremszépen... Ezt nem lehet...

Mosolyogva nyomom markába a levest.

— Vigyed csak... Én nem vagyok éhes. De szépen kimosva hozd vissza a csajkámat.

A fiú úgy markolja a csajkát, hogy az ujjai elfehérednek a szoritástól. Még mindég nem érti egészen, mi történt. Aztán balkezével a melléhez szorítja és rongyos sapkájához emeli a kezét:

— Az Isten... A jó Isten...

— Nincs mit köszönni fiacskám... Váljék egészségedre.

Megfordul és rohan a barak sarka felé. Megáll, hosszu kortyokban issza a forró levest, aztán lekuporodik a földre és ujjával szedi ki a sűrűjét.

Felállok és fütyürészve megyek be a barakba. Egy zászlós megállít:

— Miért adtad oda a levest?

— Csak úgy!

A zászlós fejcsóválva néz utánam.

Hónapok óta először nem érzek éhséget!

* * *

Az új táborparancsnok napjában többször meglátogat és elbeszélget velünk. Az élelmezés állandóan javul, az arcok kezdenek kitelni és szinesedni. A légkör is megváltozik. az emberek ujra barátságosan beszélgetnek egymással és a durva veszekedéseknek nyoma sincs. Megint hírek szállingóznak, hogy rövidesen elbocsájtanak. A tavaszi munkák dandárja már megkezdődött. Esztelenség egy elfoglalt országban táborokban tartani a munkaerőket. A táborparancsnok ujságot oszt ki kö-

zöttünk. Mohón nyeljük a betűt. A hadijelentésekből kitűnik, hogy a nyugati invázió sikerült és az oroszok is mélyen benyomultak Németországba. A lapok demokratikus jelszavakkal vannak tele, de szenzációként közlik a népbírósági ítéleteket. Persze mind a Szovjetuniót és a vörös hadsereget dícséri. De nem ez a lényeg. A fontos számunkra, hogy odakint a dróton kivüli világban megindult az élet. Vége a háború borzalmainak. A lapokból tudjuk meg, hogy Buda hat heti ostrom után esett el.

* * *

A város. Temesvár. Este kiülök a barak elé és nézem a fényeket. A napközben kapott hírek úgy zsonganak bennem, mintha idegen csillagzatról jöttek volna a dróton túlról, ahol megszünik számunkra a világ. Ami túl van, megfoghatatlan, érthetetlen. Ködbevesző. Találgatom, hogy a lámpasorok melyik uccát világitják. Az ablakokból fény sugárzik, mögöttük emberek élnek. Férfiak, asszonyok, gyermekek. Este asztalhoz ülnek és vacsoráznak. Tányérból, késsel, villával. Megvetik a fehér ágyat és bekapcsolják a rádiót. Lámpák világitanak szabad emberek lakásaiból! Emberek lakásaiból, akiknek gondjaik, örömeik, bánataik, és álmaik vannak. Kivül a dróton, túl az őrtornyokon és őrökön! Őrökön, akik ránklőnek, ha három lépésnél közelebb megyünk a dróthoz. Az emberek a lakásokban talán gondolnak ránk. Talán arra gondolnak, hogy jó volna valamit küldeni nekünk? Egy kis kenyeret, valamit sütni is lehetne. Ha az orosz megengedné!... Talán lehetne beszélni az oroszokkal — de aztán elhesegetik a gondolatot. Voltak akik miattunk beszéltek az orosszal. Az orosszal nem jó beszélni...

Amikor magukra húzzák a takarót, ránk is gondol-

nak, és felsóhajtanak. És lehet, értünk is imádkoznak, de aztán hozzáteszik, hogy: « bizony nekünk sem könynyü! ».

Emberek az ablakok mögött. Eloltják a lámpát és a fejüket a párnába fúrják.

Állok a barak előtt és mozdulatlanul nézem a kialvó fényeket. Egyik ablak a másik után sötétül el, aztán már csak az uccai lámpák égnek. A fiúk nyögve hortyognak a priccseken. Konzerves dobozból készített olajmécsesből feketén száll a fojtogató füst.

Délelőtt hivatnak az önkéntes hadosztály kerítéséhez. Egy százados áll a túloldalon, integet, hogy siessek. Messziről kiáltja:

— Itt van édesapád!

Mindkét kezemmel megkapaszkodom a keritésben. Nem jön hang a torkomból. A százados hadarva beszél:

— Megkapta a híradásodat és leutazott. Holnap hozok tőle csomagot. Azt üzeni, hogy nincs semmi baj. Édesanyád csókoltat. Levelet is hozok tőle...

Ezernyi kérdés tolul fel bennem, de egyetlen szót sem tudok kimondani. Az arcomon könnycsepp gördül végig. Élnek!

Megfordulok és visszamegyek a barakba. Végigfekszem a priccsen és a kezembe temetem az arcom.

* * *

Másnap megkapom a csomagot. Fehérneműt, élelem, levél van benne és egy kis ezüstkanál a nagyanyámtól. Vajjon mit gondolt szegényke, amikor nekem ezüst kávéskanalat küldött. Úgy érzem, hogy talizmán. Egyszer vissza kell adnom. És akkor megcsókolom majd a kezét és azt mondom: « Köszönöm nagymama, a kis kanál hazahozott! ». Ujból olvasom édesanyám levelét. A sorok összefutnak a szemem előtt.

A fiúk bámulják a kincseket, amit kaptam. Kinálgatom őket, aztán kimegyünk az udvarra és beszélgetünk. Egyszer csak jön a táborparancsnok, mellette az önkéntes hadosztály politikai tisztje. Engem keresnek. A táborparancsnok egy darabig néz, aztán oroszul magyaráz valamit. Nem értem, de közben a kezével mutat. Amit mutat, félreérthetetlenül: az akasztás. Kérdőn nézek rá. A politikai tiszt felém lép, a szeméből gyülölet perzsel. Felemeli a kezét mintha meg akarna ütni:

— Hát elkaptuk jómadár! Ujságirónak tetszett lenni! Nahát majd lógni fog!...

A táborparancsnok arca megrándul. Egy pillanatra gyanút fogok, hogy ért magyarul. De lehet, hogy csak a politikai tiszt hangja nem tetszik neki. Élesen csattanó hangon küldi el. A tiszt megy, de kétszer is visszafordul és megfenyeget az öklével. A táborparancsnok barátságosan mondja, hogy szedjem össze mindem holmimat és menjek vele. Nem sokból áll az egész és megindulok a parancsnok után. A tábori börtönhöz vezet és átad az őrparancsnoknak. Annyit megértek, hogy utasitja, adjon rendes tiszti ellátást, tegyen a cellába ágyat és pokrócot. Rámnéz, aztán hozzáteszi:

— Úgyis meghal...

A táborparancsnok biccent, az őr int, hogy menjek utána.

Keskeny folyosón haladunk végig, jobbról-balról lelakolt ajtók. Az őr kinyitja az egyiket és belök a cellába. Másfél méter széles és két méter hosszú az egész. Még veder sincs benne. A padló csuromvizes. Az ajtó becsapódik a hátam megett. Állok a cella közepén, vállamon a pokróc és a kenyérzsák. A falban szöget találok, arra akasztom a kenyérzsákot, Leülni nem lehet, mert a padló vizes. Órák hosszat járok fel s alá, aztán már nem bírok a lábamon állni. Dermesztő a nedves hideg. Le-

kuporodom a sarokba és a fejemre borítom a pokrócot. A lélekzettel melegítem magam.

Enni rendesen adnak, de minden reggel és este végigöntenek a padlón egy veder vizet. Harmadnap ismét lázam van. Orvos jön és megkopogtat. Megvonja a vállát.

— Tüdőgyulladás... Hát nézze főhadnagy úr... én nem tudok segiteni...

A tüdőgyulladás mellé azt hiszem mellhártyagyulladást is kapok, mert minden lélekzetvétel úgy fáj, mintha késsel hasogatnának. Kuporgok a sarokban és próbálok gondolkozni, de minden összekavarodik a fejemben.

Múlnak a napok, a hetek. Néha, ha éppen locsolják a padlót, kiengednek a latrinára. Megtudom, hogy apám nem kapott engedélyt a látogatásra. Jobb is, hogy nem lát így.

A második héten a lázam alábbhagy. Tükröm nincsen, de ujjaimmal érzem, hogy a bőr megint rászáradt az arcomra. A lábam lötyög a szűk csizmaszárban, a sípcsontomon csúnya seb. Az orvos azt mondja flegmónia és egy kevés púdert ad. A nagy lapos seb fáj és minduntalan felszakad. De már könnyebben veszem a lélekzetet és tudok gondolkozni is. Esténkint két barna mezei egér látogat meg. A kezemből eszik a morzsát.

Néha arra gondolok, hátha csakugyan felakasztanak. Próbálok megbarátkozni a gondolattal. Nem félek, csak írtózom, mert tudom, hogy a hóhér az arcomba fog nyúlni, hogy kitörje a nyakamat. Megborzongok. Aztán arra gondolok, hogy mind ennél az sem rosszabb, ha meghalok. De miért akarnának felakasztani? Tágra nyílt szemmel bámulok a sötétbe.

A folyosón egyhangúan kopognak az őr léptei. Nehéz, unott, parancsra végzett léptek. Aki lépked, talán nem is tudja, hogy egy hatalom lépéseit kopogja,

amely el akarja foglalni a világot és ki akarja irtani belőle mindazt, amiért élni érdemes.

Ugy ráz a hideg, hogy a fogaim hangosan verődnek össze és kinyujtott csizmám sarka kopog a padlón. Aztán elönt a forróság. Megint lebegek.

Odakint leváltják az őrt és az új őrszem folytatja a kongó lépteket.

Kóválygok a lázzal, aztám hirtelen kristálytiszta lesz előttem minden. Nem szabad tudomásul vennem, hogy be vagyok zárva! Arra gondolok, hogy egy napon nagyon erősnek kell lennem, mert nem vagyok hadifogoly. Ellenség maradok mindhalálig, akit minden körülmények között el kell pusztítaniok. Cellába zárva, betegen, egyedül állok szemben egy őrült akarattal amely egyetlen mozdulattal megsemmisíthet engem és milliókat. Meg kell gyógyulnom, ennem kell és aludnom! Nem szabad tudomásul vennem, hogy be vagyok zárva. Erősnek kell lenni!... Lassan lecsendesedik bennem minden. Az orosz változatlanul méri végig a folyosót. De nehéz lépteiben már nem hallom a fenyegetést. Egy őrszem egyszerű és unalmas lépései csupán. Nekitámaszkodom a falnak és elalszom. A kisfiammal álmodom.

* * *

A negyedik hét vége felé jár és még mindíg nem szólt hozzám senki egyetlen szót sem. Senki sem hallgatott ki, senki sem törődött velem. De egy reggel felcsapódik az ajtó, az őr int, hogy szedjem a holmimat. Az inak megkeményednek az arcomon. Tehát megkezdődik a tánc. Különös, hogy így gondolom: « A tánc ». A vállamra dobom a pokrócot és a kenyérzsákot és megindulok az őr után. A fogda kapujában az áprilisvégi déli nap fogad. Az udvaron hosszú oszlop áll menetké-

szen. A táborparancsnok a fogda kapuja előtt áll. Mosolyogva néz rám, aztán int, hogy álljak be a sorba.

A bajtársak körülvesznek és ölelgetnek.

— Nem hittük, hogy életben maradsz...

— No most már nincsen baj...

— A táborparancsnok mentett meg. Bedugott a fogdába, hogy a politikai tiszt ne férkőzhessék hozzád. Azt mondta, hadifogoly vagy és nem hajlandó kiadni senkinek... Népbíróság elé akartak állítani...

Lassan hömpölygünk ki a kapun. A réten megint megszámolnak néhányszor, aztán elindulunk az állomás felé. Az egyik holtvágányon hosszú szerelvény áll. Teherautószám hordják az élelmet. Ebből tudjuk, hogy hosszú útra megyünk. Kis cédulákat irunk. Kötegbe gyüjtjük és letesszük a fűbe. A távolból bámészkodók — csaknem kivétel nélkül nők — intenek, hogy ha a szerelvény elment, fölszedik a leveleket és továbbítják. Szégyenkezve gondolok az éjszakára, amikor a város fényeit néztem és kételkedtem abban, hagy az emberek törődnek velünk...

Késő délután gördülünk át a Temesvár-Gyárvárosi pályaudvaron. Minden követ ismerem. Mint kisdiák ide érkeztem és innen indultam, ha hazajártam.

Egy óra múlva az esthomályban a domb mögül felvillan a ház teteje, amelyben születtem. Sokáig nézek ki a rácsos ablakon a szürkületbe. Aztán én is elnyúlok a többiek között. A kerekek egyhangúan csattognak alattunk.

III.

Hajnalban már a krassói hegységben járunk. Az enyhe hajlású hegyek alján apró falvak húzódnak meg szalmatetős kis házakkal, fonott keritésekkel. A falvak közepén kecses templomtornyok. Nyárfasor vezet fenyők, vadgesztenyefák és túják közt rejtőző úriházakhoz. A poros utakon szekerek döcögnek. Kihúzott ingű, tüszős románok lépkednek kajlaszarvú ökrök előtt. A kiskapuk melletti padkán fekete fejkendős asszonyok fonják guzsalyról a fínom szálat. Mozdulatlanok, csak az orsó pereg villámgyorsan ujjaik között.

Lassan húz minden tova a bedrótozott ablak előtt. A táj egyre komorabb. Sziklás hegycsúcsok merednek fölénk, alagútakon robogunk keresztül, viaduktok felett csattognak a kerekek, a mélyben barna, vörös, kék sziklák között hegyipatakok rohannak. Apró fürdőhely mellett kattogunk el. Zöldzsalus villák néznek ki a fenyvesekből, piroskratrincás román lányok ringó derékkal viszik fejükön a kosarat. Smaragdzöld réten hófehér birkák legelnek. Szalmakalapos pásztorgyerek ül a subáján és tilinkózik. A bakterházak előtt pályaőrök állnak piros zászlóval. Komor arccal nézik a fogolyvonatot. Leveleket dobunk ki a rácson, a pályaőrök felszedik.

Esteledik, amikor Orsovánál átlépjük a Kárpátok déli peremét. Három napon át döcögünk a forró román síkságon. Itt-ott félnapot rostokolunk. Személyvonatok futnak be mellénk, a rácson át beszélgetünk az utasokkal. Cigarettát és kenyeret dobnak felénk. Ingujjas fiatalember ujságlepedőt tart maga előtt. Átszólok, mi ujság? Felnéz és lemondóan int:

— Mi is foglyok vagyunk.

Felkanyarodunk a román olajmezők felé. Üszök és rom minden. A szondák árván merednek az égnek. Aztán megint délkeletnek fordulunk. Ötödnap este érkezünk meg Focsaniba. A szárnyvonalon állunk meg. Mellettünk új, szélesnyomtávú vasuti sín. Dermedten nézzük. Tudtuk, hogy egyetlen szó sem igaz abból, amit az oroszok mondottak, de most érezzük a valóságot. Focsani nem elbocsájtó, hanem átmenő tábor Oroszország felé. A szerelvény mellett pórázra vett vérebekkel orosz őrök állanak sorfalat. Lassan kászolódunk le a vagonokból. Láz kinoz megint, nem tudok a lábamra állni. Ketten fogják a karomat és úgy vonszolnak magukkal. Mellettünk csaholnak a kutyák. Mindúntalan szögesdrótkeritések, százlépésenkint őrtornyok. Fényszóróval pásztázzák a tájat. Előttünk komorlik a tábor. Közepén óriási földgömböt világítanak meg a fényszórók. A földgömb tetején vörös csillag, sarló kalapács és az egészet átfogó szalagon orosz felirat: « Világ proletárjai egyesüljetek ». Szigorú és fenyegető minden. Megértjük, hogy nem hadifoglyok, hanem rabok vagyunk.

* * *

Egyetlen levél sem rezdül a poros ákácokon. Piszkosak, mint a barakfalak, melyekről mocskos nyomot hagyva kerek táblákban hull a vakolat. Csak a homok

szikrázik. Úgy veri vissza a napsugarat, hogy belefájdúl az ember szeme. A táborban nyüzsgő emberek is szürkék és piszkosak. A szél néha legördül a Kárpátok nyúlványairól, felkapja a homokot és a felhőkig sodorja. Onnan szitál permetezve ránk. Elföd mindent, bebúvik a legkisebb résbe, hull az ételbe, a vizbe, az izzadt arcokon szürke kéreggé válik.

A barakok hosszu sorban állnak egymás mellett. Sehol egy szál fű, tenyérnyi zöld, csak por, por, mindenütt. A gyengélkedő bűzös és forró. Mellette padok és asztalok. Az asztallapokon ezernyi név. Szédülő fejjel böngészem, hátha akad ismerős közöttük. Négysoros verset találok. Valaki a feleségének írta. Utolsó sorára ma is emlékszem: « Imádkozz Mária, visszajövök ».

A tűző napon tábori rendőrök terelgetik a foglyokat. Végtelen sorban állnak az emberek a vizvezeték csapja előtt. A vizet frissen ásott kutakból szakadatlanul szivattyuzzák a nagy pléhtartályokba. De a kutak sekélyek és a víz hamar kifogy. Várni kell amig ismét megtelnek. Aki félkulacs vizet tud szerezni, boldog. A negyven fokos hőségben ennyi jút italra, mosakodásra, mosásra. A tábori rendőrök sorakoztatják a foglyokat és énekszó mellett meneteltetik. Az elcsigázott emberek fáradtan vonszolják magukat a perzselő napon. De énekelni kell! Pattogó, vidám katonanótákat. A feketére perzselt, poros arcok mozdulatlanok. Az emberek gépiesen emelik a lábukat és énekelnek. Lássa országvilág, hogy a foglyok jókedvűek.

Az udvaron minduntalan oroszok haladnak át. Kacsázó léptű közlegények, ormótlan gummicsizmában, kivül hordott ingüket, a rubaskát, madzaggal kötik meg a derekukon. A sapkát tarkójukra tolják és homlokukba sörény lóg. Szigorú parancs: a foglyok kötelesek a győzelmes vörös hadsereg minden tagjának tisztelegni. Sza-

kadatlanul hangzik a vezényszó. A foglyok: közlegények, tisztek, tábornokok felugrálnak és feszesen tisztelegnek. Az orosz hanyagul bök a homloka felé. Tisztelegni kell az orosz betegápolónőknek is. Ezzel szórakoznak, néha órákig sétálnak fel s alá és várják a tisztelgést. Ha valaki nem tiszteleg, « bunkerba » kerül. A bunker földbeásott gödör deszkatetővel. Néha arasznyira áll benne a talajvíz. Sem ülni, sem feküdni nem lehet benne. Ha csak nem a sárban. Aki idekerül, kenyeret és kevés teát kap. Kétszer hetenként teljes a böjt.

A tábor parancsnoka egy kommunista német altiszt. A táborban Popeyenek hivják. Hasonlít is a hires karrikaturára. Úgy félnek tőle mint a tűztől. Velünk szemben ő képviseli a Szovjetuniót. De ő jobban fél az oroszoktól, mint mi tőle.

* * *

Egy hét mulva egészségesnek nyilvánítanak. Éppen át akarok menni a kijelölt barakba, amikor vörös karszalagos rendőr keres. A parancsnokságra kell mennem. A parancsnokság egyértelmű az NKDV-vel. Magas orosz százados áll a szobában, az asztalnál magyar altiszt ül. Az altiszt felállva tiszeleg, aztán ellenőrzi az adataimat. Amikor rá akarok gyujtani, felugrik és tüzet ad. A százados megkér, ha bármikor barakot változtatok, azonnal jelentsem, hogy mindig kéznél legyek. Ez annyit jelent, hogy szakadatlanul rajtam tartják a szemüket. Vajjon mit akarhatnak? Nem jó jel, ha az oroszok udvariasak.

A barakban nincs hely. A foglyok olyan szorosan fekszenek egymás mellett, hogy képtelenség közéjük férkőzni. Ők is csak oldalt tudnak feküdni. Ha egyik meg akar fordulni, az egész sor kénytelen vele fordulni. A poloskák sűrű rajokban támadnak. Ki akarok menni

a barak elé, de az őrök visszakergetnek. Az éjszaka hűvös, nem tudok aludni. A falnak támaszkodva várom meg a reggelt.

Testi összezsúfoltságban élünk. Mindenki terhére van a másiknak, mindenki elvesz a másiktól még valamit a semmiből, amit az magáénak gondol: levegőt, helyet, a magány pillanatait, a gondolkodás lehetőségét, a terveket... az álmokat.

Ilyen egymáshoz láncoltságban telnek a napok, a hetek. Egymáshoz vagyunk kötve, egymásra vagyunk utalva. Felettünk a hatalom. Int és fenyeget felénk a piszkos barakokból, a szöges drótkerítésből, az őrtornyokból, az udvaron mászkáló oroszok pillantásából, a tábori rendőrök orditozásából, a törzstisztek görcsös erőlködéséből, hogy fegyelmet tartsanak. Rettenetes káosz, amelybe rendet csak a testi parancsok teremtenek és parancsok, amelyeket az orosz a foglyokkal hajtat végre.

Az élet szakadatlan önvédelem a bajtársakkal, a parancsnokokkal, a parancsokkal szemben. Van aki viaskodik ez ellen, de a legtöbb fásultan tűri, hogy lökdössék, hajtsák reggeltől estig. Rettenetes erőfeszitéssel tudunk csak önmagunk felé fordulni, vergődés emberi mivoltunkat megtartani.

Legtöbben megadják magukat és gondolkodás nélkül engedelmeskednek. Nem érzik, hogy ez az engedelmesség milyen mély megalázást jelent. Minden megalázó: a szögesdrót, a vérebek, az őrök, az odavetett étel... a tény maga, hogy foglyok vagyunk. Minderre nem szabad gondolni. Mindezt nem szabad észrevenni, különben ebből az életből egy percet sem lehetne elviselni. Megpattannának az idegek, nekifutnánk a drótnak, megtámadnók az őröket...

De nem ez a feladat. Tízezrek között is meg kell tanulni egyedül lenni! Falat kell húznunk önmagunk köré, hogy elzárkózzunk mindattól, amit teszünk, átélünk és érzünk. A lélek lassan megkeményedik és nem érez többé semmit.

Néha azt mondjuk: « szabadság » és néha azt, hogy « otthon ». De már nem értjük a szavak jelentőségét. Lassankínt mindenbe beletörődünk, csak arra ügyelünk, hogy kitérjünk Popeye és a tábori rendőrök útjából, hogy valahol szerezzünk egy fél cigarettát, hogy árnyékba álljunk, amig el nem kergetnek, hogy kevés vízre tegyünk szert. Csupán ennyi, ami az embert érdekli, ami az embert érdekelheti. Minden egyéb úgy marad el mellettünk, mint távoli országok tája a vonatablak előtt. Észrevesszük, de nem ér a lélekhez. A lélekhez nem szabad semminek érnie...

Május nyolcadikán tiszti táborba kisérnek át.

* * *

Betonpadló. Vadonatúj emeletes priccsek. A termet friss fenyőfaillat tölti be. Az épület az egyik román páncélos hadosztály színje volt. A falon hősi halottak névsora. Mindössze néhány név.

Ez az új otthonunk. Három araszny deszkapriccs és egy gerendába vert szeg. De azt hisszük, hogy a miénk. Mindenki igyekszik berendezkedni. Bajtársak, barátok verődnek össze — mint festékkel megjelölt juhok találnak egymásra az erdélyiek. Olyan kopácsolás indul, hogy majd beszakad az ember dobhártyája. Mindenki rendezkedik, vitatkozik, tanácsokat ad. Mindenki el akarja érni a csodát, hogy azt mondhassa: ez az én helyem! Mindenkiből kibúvik a saját énje. A törzstisztek mohón kapnak a parancsnoki állásokon. Csaknem valamennyien idősebb urak, hosszú évek óta irodában po-

rosodtak, csapatot nem is láttak. Most kiabálnak és intézkednek. Az otthon igérete percek alatt szétfoszlik és kaszárnyává leszünk. Vége az örömnek. De senki sem lázadozik. A fegyelem még a csontjainkban van és a parancsnoklók mögött ott áll fenyegetően a Szovjetúnió.

Az elfoglalt helyeket át kell adni. Napokon át szervezik a századokat. Listák készülnek, különböző alparancsnokságokat neveznek ki, mindenféle felelősöket, napostiszteket, küldöncöket. Vezérkar alakul brigádokkal és ordonáncokkal. Katonásdit kell játszani, megmutatni az oroszoknak, hogy « katonák » vagyunk. Katonák a szó ostoba és hazug értelmében. Olyan az egész, mint egy pokolbéli bábszinház. Az orosz nevetve rángatja a szálakat.

A parancsolás lehetősége narkótikum. Kitépődni a szürke tömegből és ismét « valaki »-vé lenni. Mit törődik egy-egy ilyen kiszemelt parancsnok azzal, hogy a másiknak fáj, hogy a másikat megalázza amit tesz, hogy gyalázatos, ha az elfogott ember a másik elfogott embert a fogvatartó hatalmával kínozza? De akik parancsnoki állást kaptak nem éreznek egyebet, csak a hatalmat: a benne rejlő mákonyt és reményt, amit a kiválasztottság ad. A reményt, hogy így talán nem a tundrákon kell befejezni az életet. A reményt, hogy « alkalmasnak » minősitik őket a meghirdetett « szocialista élet »-re. Ezért üvöltöznek a bajtársakra, ha orosz közeledik, bandának és hordának szidva bennünket, ezért kiáltanak repedő tüdővel « vigyázz »-t, ha a volt tevehajcsár mocskos rubáskájában végigzötyög az udvaron. Ezért « jelentenek » a ruszin tábori őröknek, akiket azelőtt kutyamosónak se vettek volna maguk mellé. Ezért sorakoztatják, meneteltetetik, énekeltetik szakadatlanul saját bajtársaikat, hogy megmutassák az orosznak: « katonák vagyunk »! Néhányan, csak egynéhányan

ilyenek, de rajtuk a mi egyenruhánk és nyakukon fénylik a rangjelzés.

Az orosz mosolyog. « Haraso » ha fogoly keseríti fogolytársa életét. Az orosz maga nem kínoz bennünket. Kínoztat saját bajtársainkkal, akiknek odaveti a parancsnoki tisztséget. És a gesztus mögött ott a gunyos propaganda: « Lám ilyenek voltak a ti parancsnokaitok »!

A parancsnokok félnek, fél Popeye, félnek az alárendeltjei, a klub tagjai, az utolsó seprűfelelős. A félelem diktál számukra mindent, mert féltik a hatalmat, a jobb ellátást, a reményt és félnek, mert tudják, nekik hűségeseknek kell lenniök, nekik bizonyságot kell tenniök, nekik teljes emberségüket oda kell adniok, különben megbizhatatlanok és árulók és akkor... jaj nekik...

Az orosz mosolyog és húzgálja a bábszinház szálait, mintha csak kedvére játszadozna, de a szálakon rángatóznak a « parancsnokok » és mozdul a néma, szürke tömeg.

* * *

Épen ebédhez sorakozunk, amikor magasrangu orosz tisztek jönnek a táborba. Az egyik felmászik a víztartályra és beszédet intéz hozzánk. Popeye tolmácsolja:

— Hadifoglyok! Hitler fasiszta hordái ma éjjel letették a fegyvert! A dicső vörös hadsereg megnyerte a háborút! Hadifoglyok! A háború véget ért! A bolsevikieknek a nagy Sztálin által irányított ökle szétzuzta a fasiszta önkényt! Szabadságot és szocialista életet hozunk számotokra! Elbocsájtunk a hadifogságból! De előbb be kell bizonyítanotok, hogy méltók vagytok a magasabbrendü szocialista életre! Éljen nagy vezérünk

Sztalin! Éljen a Szovjet Köztársaságok Uniója! Éljen a győzelmes Vörös Hadsereg!

Popeye torkaszakadtából ordít, nekünk is ordítanunk kell és a német foglyoknak is. De ordítunk, mert vége a háborúnak. Ordítunk, mert kimondták, hogy elbocsájtanak. Csak később eszmélünk: « Előbb be kell bizonyítanotok, hogy méltók vagytok a magasabbrendü szocialista életre! ». Tudjuk mit jelent ez a mondat, de nem akarjuk mégsem tudomásulvenni. Mind a szabadulásról beszélünk. Szakadatlanul beszélünk, hogy elfojtsuk a lélek reménytelen szavát.

Azután megint szürke hétköznapok következnek. Nem történik semmi.

* * *

A klub tagjai az egyik terem elkülönített sarkában tanyáznak. Hosszú asztalok mellett írnak, rajzolnak, előadásokat dolgoznak ki. Ők az oroszok kedvencei: « művészek » és « politikusok ». Megteszik ami tőlük telik. Gúnyképeket rajzolnak kivégzésekről, írják a faliujságot, amely az elkövetkező jobb élet küszöbét hirdeti. A klub tagjai hangszereket kapnak, dalárdát alakítanak, naponta órákon át gyakorolják az orosz kommunista indulókat. A tisztek között akad légtornász, bűvész, énekes, költő. Mind a klubban verődnek össze, az oroszok által létesített klubban, amelynek a mi « kulturális igényeink » kielégítését kell szolgálnia. A klub tagjai elkülönített életet élnek és öntudatosan fogyasztják a jobb minőségű bőséges kosztot. Az új világ bajnokainak érzik magukat. Mindnyájan tudjuk miről van szó! Ők is tudják, de nem akarnak ismét a mocskos, éhező tömegben elsülyedni. Már nincsen erejük nemet mondani, amikor arra kényszerítik őket, hogy mindazt kigúnyolják, mindazt a sárba rántsák, amiért éltek, amire felesküdtek.

A « politikusok » a legénység soraiból kerülnek ki. Fiatal munkások, iparosok, volt « ellenállók », vagy olyanok, akik azt állítják, hogy az illegális kommunista pártnak voltak a tagjai. Ők ütik meg az előadások alaphangját. Bennünket « urakat » piszkolnak. Tajtékzó dühhel esnek neki az egész multnak, mindannak, ami volt. Nem vetnek ügyet az ellentmondásokra, nem törődnek vele, ha egyik szavukkal a másikat cáfolják. Beszajkózott frázisokat üvöltöznek, idézik Lenint és Sztalint. Gyötrelem hallgatni is. De a szónok szavai mögött ott a bunker és Szibéria. Az orosz mozdonyok éjszakánkint velőtrázóan tülkölnek a tábor mellett.

Mindezt el kell viselni és nem szabad a klub tagjaira irigykedni, akik kényelmesen fekszenek, asztalokon dolgoznak, dupla élelmet kapnak. Minket csak testileg tartanak fogva, de nekik pányvát vetettek a lelkükre is. Eltéphetetlen, kemény és szoros pányvát. Mindent el kell adniok: lelkiismeretet, becsületet, igazságot, hitet és emberséget. Üvölteniök kell a farkasokkal... különben « szabotőr », « kém », « fasiszta » az, akiben meg talál szólalni az ember. S az ilyentől « meg kell tisztítani a társadalmat ».

Így hát rajzolják a torzképeket, bökverseket firkálnak, tréfálkoznak anyáik, hitveseik, hugaik meggyalázásán. Mindennek fejében dupla ételt, széles fekhelyet, jó ruhát meg cigarettát kapnak és azt mondják: « bolond, aki mindezt nem fogadja el, ha kínálják vele ».

A klub tagjaival senki sem áll szóba. Ha szembe jönnek, kitérünk. Ha egy csoporthoz közelítenek, az emberek hirtelen másról kezdenek beszélni. De... az orosz mindezt megfizeti étellel, fekhellyel és... reménységgel.

Vergődnek és kerülni kezdenek bennünket. Csak

egymással érintkeznek, idegenül és sértődötten néznek ránk és egy napon azt mondják: « Ti fasiszták! ».

Áthidalhatatlan szakadék nyílik meg közöttünk és a klub tagjai között. Ahhoz a világhoz tartoznak, amely fogva tart bennünket.

Az ellenséghez tartoznak!

* * *

Esténkint a barak mögött ülünk és nézzük a Kárpátokat. A kéklő hegygerincen túl van Erdély. A drótakadályok mögött sárga buzaföldek nyújtóznak a hegyek lábáig és elvesznek az erdők zöldjébe, amely a magasba kapaszkodva mind sötétedik és a gyalogfenyők feketéjébe vész. Nézzük az erdőt, a felhőket, a lenyugvó nap sugaraiban vöröslő sziklacsúcsokat, míg az esthajnalcsillag fel nem csillan az égen. Zágon felé mutat, mint Mikesnek valaha, aki a Márványtenger partján szőtte így álmait. A hegyek mögött vár az otthonunk. Most nem látjuk az őröket és nem látjuk a szeges drótot. Mozdulatlanul bámulunk a hegyek felé, míg a szemünk meg nem fájdul belé.

Aztán jönnek a tábori rendőrök és durva kiáltozással terelnek a fullasztó barakokba. Megint becsukódik a lélek. Szürke minden, bennünk és körülöttünk.

* * *

A vonatból kidobált cédulák eljutottak a cimzettekhez. Egy nap asszonyok tűnnek fel a dróton kivül. Elpusztult országon keresztül jöttek hozzánk. A vonatokat kóbor oroszok állítják meg, kifosztják az utasokat és erőszakot követnek el a nőkön. Aki ellenáll, megölik. Az anyák és feleségek mégis jönnek. Hozzák maradék ékszerüket, pénzt szereznek, megpróbálnak kiszabadítani bennünket. Ételt és cigarettát hoznak, fehérneműt,

egy kevés mosolyt, kevés hitet. Ezért jönnek az asszonyok! Mert az országban azt suttogják, hogy az oroszokat meg lehet vesztegetni.

A szögesdrót egyszerre rettenetté lesz. Most érezzük csak, hogy a lelkünket tépi fel. Most érzünk először gyűlöletet az orosz iránt. A lélek sebei is felszakadnak. Minden, amit eltemettünk, újraéled. A világ, a mi világunk, az élet jön felénk az asszonyokkal, akik remegve és sírdogálva állnak a drót előtt. Most már nem lehet elzárkózni mindaz elől, ami van.

Nem találunk többé önmagunkban menedéket.

* * *

Az asszonyok hajnalban jönnek és megállnak kőhajításnyira a táborkapu előtt. Állnak a tűző napon és várnak. Az oroszok megigérték, hogy beszélhetnek hozzátartozóikkal és élelmet adhatnak nekik. Az asszonyok hatalmas szatyrokban hordják az élelmet és várnak. Nap nap után. Estig állnak a napon. Ha az őrök elkergetik őket, behúzódnak a kukoricásba, aztán megint előbujnak. Amikor munkásszázadok mennek ki dolgozni, leveleket dobnak az asszonyoknak az árokba. Ha az őr észreveszi, hogy felszedik, puskatussal vágja hátba őket. De mégis felszedik. Asszonytársaikra gondolnak, akiknek a levelek szólnak.

Junius elsején a táborparancsnokság engedélyezi a beszélgetést. Egyenkint hívják a foglyokat az őrszobára. Három percig tart a beszélgetés. Az asszonyok hajnalban már ott állnak a kapu előtt. A dróton innen a foglyok. Nézik egymást. Aztán névszerint szólítanak mindenkit. Belülről a fogoly, kivülről az asszony lép az őrszobába. Semmitmondó szavak peregnek, hosszú ölelés... a három perc letelt. Az ajtó nyílik és a fogoly furcsa kifejezéssel az arcán lép az udvarra, mint aki az

élettől búcsúzott el, ami eljött hozzá istenhozzádot mondani. Az asszony a másik ajtón hagyja el az őrszobát. Lehajtott fejjel megy egy darabot, aztán megáll. A fogoly is megáll. Még egyszer intenek egymásnak, aztán megfordulnak. A fogoly a barakba indul a csomaggal. Az asszony lassan vánszorog a város felé.

* * *

Egy reggel engem is szólítanak. A szívem hevesen dobog. Vajjon ki kereshet? A kapu előtt álló asszonyok közül nem ismerek senkit. Amikor a nevemet szólítják, idegen asszony indul a bódé felé. Szemben állunk egymással. Az asszony mosolyogva lép hozzám, megölel és megcsókol:

— Csókoljon meg... unokatestvérek vagyunk... A szüleitől jövök és Annától... Jól vannak... Tessék egy kis csomag... Anna nemsokára itt lesz...

Átadja a csomagot és mosolyog:

— Nemsokára itt lesz Anna...

— Anna?

Az orosz int, hogy vége a beszélgetésnek. Odalépek és megölelem az idegen asszonyt. Az asszonyok csak egyszer találkozhatnak egy héten hozzátartozóikkal. Ez az asszony egy hetet nekem ajándékozott. Nekem, az idegen fogolynak, hogy én is boldog legyek.

— Kérem, mondja meg otthon, hogy jól vagyok... És hazajövök és... az Isten áldja meg...

Az asszony szomorúan néz rám, még egyszer bólint és kifordul a szobából.

Lassan ballagok át a téren. Kicsiny harangok muzsikálnak a szivemben... « Anna jön... ».

* * *

Megfürösztenek és hétezren állunk anyaszült meztelenül az orosz orvosi bizottság elé. Ötös sorokban állunk.. Az orvosok megtapogatják izmainkat és tintaceruzával számjegyet írnak a mellünkre. Tovább lépünk és a klub tagjai a ránk mázolt számok szerint lajstromoznak. Az orvosok úgy mustrálnak, mint vásárban a jószágot szokás. A számjegy munkakategóriát jelent, egytől-négyig. Most már tudjuk, hogy kivisznek Oroszországba. Amit eddig mondottak minden hazugság volt, örjítő, pokoli hazugság! És most elhurcolnak a fegyverletétel, a fegyverszünet megkötése után. A foglyok zöme nem is hadifogoly. Ugy szedték őket össze az utcán, mozikból, lakásokból. Vajjon tudják-e ezt a nyugati hatalmak? Tudja-e a világ lelkiismerete? Vagy nincsen már lelkiismeret? A német tisztek válláról letépik a rangjelzést. Azt mondják, miután nincsen német hadsereg, nincsenek német tisztek sem. A miénket meghagyják, de kijelentik, hogy nekünk is dolgoznunk kell. Jóvá kell tennünk azt, amit elpusztítottunk Oroszországban.

* * *

Új fogolyszállitmány érkezik. Egy teljes tüzérosztály. Valahol Németországban adta meg magát az amerikaiaknak. Azok jól bántak velük és gyalogmenetben hazairányították őket. Az oroszok barátságosan engedtek nekik utat. Pozsonyban egyik kaszárnyában szállásolták el az osztályt, azzal, hogy igazoltatás után tovább mehetnek. Mire magukhoz tértek foglyok voltak. Egyenesen jöttek Pozsonyból. Azt mondják, hogy a nyugati nagyhatalmak nyakra-főre engedik szabadon a foglyokat. A klub tagjai az orosz munkamódszerek nagyszerűségéről beszélnek. Biztatnak, hogy jó lesz odakint és nem tart sokáig az egész. Nem hisszük el, de mégis

reménykedünk egy keveset... Este megint kiülünk a barak mögé és nézzük a Kárpátokat. Búcsuzunk.

Reggel összeállítják az első szállitmányt. Ezerötszáz fő. Hosszasan lajstromozzák, számolják őket. A kapunál megint zenekar játszik. Integetünk egymásnak, aztán elnyeli őket a poros ákácos. Éjjel felüvölt az orosz mozdony szirénája.

Az NKVD is élénkebben dolgozik. Mielőtt menetbe osztanák be a tiszteket, mégegyszer kihallgatják őket. Akiket kiemelnek a tömegből, azokat külön barakban helyezik el. A barakot sürű szögesdrót veszi körül, minden sarkán géppisztolyos őr áll. A barak el van vágva a világtól. Lakói senkivel sem érintkezhetnek.

Egy nap engem is hivatnak a parancsnokságra.

Az asztal mögött magyar zászlós ül kifogástalan egyenruhában. Mellette egy NKVD kapitány. A zászlós mozdulatlan arccal ül, aztán felemeli a fejét és hányavetin mondja:

— Hogy hivják magát?

Összevonom a szemöldököm és keményen rászólok:

— Előbb álljon fel és tisztelegjen zászlós úr!

A kapitány meghökken az éles hangra. Németül kérdezi, hogy mi a bajom. Mondom neki, hogy a zászlóst rendreutasitottam. A kapitány dühösen mordul rám:

— A zászlós a mi emberünk!

— Akkor öltöztessék orosz egyenruhába!

Az orosz elneveti magát:

— Hát ezen ne akadjunk meg. Foglaljon helyet.

A zászlós kínosan mosolyog és cigarettával kinál. Felírja a személyi adataimat és hosszasan néz rám a cigarettafüst mögül. Én is szívom a cigarettát, felhuzom a fél szemöldököm és szembenézek vele. Igy né-

zünk egymással percekig farkasszemet. Alig mozdul a szája, ahogy halkan kérdezi:

— Ismeri Kovács századost?

Csodálkozva nézek rá:

— Hogyne ismerném. Egy században vagyok vele.

— Mióta ismeri?

— Néhány hete... Nem tudnám pontosan megmondani.

— Otthonról nem ismerte?

— Nem... Nem emlékszem rá... Mért érdekli ez?

— Azt csak bizza rám... Szóval ön azt állítja, hogy itt ismerte meg? Gondolkozzék csak jobban...

Megrázom a fejem.

— Nem... Nem emlékszem...

— No akkor majd segítek egy kicsit. Ugyebár ismerte a Hadik laktanyát Budapesten.

— A laktanyát mindenki ismeri.

— Ugy... Hát Kovács százados ott szolgált. A kémelháritónál. Ezt önnek pontosan tudnia kell!

— Honnan tudjam?

— Csak nem akarja azt állítani, hogy nem járt a Hadik laktanyában?

— Persze, hogy jártam. Ott volt a hadiüzemeknek egy katonai osztálya. Azoknál volt dolgom.

— Ön ott találkozott Kovács századossal!

— Nagyon sajnálom, nem emlékszem rá.

Tudom, hogy egyetlen meggondolatlan szó és Kovács századosnak vége. Nincsenek adataik ellene, csak gyanusitják. Az adatot nekem kellene szolgáltatni. A zászlól előrehajlik az asztal fölött és megindul a csata. Villámgyorsan peregnek a kérdések. Adatok, számok, dátumok. De minden színpadias és túlságosan primitiv. Elunom:

— Ugy látszik ön nagyon jól van mindenről informálva. Hát akkor tudhatná, hogy nekem nem volt sohase dolgom a kémelháritóval. Mit akar tőlem?

A zászlós ökle lecsap az asztalra:

— Szóval tagadja, hogy ismerte!

— Nem tagadok semmit, de állitom, hogy nem ismertem. És velem különben se kezdjen ordítozni zászlós úr!

A zászlós homlokán kidagadnak az erek.

— Hát jó... Szóval ön nem akar Kovács századosra emlékezni! Rendben van, de akkor bizonyára ismerte...

Egyik név hull a másik után. A kérdések ugy kopognak az agyamon, mint a jégeső. Az éhség belenyilal a gyomromba. A fejem zug és kiszáradt a torkom. Összeszedem minden erőmet és mosolyogva válaszolok a kérdésekre. A zászlós elfárad:

— Szóval ön nem akar ezek ellen a fasiszták ellen vallani. Rendben van. Most elmehet. A kérdésre még visszatérünk! Ha őszintén vall, könnyíthet a helyzetén. Az olyan emberekre, mint ön szükségünk van. Figyelmeztetem, hogy adott esetben az ólombánya és a hazatérés közt választhat! Hát csak gondolja meg magát!

Szó nélkül fordulok ki a szobából. Négy órán át tartott a kihallgatás. Nekidőlök a falnak, de észreveszem, hogy figyelnek. A szájam sarkába veszem a cigarettát és lassú léptekkel ballagok a barak felé.

* * *

Reggel hívnak a dróthoz. Az asszonyok közt áll Anna. A nevemet kiáltja. Én is kiáltok és a hangomról végre megismer. Tölcsért csinál a két tenyeréből és úgy kiáltja: « Anyád jól van... ». Többet nem értek meg, de ez minden. Megint kiabál és integet. Végre megértem,

azt kérdezi, mire van szükségem. Mutatom, hogy cigarettát küldjön. Mosolyogva bólint.

Aztán szótlanul állunk kőhajításnyira egymással szemben. Közöttünk a drót. Óra óra után mulik, de nem érzem a tüző napot, nem érzek éhséget. Nem vesszük le egymásról a szemünket. Igy mondunk el mindent egymásnak, a messziből, a dróton át, két világból. Minden felenged bennem. A fogság, a nyomor, az éhség. A másik világ nyilik meg előttem — Annához akarok tartozni. Ugy szerettük egymást, mint a testvérek. Az utolsó napokban, hogy együtt voltunk, megkértem, ha velem valami történne — akkoriban ezt így szokták mondani — vigyázzon a szüleimre. Megigérte és tartotta a szavát. Most áll a tüző napon és nagy barna szemével néz... Kicsit felemeli a kezét és felém nyujtja. Most értem meg, hogy hozzám jöttt... Ide csak olyan asszonyok jönnek, akik a foglyot, akihez jöttek, jobban szeretik, mint az életüket. Felé hajlok, gondolatban átszállok a dróton és ott állok előtte:

— Anna... te?...

Megérzi a mozdulatott. Hevesen int igent a fejével, egyszer, kétszer, háromszor, aztán a kezébe temeti az arcát.

Megint sorakozót kiabálnak. Intünk egymásnak és én nézek utána, mig sárga blúza el nem tünik a fák mögött.

Ezen az estén hét századot indítanak útba.

* * *

Nagy az izgalom. Három tiszt megszökött, de elfogták őket. Félholtra verve fekszenek a bunkerban. Popeye sorakozót rendelt el. Átkozódva szid bennünket. Súlyos fegyelmi büntetést kap az egész tiszti tábor. Napjában csak egyszer adnak levest, este tilos az udva-

ron mozogni, a latrinára sem szabad menni, egész nap fegyelmező gyakorlatokat kell végezni. Senki nem ülhet árnyékben. És egy hétig nem látogathatnak az asszonyok.

Nehéz nap és még nehezebb éjszaka következik. A foglyok betegek és a barakok falánál a hordók körül émelyítő jelenetek játszódnak le. Ennél jobban már nem lehet lealacsonyítani embereket.

Másnap délelőtt német foglyok érkeznek. Közöttük egy fiatal repülőfőhadnagy. Nyakában lovagkereszt. Beterelik őket egy üres színbe. Fáradtak és végignyúlnak a földön. A fiatal főhadnagy egy ládára ül. Popeye jön, hogy számbavegye őket. Az uj foglyok nem ismerik. Popeye ordít, hogy miért nem tisztelegnek neki. A foglyok rá se hederítenek. Erre odalép a főhadnagyhoz és mellbelöki. A főhadnagy feláll és irtózatosan pofonüti Popeye-t. A vér sugárban szökik ki az orrán és nekivágódik a falnak. Ordítva rohan a parancsnokságra és percek mulva fegyveres őrséggel tér vissza. Az őrség közreveszi a főhadnagyot. Dermedten várjuk mi fog történni. Félóra mulva a főhadnagy nyugodtan sétál vissza. Csak a rangjelzése és a lovagkeresztje hiányzik. Mosolyogva meséli:

— A táborparancsnok megkérdezte, miért ütöttem meg. Azt mondtam, hogy alantasom és tettleg bántalmazott. A parancsnok azt mondta, igazam volt és elengedett.

Popeye csak másnap délután kerül elő. Az orra még kék, de ő sem visel rangjelzést. A karjára széles vörös szalagot kötött. Aztán kihirdeti, hogy a táborparancsnok minden büntetést elengedett.

* * *

Múlnak a napok. Egyik menetszázadot a másik után inditják. Az utirány Moszkva. Egyre kevesebben vagyunk, pedig állandóan érkeznek uj foglyok is. Anna küld cigarettát, fehérnemüt. Engedélyt kap, hogy beszélhessen velem. Két hatalmas papirzacskóval érkezik. Állunk egymással szemben, ő kivül, én belül a dróton. Végre szólítanak. Három percre, három egész percre visszamehetek a másik világba! Csak a szemét látom. Kinyújtom a kezem és megfogom mindkét karját. Az egész világot fogom meg. Aztán magamhoz vonom és megcsókolom. Az életem van benne ebben az egyetlen csókban. Az orosz őr durván szétlök bennünket. Anna gyorsan beszél. Darálja a szavakat, mintha előre betanulta volna őket. Mindent elmond amit nem mert megírni. Alig hallom a szavakat, csak nézek rá... Aztán hozzá hajolok.

— Visszajövök... Igérem, hogy visszajövök...

Az orosz int, hogy szedjem a holmimat. A pokrócot négy csücskénél összefogom és a vállamra dobom. Aztán még egyszer magamhoz húzom Annát. A kapu döngve csapódik be mögöttem.

Este beosztanak a menetszázadba.

* * *

Ezerötszázan megyünk át az indítótáborba. Egy tábori rendőr félrehiv. Igyak este sós feketét, amitől lázas leszek. Az orvossal már megbeszélte a dolgot, kivesz a menetből. Anna szerzett elbocsájtó levelet és civilruhát. Munkára visznek a lágerből és akkor szökhetek. Anna Bukarestben vár rám. Most pedig menjek a gépszín mögé, Anna arra fog sétálni.

A düledező gépszin mellett rozsdás traktor áll. Lehúzódam alá és várok. Anna lassan jön az uton. Az őrszem rákiált a toronyból, lövöldözni kezd, de Anna

nem törődik vele. Fel s alá jár és valahányszor mellém ér, tudunk beszélni. Egymásra mosolygunk és ennyi a búcsú.

A csupasz földön fekszünk az ég alatt. Nézem a csillagokat. A fiam megint itt van mellettem, mint annyi éjszakán. Nevet és hangja ezüstösen csilingel. Behunyom a szemem. Otthon vagyok. A boltives szobában, a régi, jólismert butorok között. A feleségem aranyhaja csillog és a karja tele van rózsákkal.

A szökésre gondolok. Anna mindent előkészített. De hová szökjem? A hazámban is fogoly vagyok. Vagy úgy kellene otthon majd tennem, mint itt a klub tagjainak. S akkor egy napon nekem is azt mondanák: « Az ellenséghez tartozol! ». Vagy lehetne egyebet is tennem?

A fiúk dideregve fekszenek körülöttem. Valaki felnyög. Itt-ott egy cigaretta parázslik. Halk szavak zsonganak az éjszakában. Mint parancsot érzem: közéjük tartozom! A legmélyebb megaláztatásban, a legmélyebb szenvedésben... és ez az út!...

Nem szököm! Az elhatározás kemény lesz bennem mint az itélet. És legbelül mosolygok, mint felettem a csillagok.

* * *

Reggel kivisznek a tábor előtti térre. Orosz ezredes mond beszédet. A Volgakanyarban fogunk dolgozni. Ha megismerjük a szocializmust, hazatérünk és mi is építeni fogjuk a felszabadult országot.

Annát nem látom sehol. Hosszú levelet írok és kérem, ne haragudjék, hogy nem szöktem. Úgy írok neki, hogy vigasztalás legyen számára, amig megjövök és emlék, ha nem jönnék többé vissza.

Megindulunk a vagónok felé. A szerelvény a tüző napon, nyílt pályán áll. A pléhtető izzik. Kilencvened

magammal préselnek egy vagónba. Mozdulni is alig tudunk. Ránkcsapják az ajtót. Vizet nem adnak. Ledobjuk az egyenruhát, aztán a fehérnemüt is. A verejték patakokban csorog rólunk. A levegő ólmos és forró. Egyik fogoly a másik után ájul el. Nem tudunk segíteni rajtuk, csak ügyelünk, hogy estükben ne törjék össze magukat. Pokróccal próbálunk szelet kavarni, de olyan gyengék vagyunk, hogy azt sem bírjuk sokáig.

Így mulik el a nap. Szótlanul kuporgunk a vagonban és kapkodunk levegő után. Szomjuság gyötör és gyomrunkat marja az éhség. Végre az esti szellő enyhülést hoz. Próbálunk aludni, de nem férünk egymástól. Felváltva heveredünk le. Hajnalodik, mikor a mozdony felüvölt és a szerelvény lassan mozogni kezd. Az ablakhoz mászom és mikor áthaladunk a pályaudvaron kidobom az Annának cimzett levelet.

A vonat egyhanguan zakatol. Egyre távolodunk a Kárpátoktól. Végül nem látunk egyebet belőle, csak keskeny kék csíkot az ég peremén.

Harmadnap reggel áthaladunk az orosz határon.

IV.

Egyhangúan kattog a vonat a végtelen síkságon. Csak néhol vet hullámot a föld, kilométer széles válék és bakhátak maradnak el lassan mellettünk. A szemhatáron erdősáv sötétlik, a sarka olykor lenyúlik a sínekig. Lomberdő, de ahogy északabbra jutunk egyre sűrűbben keveredik közé a fenyő és a nyír. Az erdőből fekete foltok ásítanak: lángszórók nyomai. Elperzselt fák emelik tar ágaikat az égnek, mintha kérdeznék: miért? A lombos ágak üszkös testvérek fölé hajlanak.

A pályatest mentén a szél rövid cölöpre akasztott rohamsisakokat billeget. Német, orosz, magyar rohamsisakokat. Katona nyugszik alattuk, akit hiába várnak haza. A cölöpök egy napon kifordulnak, valaki az árokba rúgja a rozsdás sisakot és a csontok jeltelenül vesznek a földbe. — Vajjon mi hazatérünk-e egyszer? Nézem a tájat. Óránként váltjuk egymást az ajtó előtt, hogy lássunk és levegőzzünk, aztán visszabújunk a vackunkra. Éhesek, szomjasak és elmondhatatlanul fáradtak vagyunk. A zsibbasztó fekvéstől alig mozognak a tagjaink. Szárított krumplilevest kapunk, kevés cukrot, korpás lisztből készült kétszersültet. A dohányt, a kávét, az amerikai húskonzervet, a kisérő oroszok az állomásokon pálinkáért adják el.

Néhol egy - két tucat viharvert, düledező faház. Ez a falu. Jószágot nem látunk sehol. Az emberek görnyedten bandukolnak a papsajtos utcán. Bedeszkázott vagy papírral beragasztott ablakok jelzik, hogy itt is átrobogott a háború. A fegyverek rettenetes ereje megrázta a kis faházakat, de az egymásba eresztett fenyőgerendákon nem fogott ki. Aztán felgyujtott falvak mellett zakatolunk.

Kormos kéményfalak meredeznek az üszök közül. Enyhe hajlásu dombon egykori kastély falai állnak. Az ablakok feketén ásítanak a semmibe, egy törött ablakkeret ernyedten csüng alá. A tetőről hatalmas foltokban hiányzik a cserép. A rom körül még látszik az egykori díszkert nyoma. A gazzal cserjék viaskodnak, rózsa piroslik a laboda között, a békanyálas tóra öreg fűzfa hajol. Elhagyatott, elhanyagolt táj, mintha a föld is megúnta volna, hogy ezt az életet a hátán hordja. A széles búzamezőkön satnya kalászok lengedeznek a szélben. Milyen különös: Európa legáldottabb földjén: Ukrajnában járunk. Valaki hosszasan magyarázza, hogy a bolsevisták miképpen pusztították el a híres ukrán húmuszt. Raul Francé, a világhirű földbiológus megállapítása jut eszembe: « Ahol elpusztul a húmusz, elpusztul az emberi kultúra és megszűnik az élet. Az emberi pusztitás nyomán az egykori virágzó termőföldek helyén igy keletkeztek sivatagok ».

Kisebb város pályaudvarán állunk meg. Az indóház alacsony épületén rozzant ajtók nyikordulnak. A homlokzaton a városka nevét viselő tábla félrebillent. Az üres raktárépület nyitott folyosójának széléről két orosz vasutas lógatja le a labát. Unottan bámulnak bennünket. A szájuk csücskében fityegő ujságpapirba sodort cigaretta mellől hegyeset köpnek. Az alattuk fénylő sínt célozgatják.

A városkában alacsony faházak támaszkodnak egymásnak, köztük emeletes betonépület. Ide látjuk a felirást: « Klub ». Kinek van itt kedve klubba járni? Táncolni, előadást tartani?... És minek?

A főutcán tyúkok fürödnek a porban, lompos vörös kutya settenkedik feléjük, a tyúkok káricsolva rebbennek szét. A kutya utánnuk bámul, aztán lehorgasztja a fejét és bánatosan kullog tovább. Egy öregember targoncát húz maga után. Amikor meglát, megáll, ráül a targoncára és nézi, hogyan hordjuk zihálva a vizet. Rettenetesen nehéz egy veder víz, alig tudjuk ketten felemelni a vagonba. Emberek és asszonyok ténferegnek elő a váróteremből, megállnak az ajtó előtt és néznek. A férfiak javarészt idősek, fejükön lapos sapka, kihúzott ingüket madzaggal kötik meg a derekukon, a rongyos nadrágszár rálóg mezítelen lábukra. Asszonyok ülnek a sinek mellé a földre, darab zsákot terítenek maguk elé és kirakják az árut. Fekete lisztből sült túróspogácsafélét. Bulkinak hivják. Tizenkét rubelért kínálják darabját, de ingyen sem kellene, pedig kegyetlenül éhesek vagyunk. Igaz rubelünk sincsen. Némelyik asszony savanyú nyári almát szed elő a szatyorból. Az egyiknél három árva tojás is fehérlik az alma között. Ez a szabadpiac 1945 nyarán Ukrajnában.

Éjjel-nappal zakatol velünk a vonat. Ha megállunk valahol, órákhosszat rostokolunk. Ilyenkor az őrszemélyzet parancsnoka telefonálgat. Elirányítást kér. Megtörténik, hogy visszafelé megyünk, aztán megint előre: északkeletnek. Talán azt sem tudják kísérőink melyik táborba kell szállítaniok bennünket.

Egy kis falunál hosszasan állunk. Kietlen, komor falu, a faházak mögött gyárkémény feketéllik. A szállítmányparancsnok hozzánk jön. Mondja, hogy száz német közlegényt kell itt munkára átadnia. Nyáron a tő-

zegen, télen a cukorgyárban fognak dolgozni. Egy tiszt önként jelentkezhet parancsnoknak. Annak nem kell dolgozni és dupla ellátmányt kap. Megvitatjuk a kérdést. Nehéz elhatározás száz idegen legénnyel egyedül maradni ebben a faluban. De nem kell dolgozni és akármi történik, a cukorgyárból mindig lehet valami ennivalót szerezni. Végül egy hadnagy jelentkezik, de kéri, hogy vele maradhasson legjobb pajtása, egy fiatal zászlós. A parancsnok beleegyezik. A fiúk lemásznak a vagonból. Utánuk adjuk a hátizsákokat, felsegítik egymásnak és a század élére állnak. Fegyveres őr kerül mellékjük, meglendíti a balkezét:

— Davaj!...

A század lassan megindul, a fiúk sapkájukhoz emelik kezüket. Ennyi a búcsú. Kifordulnak az útra, aztán egy kanyarodónál eltűnnek a szemünk elől.

Irígykedve gondolok rájuk. Ők már tudják, hová mennek. Ahová mennek, az megállapodottság. Beköltöznek valamilyen fészerbe, vagy istállóba, lassacskán berendezkednek, maguknak főznek és morzsolják a napokat, amig egyszer megint sorakoztatják őket és egy böszme hang megszólal, hogy: davaj! Lehet akkor hazafelé indulnak... A kis rongyos faluból, a cukorgyárból, a tőzegről. Ennyit jelent majd számukra a fogság. Vagy... de nem akarom végiggondolni a gondolatot.

A szerelvény megzökken, a cukorgyár kéménye lassan eltűnik az erdő mögött. Kanyargunk tovább, a messzeségben felragyognak Kiev kupolái.

Apámat harminc évvel ezelőtt ugyanezen az úton vitték Szibériába. Ő mesélte, hogy tisztiszolgája, egy öreg székely népfelkelő, sokáig bámulta a tájat. Aztán megkérdezte apámat: « Vajh innen vezette-é el Árpád

a magyarokat? ». Amikor apám igenlően válaszolt, az öreg megcsóválta a fejét: « Hát nem tudom hová tette a szemit, hogy ezt az áldott földet itthagyta... ».

De ez régen volt.

Az erdő megint közel húzódik a sinekhez. Pagonyok, fehérlő törzsű nyirfaligetek váltják az elszórt tölgyeket és a sötéten büszkélkedő fenyőket. A töltés szélén gyermekek ülnek. Nézik a vonatot, amely az elfogott ellenséget viszi. Arcuk kifejezéstelen. Nem mutogatnak, nem kiabálnak, nem nevetnek, nem átkozódnak, kövekkel sem dobálnak meg. Csak ülnek és néznek. Mintha ugyanaz a lárva lenne az arcukon — talán a lelkükön? — ami a kövér NKVD századosnőnél döbbentett meg, akivel a keshedt tiszt enyelgett a Szentestén. Az öregek arcán a kifejezéstelenséget fásultságnak hittem, néha arra gondoltam, hogy ez az a bizonyos ázsiai nyugalom. De ami a gyermekek arcán ül, az több annál: itt megöltek valamit. És ami a gyermekek arcán ül, az ül a tájon, a léha kalászú búzaföldeken, a korhadó házakon, a gazos utcákon. Sehol egyetlen színes folt, sehol egy cserép virág... Itt az emberek feladtak valamit. Valamit megöltek bennük.

A vagónunkba többször ellátogat egy jóképű sergeant. Csizmára alkuszik, konzervet, dohányt és cukrot igér érte. Mindenképen igazi bőrcsizmát szeretne. Forgatja, simogatja, próbálgatja őket, rálehel a bőrre és zubbonya ujjával fényesíti. Napokon át alkudozik hol ezzel, hol amazzal, de nem tud dönteni. Túlságosan nagy a vágy benne. Néhány szót már megtanultunk oroszul, ő is ért keveset németül. Kiderül, hogy cserkesz. Faggatjuk Oroszországról, a sorsunkról, de csak a vállát vonogatja. Egyszer aztán egyenesen megkér-

dezzük, hogy hát milyen Oroszország? A sergeant felhúzza a szemöldökét és csücsörít a szájával:

— Óh... Oroszország nagy... Oroszország szép... Oroszország jó...

Aztán hirtelen megváltozik az arca, dühösen köp egyet:

— Ott egye meg a fene...

Ijedten ugrik le a vagonból. Többé nem látjuk.

Tizedik napon érünk Moszkvába. Órákon át teherpályaudvarokon döcögünk keresztül. Csak az elővárosokat látjuk. Kormos gyárak előtt mindenütt Lenin, vagy Sztalin műkőből készült szobra. A gyárak bejárata felett vörösen virít a sarló és kalapács. Óriási munkáskaszárnyák sorakoznak a síneken túl, ujságpapírral beragasztott, vagy bedeszkázott ablakokkal. Pedig Moszkvát nem bombázták soha. Szürke, mocskos, elhanyagolt minden. A járdán kupacokban hever a szemét és lehullott vakolat, nem jut eszébe senkinek eltakarítani. Az utcákon nincs egyetlen bolt sem. Csupán egy-egy sarokházon koromlik düledező fekete betükkel a felírás: « Magazin ». Nehány szegényes mozi és hellyel - közzel szomorúan lóbálja a szél a borbély pléhtányérját. Semmi egyéb. Sehol egy ládácska virág, egyetlen színes függöny. És sehol nincsenek uj települések. Nyoma sincs a kis pirostetős munkásházaknak, előkerttel, festett kerítéssel. Csak ütött-kopott kaszárnyák, korom, piszok... szinte érzem a nyomorúság áporodott szagát. A városból kivezető főutakon néha csillogó személygépkocsi száguld végig. Titokzatos világból jön, valahonnan a munkásnegyedek mögül aranyló kupolák közül. Az emberek ügyet sem vetnek rá, lassú, kacsázó léptekkel kerülgetik a járdán heverő szemetet. Nézem a várost és hirtelen megvilágosodik előttem, hogy amit itt megöltek, az az... öröm.

A pályatesten nők dolgoznak. Kezükön vászonkesztyű, pedig forró nyár van. Valaki félhangosan mondja:

— Ez a munkásjólét... a szovjetkultúra...

A nők fel se néznek, amikor elhaladunk mellettük. Szemmel láthatóan könnyedén emlegetik a nehéz síneket. Szürke ing és vászonszoknya van rajtuk. Egy pillanatig azt hiszem fegyencek. De őrt nem látok sehol. Hatalmas, nagykeblű nők, a farukon madzagra kötött csajka fityeg.

Tovább kanyargunk észak felé. A táj változatlan, csak a pálya mellett nem merednek már rokkant ágyúcsövek az égnek, nem rozsdásodnak páncélosok és hiányoznak a botra tüzött rohamsisakok is. Eddig nem ért el a háború. De a házak itt sem derűsebbek, mint Ukrajnában és az emberek sem mások. Három nap és három éjszakán át zakatol velünk még a vonat. Néhol félnapokat rostokolunk, visszafelé megyünk, aztán megint előre.

* * *

Vjazmikiben vagonírozunk ki. Elgémberedett lábunk remeg, többen összerogynak, becsuklik a térdük. A hónuk alá nyúlva segítjük őket ismét lábra. Nagynehezen sorakozunk az állomásépület mögött. A nap melegen süt, mégis didergünk. Belülről didergünk. Furcsa érzés orosz földön állni. Az jár az eszemben, vajjon elenged-e ez a föld?

Az indóház körül csak néhány roggyant földszintes épület szomorkodik. A mezőváros, ahová igyekszünk, az oroszok szerint néhány kilométerrel beljebb van a Vjazma partján a dombok között.

Az egyik ház előtt öreg orosz ül a földön. Fínommetszésű arcát hosszú fehér szakáll boritja. Mozdulatlanul mered a keresztbevetett lába előtti deszkára, amelyen

néhány bulki porosodik. Ül és nézi a bulkikat. Aztán felemeli a tekintetét és mintha egy pillanatra érdeklődés csillanna meg benne. Szeretném megszólítani... az az érzésem, hogy egészen biztosan beszél franciául. De nem szabad a sorból kilépni. Az öreg keze megrebben, aztán hirtelen kettétörik a mozdulat. Lehajtja a fejét, mintha szégyenkeznék. Ki lehet ez az ember? Ki lehetett ez az ember, aki most mozdulatlanul árulja a bulkit a vjazmikii pályaudvaron? Mire gondol és mit szégyel? Titok! Mereven bámul tovább a deszkán sorjázó bulkikra.

Két asszony kézikocsit húz el mellettünk. A kocsin három fekete kenyér. Fegyveres nő lépked mögöttük egyenruhában. Nem tudom a két asszonyt, vagy a kenyeret őrzi-e?

Imbolyogva indul a menet. Vagy másfél kilométer után szántás szélén állunk meg. Öreg paraszt ásóval veri szét a száraz hantot. Odajön hozzánk és beszélgetni kezd. Jól beszél németül, az első világháboruban évekig volt német hadifogságban. Elmondja, hogy valaha módos paraszt volt. Most nincsen semmije, kolchozban dolgozik és annyit keres, hogy éppen éhen nem hal. Átkozza Sztalint és a kommunistákat. Szótlanul hallgatjuk, nem jó effélékről beszélgetni. Aztán közelhajlik hozzám, belenyúl az ingébe, keresztet húz elő és áhitatosan megcsókolja. Mintha szörnyű titkot árulna el suttogja:

— Én is keresztény vagyok!...

Ad kevés mahorkát, aztán visszamegy a szántásra és töri tovább a göröngyöt.

A mahorka a dohány különleges fajtája. Az oroszok szárával együtt zölden vágják meg. Édeskés az illata és olyan erős, hogy az első vigyázatlan szippantás után elakad a lélegzet.

Bandukolunk tovább. Az árokban egy gyerek kecskét legeltet. Amikor közeledünk, otthagyja a kecskét,

mellénk szegődik és kenyeret kér. Valakitől kap egy kevés kétszersültet. A gyerek boldog mosollyal rágja.

Nyomorúságos falun megyünk keresztül. Az emberek egykedvüen néznek, de a gyerekek itt is mellénk csatlakoznak és koldulnak. Minden néhányszáz lépésre megállunk. Képtelenek vagyunk menetelni. Az oroszok békésen tűrik a pihenőket, nem kergetnek. Ők tudják legjobban, miért nincs erőnk. Az ő torkukon csuszott le az élelmezésünk java, amit vodkáért adtak el az állomásokon. De szinte jól esik, hogy most legalább emberségesek.

Ujabb falu következik. A szélén megállunk és a klub tagjai énekelnek. Gyerekek futnak felénk, csinos kis süldő lánykák, aranyhajukban széles, gyöngyös fésű. Ruhájuk tiszta, üde szinekben viritó, német gyári árú. A fiúk fehér rubaskájukat rézcsattos övvel szorítják meg a derekukon. Kék nadrágot és fekete csizmát viselnek. Csoportba verődve hallgatják az éneket és amikor véget ér, tapsolnak. A falu tiszta, barátságos. Cifrázott faragású kapuk, meszelt házak állanak egymás mellett. Tarka rokolyás asszonyok most eresztik be a hazatérő jószágot. A férfiak viselete ugyanolyan, mint a fiúké. Az öregek vállig érő, kerek fésüvel leszorított hajviseletet hordanak. Amikor a falu közepetáján megállunk, néhány asszony hozzánk szalad és kenyeret meg bulkit osztogat.

Arrébb kovácsolt vaskerítéssel körülvett régi templom áll. Az udvart és a templomajtóhoz vezető utat benőtte a fű. A kőből faragott kapuív alatt pópa áll. Keshedt, lilás reverendáján aranykereszt. Néhány öregaszony ácsorog körülötte. A pópa áldást oszt felénk.

A templom mellett barokk kastély. Gyerekek zsibongnak a hatalmas platánok alatt, Karcsú, szőke óvónő, virágos ruhában terelgeti őket. Csengő nevetés

csilingel az égnek. Mintha más világban járnánk. Soha nem fejtettem meg a falu titkát.

Már szürkül, mire elérjük Vjazmikit. Amolyan kis mezőváros. A főutcán vasrácsos ablakú alacsony épület, a bank, mellette községházaforma, aztán következik a klub betonkockája. Hangszórók közvetítenek valamilyen beszédet, de az emberek ügyet sem vetnek rá. Egy munkáskülsejű fiatalember két marék mahorkát ígér a lovaglócsizmámért. Amikor elutasítom, durván meglök és káromkodik. Az őrök elkergetik a mellénk tolakodókat. Egyik-másikba belerúgnak, vagy puskatussal verik oldalba. Az emberek káromkodnak és fenyegetőznek, de visszahúzódnak a járdára.

Az este már leszállt, amikor átmegyünk a Vjazma hajóhidján. Homokos szigetre érünk. Itt kell töltenünk az éjszakát. Kilenc főre félfontos babgulyáskonzervet osztanak. Egy kanálnyi jut mindenkire. Amerikai konzerv — régen nem érzett ízek csiklandozzák az inyünket. Szemenként vesszük szánkba a babot és lassan olvasztjuk szét a nyelvünkön. A kanál ételtől még éhesebbek leszünk. Az éjszaka hűvös, vacogva fekszünk a homokra, viaskodunk a szúnyograjokkal, aztán a takaró alá bujunk és a leheletünkkel melegszünk.

A hajnal talpon ér valamennyiünket. A nap hirtelen kisüt. Melletünk csobog a Vjazma kristályos vize. Csakhamar a folyóban lubickolunk. A jéghideg viz kiszívja belőlünk a fáradtságot, homokkal és szappannal dörzsöljük magunkat. Hetek óta nem mosakodtunk. A fürdés után az éhség még kínzóbb, de reggelire nem adnak semmit.

Egy főhadnagy babkonzervet vesz elő a köpenyzsebéből, kibontja és falatozni kezd. Néhányan nagyokat nyelve állják körül. Könyörögnek egy falatért. A főhadnagy tele szájjal böki feléjük:

— Miért nem loptatok ti is? A rakodáshoz persze senki sem jelentkezett... Hát most koplaljatok!

A főhadnagy ujjával kitörli a dobozt, aztán széles ívben dobja a vízbe. A körülötte állók szégyenkezve kullognak el. A szemükben gyülölet lobban.

Kora délelőtt szállunk hajóra. Kis gőzös vontat három uszályt. Végigfekszünk a deszkákon és sütkérezünk. Délben megint kilenc főre osztanak egy babkonzervet, megkapjuk a sapka kétszersültet és dupla adag cukrot osztanak. A Vjazma vizében puhítjuk meg a kétszersültet és kevés cukrot szórunk rá. Füzesek között kanyargunk, szundikálunk a napon, megbámulunk egy-egy révházat és az előtte száradó hálókat. A smaragdzöld fűvel boritott domboldalakban tehenek legelésznek, fehérrubaskás, kéknadrágos, csizmás gyerekek őrzik őket. Arra gondolok, milyen jó volna itt maradni ezen a békés tájon. De a hajó orra csendesen csobog tovább a vizen.

Sötétedik mire kikötünk. Meredek homokparton kell felkapaszkodnunk, a gyengeségtől néhányan visszaesnek és hajszál híjján belekarikáznak a vízbe. Kis falun haladunk keresztül, másfél kilométer után sínekhez érünk. Kis iparvasutra szállitanak. A szerelvény sípolva és csikorogva indul, de alig döcög néhányszáz métert, nagyot zökkenve megáll. A homokra fektetett sínek szétgörbültek a mozdony alatt. Átkozódva indulunk neki gyalog az útnak. Közel ötven kilométer áll előttünk. Az oroszok ígérik, hogy a következő faluban szereznek vonatot.

Fenyőerdőbe érünk. A fák koronái összeborulnak a fejünk felett, a hold sárga fénye keskeny csikokban töri át a sűrűt és kísértetiesen világítja meg a sápadt arcokat. A mély homokban tántorogva vonszoljuk magunkat, bukdácsolunk az egyenetlenül rakott talpfákon, aztán

megint inkább a mély homokba lépünk. A menet minduntalan megáll, leroskadunk a homokba és próbálunk erőre kapni. Az éhségtől görcsökben rándul a gyomrom, a könnyü kenyérzsák szíjja elszorítja a nyakamon az ütőeret, az ájulás környékez és zihálva veszem a lélekzetet. Előredőlve támolygok a többiek után.

Hajnalban elhagyatott falun vánszorgunk keresztül. Szerelvénynek nyoma sincs, rövid pihenő után folytatjuk gyalog az utat. A tüző napon csorog rólunk a víz, néha egyik-másik végignyúlik a homokon, aztán feltápászkodik és jön tovább. Már nem érzek semmit. Gépiesen vonszolom egyik lábom a másik után.

Széles irtáshoz érünk. Rozoga traktor hántja a tarlót. Suttyó legény ül a kormány mellett és teljes gázzal zúgatja a motort. A traktor mögött a barázda szélén fekete bika húz egy lajtot, mellette másik fiú ballag. A traktor minduntalan megáll, bevárja a lajtot és a fiúk vizet töltenek a hűtőbe. Amikor közel érünk, látjuk, hogy a hűtő lyukas. Nem forrasztották meg. Ugy látszik a dolog a bikával és a lajttal egyszerűbb.

Nyomoruságos, düledező házakból álló erdei faluban pihenünk meg. A deszkapalánkok mögül gyerekek bámészkodnak, amint vizet merítünk az út közepén lévő gémeskútból. Egy öt-hatéves forma gyerek hozzánk merészkedik és tágra nyílt szemmel bámul. Egy idős német tiszt oroszul szól hozzá. A gyerek nem felel, szájába kapja hüvelykujját. A tiszt előveszi piros cukortartóját és a tegnapi adagból, kevés cukrot szór a tenyerébe. A gyerek ijedten csukja össze a markát. A tiszt magyarázza neki, hogy kóstolja meg. Félénken mártja a cukorba a mutatóujját és szájába veszi a rátapadt szemeket. Álmélkodó öröm ül ki az arcára, életében először kóstol cukrot. Visszaszalad a házhoz és a kerités előtti padra

szórja az ajándékot, aztán szemenként szedi fel megnyálazott kis piszkos ujjával.

Későn délután érjük el a tábort. Magas vörösfenyők között sűrű baraksorok huzódnak. A tábor körül háromöles paliszanderkerités, százlépésenként őrtornyok. A kapu előtti téren félájultan esünk a csomagok mellé. Annyi erőnk sincs, hogy a fák árnyékába vonszoljuk magunkat. Úgy alszunk el a tüző napon.

A nap már rég elhagyta a fenyőfák csucsát, amikor ébresztenek. Fehér zubbonyos legények lórékon tolják ki az ételt a táborkapun. Kövér orosz szakácsnő osztja a vacsorát: húsos köleslevest, utána édes köleskását és kávét. Fonott kosárból két legény vászonkeztyűben osztja a félkiló ragadós kenyeret. Mohón habzsoljuk az ételt.

Vacsora után az oroszok sorakoztatnak, megmotoznak, megszámolnak, aztán meginditanak a kapu felé.

* * *

A hatalmas vörösfenyők között szélesen terpeszkedik a tábor. Félig földbeásott hosszú baraksorok állnak a keritès mögött glédában. A tábor egyes részeit szögesdrót választja el egymástól, a közepén százados tölgyfák között néhány csínos faépület: a klubház a könyvtárral, olvasóval és játékszobával, az ebédlőépület, — az ugynevezett sztalova és a parancsnokság épülete, mögötte mélyen a földbeásott fogdákkal. Hátrább óriási konyhaépület, mellette három kórház.

Barátságos, szinte hívogató minden. A széles ablakon belátni az olvasóba. Kis asztalok mellett foglyok ülnek könyv fölé hajolva. Bizakodások és reménységek ébrednek bennem. Már el sem tudom képzelni milyen érzés lehet olvasni. Az étterem szárnyas ajtaja is éppen nyitva

áll, — fehér zubbonyos legények söpörgetnek a széles, súrolt asztalok között. Az ablakokban virág. Alacsony épületen vöröskereszt, fehérköpenyes orvosok sürgölődnek az udvaron várakozó betegek között. A vöröskereszt alatt felirás: Ambulancia. Keresztülhaladunk a tábor központján, ujból kapu csapódik be a hátunk mögött és a földbeásott barakok közé érünk. Apró ablakszemeikkel barátságtalanul és fenyegetően tekintenek ránk. A barakok között rongyos, beesettarcú foglyok mozognak. Megbámulnak, aztán eltünnek a sötét bejáratokon. Néhányan a barak mellett felhányt földön hevernek és alszanak. Hanyattfekve, tátott szájjal, kinyújtott végtagokkal.

Üres barakba terelnek. Öt olasz fogoly végzi a motozást. Az asztal előtt orosz százados ül, az olaszok elébe dobálják az elkobzott holmit. Elveszik a kedves bicskámat, amit nagyapámtól örököltem. Motozás után áthajtanak a fürdőbe. A tágas öltöző melletti fülkékben borbélyok dolgoznak. A fürdőteremben alacsony padkákon kerek dézsák állnak, a csapokból dől a forró és a hideg víz, kedvünkre vehetünk annyit, amennyi jólesik. Egy német altiszt szagosított piros szappant oszt, mindenkinek jókora darabot és törülközőt is ad fürdés után. Két egészségügyi katona bejódozza vagy bepúderezi a kemény fekhelytől felsebzett tomporunkat. Alig győzzük a mosakodást, locsoljuk egymást, tréfálkozunk. Aki elkészült, tiszta fehérneműt kap. A ruhánkat is szárazon fertőtlenítették, nem csorog a nedvességtől.

A teremben hirtelen csend támad. Két meztelen alak támolyog közénk. Két eleven csontváz. Két német. A hasuk püffedt. Kiálló csontjaikon pikkelyes bőr ráncosodik, medencecsontjuk kiáll és félkézzel körülérni a combjukat. Egymást támogatják, de így is mindúntalan

meg kell kapaszkodniok valamibe. Alig merjük megkérdzni:

— Mi van veletek?

Álmélkodva néznek ránk.

— Hogyhogy mi van velünk? Nem látjátok? Strófikásak vagyunk...

Nem értjük a szót. Egyikük lassan beszélni kezd. Látszik, hogy minden szó nehezére esik. Beszéd közben minduntalan megáll, hogy gondolkodjék.

— Ja úgy... Ti most jöttetek... Mi már csak úgy mondjuk, hogy « strófika »... A rendes neve: disztrófia... Éhségdisztrófia...

De hát az Istenért, hol lettetek ilyenek?

— Hol? A tőzegen... Majd elkerültök oda ti is. A tőzegen ilyen lesz az ember...

— Miért? Mit kell csinálni a tőzegen?

A legény nevetni kezd. « A nevető ember » cimü regény jut az eszembe. Conrad Veidt játszotta valaha filmen. Az nevetett így...

— Hogy mit csinálunk? Hát kamerád, hajnalban kizavarnak, bukdácsolhatsz másfél órát az ingoványban, aztán térden felül beállsz a vizesárokba és estig szúrod a tőzeget. Mert meg kell csinálni a normát... Este félcsajka vizleves; meg ragadós kenyér... Hát ezt csináljuk...

— És... hányan vagytok igy?

— Tudja az ördög... Tízezren? Húszezren? Mit tudom én... Más se tudja, mert hullunk, mint a legyek... Most behoztak ide « feljavítani »... De még ha lehetne se volna érdemes... Akkor kezdődik előlről az egész...

Végignéz a testén.

— Nézzetek ide... Hát lehet még belőlem valaha ember?... Na gyere Péter...

A két legény megint összekapaszkodik és kiványszorog a fürdőből. A hosszabbik még egyszer hátrafordul:

— A normával vigyázzatok!

* * *

Három barakban szállásolnak, el. Egy hétig vesztegzár alatt leszünk. Aktivisták jönnek és azt mondják, hogy pihenjük ki magunkat, szedjük rendbe a holminkat és helyezkedjünk el. Mindenki próbál megint egy kis vackot teremteni magának, mindenki rendezkedik és igyekszik csepp egyéni színt vinni az életébe. A kenyérzsák helyett levetett zubbonyát használja fejpárnának, vagy nem keresztbe, hanem hosszában teríti le fekhelyére a köpenyt. Az emberek matatnak maradék holmijuk között, gondosan gombolyítanak fel minden félméter spárgát, apró zacskókat varrnak rongyokból amibe limlomot raknak, — szegek, vasdarabok, üres konzervesdobozok kerülnek elő. Minden kincsnek számít. Talán évekre kell berendezkednünk. A cserepiacon a piros német vajasdobozok vezetnek, de vagyont adnak egy tűért, vagy néhány sing cérnáért. Fésűje, tükre, ollója csak a legkevesebbnek van. Homokkal súroljuk a csajkákat, szeggel karcoljuk bele a nevünk kezdőbetüit. Akinek tűje van, varrogatja szakadt holmiját, csoport verődik össze a kút körül és mos.

Délután fáradtan nyúlunk végig a deszkapriccseken. A könyvtárra és az étteremre gondolunk és arról álmodozunk, hogyan fogjuk tölteni szabad időnket. Akadnak, akik hajlandóak nyelvleckéket adni, mások már szabadegyetemről tanakodnak, ahol szakembereink fognak előadást tartani különböző kérdésekről. A két strófikást már elfelejtettük. Az étel, a fürdő, a tábor barátságos központja reménységgel tölt el. Talán nem is lesz olyan elviselhetetlen a fogság! Talán igaz valami

kevés mindabból, amit nekünk a Szovjetunióról mondottak! De nem merek tovább álmodozni. Érzem, hogy titokzatosság vesz körül és... fenyeget.

Este elhelyezkedünk a priccseken és jóéjszakát kívánunk egymásnak. Néhány perc mulva rémülten ugrom fel. Egész testem ég, mintha ezernyi mérges tűvel szurkálnának. A gyufa lobbanó lángjánál látom, hogy a priccseken sűrű rajokban hemzseg a poloska. Undorodva rohanok ki az udvarra. De az udvaron oszlopokban szállnak a szúnyogok és még élesebben marnak, mint a poloskák. Egyre többen menekülnek utánam. Rongyokba burkoljuk az arcunkat, úgy járunk fel s alá, mint a kisértetek. De lefeküdni nem lehet, már fagyosan hideg a föld. Hajnalig járkálunk, elkínoz a hideg és gyötör az éhség. Már nem érzek egyebet, csak elmondhatatlan álmosságot. A vér lüktet az agyamban: aludni! Visszamegyek a barakba és félájultan zuhanok végig a deszkán. Nem bánom már a poloskákat sem, pedig dagadtra csipik az arcom és a kezem, apró fehér hólyagok borítják a testemet.

Rettenetes üvöltésre ébredek. A barak közepén a priccs tetején valaki félig meztelenül áll. Alig ismerek rá. Régi ezredtársam. Többen állnak már körülötte, én is odarohanok. Mezitelen karjába vágja a körmeit, felhasítja a bőrt, hogy a vér sötét csíkokban ömlik. A szája tajtékot túr és kisértetiesen üvölti:

— Én vagyok az Isten! Ez a jel!... Ez a jel! Csináljátok utánam! Én vagyok az Isten! Ez az én jelem! Csináljátok utánam! Én vagyok az Isten!...

Megragadjuk, a szerencsétlen tombolva védekezik, de végül is sikerül pokrócba csavarni. Vállon visszük ki az udvarra és lefektetjük a fűre. Pokrócokat, köpenyt rakunk alá, hogy meg ne fázzék. Egy darabig még hörögve ordít, aztán elcsendesedik.

Reggelre elmúlik a roham és megeszi a levest, amit elébe tartunk. Zavarosan mered maga elé. Mellé ülök és átfogom a vállát:

— Kicsit rosszul voltál az éjszaka...

Lassan fordítja felém a fejét, aztán megfogja a karomat. Úgy szorítja, hogy csaknem felszisszenek.

— Nem kell szépítened... Én tudom, hogy őrült vagyok... Megőrültem... Elmondom... hogyan... őrültem meg...

Lihegve néz az arcomba, a szája szélére kiül a gyötrelem, ahogy küzd a roham ellen, aztán rettentő erőfeszítéssel beszélni kezd:

— Tudod... már Focsaniban... aztán a vonaton is... mindég arra gondoltam... miért mérte ezt ránk az Isten? Folyton ezen gondolkoztam... És ma éjjel... azt álmodtam, hogy... kihallgatáson jelentem meg az Istennél...

Mosolyogni akar, de a mosoly, vigyorrá torzul.

— Tudod... a régi diszbe öltöztem. Abba, amit még Ferenc József idején hordtak... Atillában, piros nadrágban, lakkcsizmában, kartussal, kardosan és a kezemben volt a csákó... Ugy álltam az Úristen előtt. Az Úristen olyan volt, ahogy képeken festik... nagy fehér szakállal ült az aranytrónuson. Mogorván nézett rám: « Mi bajod, fiam? ». Azt feleltem, hogy: « Kegyelmes Úristen, nincsen az jól, ahogyan Te az én szerencsétlen népemmel bánsz. Nem érdemeltük mi ezt a sok szenvedést ». Haragosan vonta össze a szemöldökét. « Én tudom mit cselekszem » — mondta, — « mert az én cselekedeteim örökkévalóak! ». Én nem hagytam a dolgot, mert tudod, Focsaniban is, meg az úton is mind erre gondoltam és azt mondtam, hogy: « De én alázatos tisztelettel mégis csak azt mondom, hogy nincsen ez így jól! ». Erre az Úristen rávágott az öklével a

trónus karfájára és rámkiáltott: « Akkor eredj és csináld te jobban!... ». És... és...

Felugrik, két karját az ég felé nyujtva irtózatos hangon üvölti...

— És most én vagyok az Isten!

Felrántja a zubbonya ujját, körmét mélyen vájja felsebzett bőrébe és lassan húzza végig az alkarján.

— A jel! A jel! Én vagyok az Isten!!...

Megint lefogjuk, az előkerült orvos morfiumot ad neki és elviszik.

* * *

Csendesen múlnak a napok. Viaskodunk a poloskákkal. Előbb vízzel próbáljuk őket kiönteni, mint az ürgét de nem mozdulnak a résekből. Valaki kitalálja, hogy ahol a víz nem segit, ott biztosan jó lesz a tűz. Égő fenyőágakkal kezdjük perzselni a priccseket, bár vigyázni kell, hogy az oroszok, észre ne vegyék. Pánikszerüen félnek a tüztől. A perzselés már jobban beválik. A poloskák rémülten másznak elő a résekből és mi ezrével nyomjuk agyon őket. Egyetlen délelőtt három veder poloskát pusztitunk így el. De estére megint csak záporoznak a nyakunkba a mennyezetről.

Nappal az udvaron ténfergünk, javítgatjuk a holminkat. Cipészmühely nyílik és néhányan buzgón varrják a szakadt lábbelit. Elcsigázott, sovány és rongyos foglyok jönnek a keritéshez. Az élelmezésre és a normára panaszkodnak.

Sűrűn járnak közénk az aktivisták. Ők szabadon mozognak az egész tábor területén. Az aktivista elnevezés fedi az értelmet: aktiv kommunista, jobban mondva kommunista jelölt. Csaknem kivétel nélkül fiatalok: tisztek, legénységiek vegyesen. Feltűnően udvariasak, rangon szólítanak bennünket és mindenben se-

gitséget igérnek. Elmondják a legfrissebb híreket. Részletesen mesélik, hogy otthon rendeződtek a viszonyok, végrehajtották a földreformot, demokratikus kormányunk van, amely a polgári pártok koalíciójára támaszkodik. Egyikük magabiztos hangon magyaráz:

— Szó sincsen uraim erőszakos rendszerváltozásról. A győzelmes vörös hadsereg felszabadította az országban a demokratikus erőket és a legkisebb mértékben sem kíván beleavatkozni az ország belügyeibe. A béketárgyalások is rövidesen megindulnak és akkor a megszálló csapatok kivonulnak az országból... Karácsonyra már indulunk mi is haza.

Amikor megkérdezem, hogy ha így állnak a dolgok, tulajdonképpen miért hoztak ki bennünket, a fegyverletétel után, az aktivista elnéző mosollyal felel:

— Nem szabad elfelejtenetek urak, hogy a volt rendszer félrevezetett valamennyiünket. Mi nem is tudtuk otthon, hogy mi a demokrácia. A Szovjet jószomszédi viszonyban akar élni velünk és a magyar népet is részesíteni akarja az igazi, az ujtipusú demokrácia áldásaiban. Azért hoztak ki, hogy egyfelől megismerkedjetek a szocialista munkával, másfelől elméletileg is felkészüljetek az otthon végzendő teendőkre.

Az aktivista látja, hogy érdeklődéssel hallgatjuk, mire lendületbe jön:

— Látjátok kérlekalássan, mi, aktivisták már megértettük ezt a feladatot. A legmesszebbmenő támogatást kapjuk az oroszoktól. Valamennyien munkával kezdtük és akit a jól végzett munka fejében érdemesnek nyilvánítottak, az bekerült az iskolára...

Valaki kétkedve köszörüli a torkát. Az aktivista felemeli a hangját és gesztikulálva folytatja:

— Ismétlem, kérlek, a munka minősíti itt az embereket. Kizárólag a munka! Ez az egyetlen értékmérő. Én

igazán minden jóakarattal azt mondhatom csak, hogy ha majd ti is dolgozni fogtok, végezzétek el mindig a legjobban a munkát. Igyekezzetek túlteljesiteni a normát. Az oroszok nincsenek tekintettel az egyes emberek multjára — ha csak nem volt fasiszta az illető, vagy nem követett el háborus büncselekményt, — és mindenkinek megadják a lehetőséget, hogy sorainkba lépjen. Akik például a ti klubotokban müködtek, máris bebizonyították, hogy hajlandók és képesek szocialista munkát végezni. Ezek számíthatnak arra, hogy előnyben részesítik őket, ha jelentkeznek az iskolára. Ide ugyanis önként kell jelentkezni...

Megkérdezem, hogy miből áll az iskola?

— Az itteni táboriskola, amibe mi is járunk alsófokú. A marxizmus-leninizmus alapelemeivel ismerkedünk és tanulunk oroszul. Oroszul meg kell tanulni annak, aki boldogulni akar a jövőben. Mondhatom, az oroszok mindent megadnak, hogy nyugodtan tanulhassunk. Ha vége lesz a vesztegzárnak, majd megnézhetitek az iskolát. Külön emeletes faházban lakunk, rendes ágyaink vannak és az orosz altiszti ellátmányt kapjuk.

— Hogyan? Altiszti ellátmányt?

— Kérlek, az orosz hadseregben többféle konyha van. Legénységi, altiszti, tiszti, törzstiszti és tábornoki. Mi az altisztit kapjuk... Ez körülbelül olyan, mint nálunk a békebeli legénységi koszt volt.

— És mi történik veletek, ha elvégeztétek ezt az iskolát?

— Táborokba küldenek ki, ahol mi oktatjuk a foglyokat, felügyelünk rájuk, gondoskodunk kultúrális életükről, faliujságot szerkesztünk, mi szervezzük a sport — és munkaversenyeket. — Aki kitüntetéssel végzi az iskolát, felkerülhet a moszkvai főiskolára. Ott már na-

gyon komoly a kiképzés. Onnan kerülnek ki azok, akik otthon majd átveszik az ország irányitását...

Némán nézünk egymásra. Az aktivista észreveszi, hogy túl sokat mondott. Megint visszatér hát a munkára.

— Persze, ez igen távoli dolog, de természetesen azoknak, akik Moszkvában főiskolát végeztek, helyzeti előnyük lesz otthon az épülő országban azokkal szemben, akik nem részesülhettek abban a szerencsében, hogy első kézből ismerkedjenek meg a korszerű országvezetéssel... De ismétlem, a lényeg a munka... Itt jól kell dolgozni! Ezen áll vagy bukik minden...

Valaki közbevág.

— Mondd kérlek, mi tulajdonképpen az a norma?

Az aktivista boldogan kap az alkalmon, hogy témát változtathasson és hosszasan magyaráz:

— Az kérlek zseniális dolog. Igazán csak itt születhetett meg. A lényege, hogy minden elképzelhető munka minden egyes fázisát, óriási arányu kisérletezésnek vetették alá. Igy állapították meg, hogy milyen munkát mennyi idő alatt lehet elvégezni. Mindég a középarányost vették — és ez a norma. Természetesen külön normák vannak ugyanabban a munkafázisban is a gyermekekre, nőkre, férfiakra, öregekre, télre, nyárra, egyébre kiszabva. Van külön fogolynorma is, ami az orosz férfinorma alatt van, mert tekintetbe veszik a foglyok lelki állapotát. Szóval a norma száz egységből áll, amit bizonyos idő alatt el kell végezni. A normának szociális, nemzetgazdasági és egyben fegyelmező jelentősége van. Senkitől nem lehet többet megkövetelni, mint amennyit a norma előir számára és aszerint kell fizetni. Nemzetgazdasági szempontból a tervkészitőket nem érheti meglepetés, mert előre tudják, hogy bizonyos számú ember, bizonyos idő alatt mennyit termel. Végül

fegyelmi szempontból is kiváló, mert kizárja a szabotázst és mindenkit egyforma teljesítményre kényszerit. Dehát mindezt majd megismeritek a gyakorlatból... Most bocsássatok meg urak, vissza kell mennem...

* * *

Elhúzódom a barak mögé és leülök egy deszkára. Gondolkozni próbálok, de minden kavarog bennem amit orosz földön eddig megéltem. Az út, a városok és falvak, az emberek, a tábor, a strófikások, az aktivisták előadásai, a megőrült bajtárs, a poloskák, a ritkán mutatkozó laposképű oroszok... képek és szavak gomolyognak előttem, nem tudok gondolkozni, mert nem tudok sehonnan kiindulni és nem tudom hová akarok gondolatban eljutni. Csak a fenyegetést érzem, ami mindenünnen és mindenből leselkedik rám, össze csukódik körülöttem és egyetlen rés rajta csak az, amit az aktivista mondott: « dolgozni kell, iskolára kell menni, be kell állni közéjük... ». Ez az egyetlen kiút a sötét gyűrűből. « Majd Moszkvából mennek haza az országvezetők ». Összeszorítom a fogam. Hát ennyire veszett el az ország!? A rés kérlelhetetlenül csukódik össze előttem. Nem marad egyéb, csak a bizonytalanság és a fenyegető sötét.

A századparancsnokok sorakozót kiáltanak, megérkezett a kondérokban a leves.

* * *

A vesztegzár utolsó napján négyszögben állítanak fel. Tömzsi, mosolygóarcú őrnagy jön közénk, a táborparancsnok. Vidáman mutatkozik be és kijelenti, hogy ő civilben « specialista »: traktoros. Ezt több ízben, büszkén ismételgeti Hosszú beszédet mond, amit egy aktivista fordít. Festegeti a háború borzalmait, aminek

rossz vezetőink miatt mi is áldozatául estünk, de vigasztal, hogy jól fognak velünk bánni és nemsokára hazaküldenek:

— Ti eljöttetek és elpusztítottátok a mi szép, békés hazánkat. Ki hívott ide benneteket? Mi azonban nem haragszunk rátok. Most jóvátehettek mindent, ha becsületesen dolgoztok a mi hazánk ujjáépitésén... Akartok dolgozni?

Az aktivisták és a klub tagjai kórusban kiáltják:

— Igen! Akarunk!

Az őrnagy elégedetten mosolyog:

— Ezt vártam tőletek foglyok! Holnap reggel megkezditek a munkát!

Mielőtt észbekaptunk volna, eladtuk magunkat kényszermunkára. A nemzetközi fogolyegyezmény értelmében tisztet nem szabad dolgoztatni. Önként azonban dolgozhat. Mi önként jelentkeztünk.

Sokan helyeslik, hogy így történt. Ki tudja — mondják — mit csinálnának velünk az oroszok, ha megtagadjuk a munkát?

Fanyar szájízzel megyek a barakba. Egyedül kell maradnia az embernek, ha viaskodni akar.

* * *

Ragyogó napfényben indulunk az erdő felé. Öreg orosz őr ballag előttünk. Virággal borított tisztáson haladunk át, mélyen szívjuk be az illatot. Néhányan dúdolnak. A virágok közt áfonya piroslik. Hosszu ideje az első gyümölcs, amihez hozzájutok. Az őr nem törődik velünk, hagyja, hogy áfonyázva bóklásszunk a hatalmas fák között, amelyek hosszú sötét árnyékot vetnek a zuzmós és páfrányos rétre.

A menet elérte az erdő szélét. Óriási kidöntött törzsek hevernek keresztben a sötétvizű pocsolyákon. Pal-

lónak használjuk őket. A törzsek síkosak, minduntalan beleesik valaki a vizbe. A többiek nevetve segítik ismét a törzsre. Kilométer kilométer után marad el mögöttünk, ujabb pocsolyák, virágos tisztások között, ringó tűszőnyegen járunk. A vörösfenyők törzse kopáran emelkedik a magasba. Mintha oszlopcsarnokban járnánk, amelyre a sötét lombok borítanak hűs mennyezetet. Hosszú sorban kígyózunk előre, gázoljuk az ingoványt. Másfél óra mulva sokszáz hektárnyi irtás szélére érünk.

Az irtáson mély árkok húzódnak végig. Ez a tőzegterület. Az árkokban combközépig vízben foglyok állnak. Lehajolnak, beleszúrják az ásót a fenékbe, lassan kiemelik a tőzeget, megvárják, amig a víz lecsurog róla, aztán nehéz mozdulattal kidobják a magas árokpartra. Szürke, felfúvódott arcok néznek ránk az árokból, egyik-másik biccent a fejével, mintha köszönne, aztán megint az ásó fölé hajlik. Lassan, elmondhatatlanul lassan hull a tőzeg a partra. Beláthatatlan sorban százan és százan állnak foglyok a vízben. Vékony karjukkal nyögve emelik az ásót, egyenletesen, elnyujtott ütemben, szakadatlanul. Az árkok elvesznek a messzeségben, a fekete partok között acélfeketén csillog a víz, a foglyok apró pontokká zsugorodnak, munkájukat csak a napfényben megvillanó ásó jelzi.

Nekünk összegyűjtött galyfát kell égetni. Vídám munka. Szaladunk fáklyáinkkal egyik kupactól a másikig, magasra csap a láng, a szél az erdő felé csakhamar sürü fekete füstfelhőt terel. Délután hirtelen megered az eső. Sűrűn, unalmasan, egyenletesen hull. Jön az ősz, de itt úgy mondják mindössze két-három hétig tart. A galyboglyák beáznak, a fáklyákat minduntalan eloltja az eső. Be kell másznunk a kupacokba, kézzel keresünk száraz galyat és meggyujtjuk. A láng belülről lassan harapózik, viaskodik a nedves ágakkal, hirtelen

fellobban, aztán megint elfúl, csak a nehéz füst gomolyog tovább. Fulladozunk, felvérezzük a kezünket és az egyenruhánkba hatalmas háromszögeket hasítanak a hegyes galyak. Estig kínlódunk a tűzzel, aztán megindulunk hazafelé. Szótlanok vagyunk, a ruhánk átázott, gyomrunkat marja az éhség és fázunk. Az eső eláll, de hűvös szél fütyül a fák között. Bukdácsolunk a fatörzseken, mindúntalan beleesünk a vízbe, de már nem törődünk vele. Sokszor mellig gázolva vergődünk ki a pocsolyából. A tábor előtt hosszadalmasan sorakoztatnak, az őr háromszor is megszámol, aztán énekszóval kell bevonulnunk. Gyorsan kanalazzuk a levest, kifacsarjuk a ruháinkat és próbálunk szárítkozni. De a barak hideg, a poloskák ellen fel kell öltözni, visszabujunk hát a vizes ruhába és várjuk, hogy a testünkön száradjon meg. Az eső megint megered és egyhangúan kopog a barak tetején. A munka és a menetelés kifárasztott, sóhajtozva alszunk el, hogy minduntalan felriadjunk a poloskáktól, a kászolódó bajtársaktól, az éhségtől.

* * *

Reggel ismét az erdőre megyünk. Csúszkálunk a szálfákon, de ha valaki a vízbe esik, már nem nevetünk. Az irtáson orosz « mérnökök » vesznek át, huszonötös brigádokba osztanak és kijelölik a munkát. Minden brigádnak naponta negyven méter széles és százhuszonöt méter mélységü irtás-sávról kell kiszedni a rönköket. Az ingoványos tőzegföldön térden felül ér a gaz, a rönkök alattomosan bújnak meg, úgy kell kitapogatni őket. Rövidnyelű, életlen fejszékkel vágjuk át a tartógyökeret, aztán frissen vágott rudakkal emeljük ki a nem ritkán mázsás rönköt. Belesüppedünk a vízbe, a fejszecsapás nyomán fekete lé fröccsen az arcunkba, de alig haladunk a munkával. Karunkon sajognak az izmok, ropog a de-

rekunk és a szívverésünk állandóan kihagy. Éhesek vagyunk, de az éhségnél is rosszabb, hogy kinzóan álmosak vagyunk. Az eső finoman permetez ránk az acélszürke égből.

Másnap kisüt a nap. Vonszoljuk magunkat az irtásig. durva szavakat ver vissza az erdő. Sápadtak, borostásak, mocskosak vagyunk. Amikor kiérünk, végigfekszünk a rőzsekötegen és elalszunk. Kínlódunk a rönkökkel, a vizes mohában cuppogva csattog a fejsze, kiáltozva erőlködünk az emelőfákkal, aztán újra végigesünk egy köteg galyon és alszunk, amíg az orosz nem jön, hogy munkára kergessen. A normának a felét sem tudjuk elvégezni. A táborparancsnok egyre zordonabb, azzal fenyeget, hogy szabotázs miatt valamennyiünket Szibériába küldet. Aztán megint biztat, hogy csak igyekezzünk, majd belejövünk a munkába.

De nem jövünk bele. A hét végén már egyetlen gondunk van csupán: hogyan lehetne aludni?

Egy este kihirdetik, hogy száz tiszt jelentkezhet önként épitőmunkára. Valahol melléktábort kell kiépiteni, ácsokat, kőmüveseket, asztalosokat, kovácsokat, ahogy az oroszok mondják: « specialistákat » keresnek. Az óriási tábor minden iszonyatával rámnehezedett. Régen szertefoszlottak az álmok a könyvtárról, a munka utáni pihenésről, a tanfolyamokról. Az erdő, aminek első nap ugy örültem, rémmé vált. Kint a szúnyogok, bent a poloskák. Érdeklődöm a munkahely után. Körülbelül harminc kilóméterre a főtábortól, a Vjazma felé fekszik. Ott nem ingoványos az erdő és egy félig kész tábort kell teljesen felépiteni. Százan leszünk magyar tisztek, saját magunk főzünk és a tábor parancsnoka, egy hadirokkant őrmester, igen jó ember.

Két hét mulva itt a félelmes, nyolc hónapig tartó északorosz tél. Nappal még aranyszinü az erdő alja, még

virítanak a mezei virágok és piroslik az áfonya, de két-három hét mulva lehull a hó.

Odamegyek az aktivistához, aki felírja a jelentkezőket és bemondom, hogy lakatos és kovács vagyok. Arra gondolok, hogy fedett helyen, tűz mellett dolgozhatom. Gyerekkoromban próbálgattam mindkét mesterséget. Talán a tudományom elég lesz ide. Igy csapok fel « specialistának ».

Reggelre oszlopvastagra dagad a ballábam. Mi ugy mondjuk, hogy « vizes » lettem. A vitamínnélküli élelem, a szív renyhesége okozza a betegséget, az ödémát. Nem volna szabad folyadékot innom, de amit enni kapunk: leves és vizes kenyér.

Délután orvosi vizsgálatra megyünk. Meztelenre vetkőzve meg kell fordulni az orosz orvos előtt. Az ülőgumók teltségéből állapítja meg, ki melyik munkakategóriába tartozik. Szörnyen sovány vagyok, csak a lábam dagadt, mint egy óriási hurka. Mutatom az orvosnak, de az csak legyint.

Jó reménységgel indulunk másnap reggel útnak. Dél közeledik, mire kilépünk a táborkapun. Addig osztályoznak, számolnak, sorakoztatnak. Vasútról persze szó sincs. Az őrök bíztatnak, hogy a szerelvény a faluban vár bennünket. Csizmát nem tudok húzni. Ballábam mezítelen. A homok égeti és minduntalan beleverem a talpfákba. Örülök, ha pocsolya következik, kissé le tudom hűteni benne. Összeszoritott fogakkal lépkedek a többiek után, de egyre nehezebb a járás. A faluban nincsen vonat és rövid pihenő után indulunk tovább. Az őrök nógatnak, mert szeretnének az est beállta előtt megérkezni. Fáradtan, zihálva menetelünk és minduntalan meg kell állnunk, hogy a lemaradozók utólérjenek. A lábam rettenetesen sajog, a homályban már nem tudok ügyelni hogy hová lépek, minduntalan véresre sebeznek

a görcsös talpfák, a sinekre hullott gallyak, a szederindák. Féltenyérnyi hólyagok szakadnak fel a talpamon és égetnek mint a tüz. Hangtalanul botorkálunk az éjszakai erdőn.

Az erőfeszitéstől és fájdalomtól alig vagyok eszméletnél, amikor végre elérjük a tábort. A vaksötétben alacsony házak körvonalai bontakoznak ki. Lámpás imbolyog felénk, a táborparancsnok jön elibénk. Sovány, görnyedt ember, de barátságosan köszön és bevezet az egyik házba. Kis ámbituson át hosszú, homokkal felszórt folyosóra lépünk, jobbról-balról ajtók, mögöttük fehérre meszelt szobák uj priccsekkel és minden szobában búboskemence. Gyufák lángjánál keresünk helyet, végignyúlunk a deszkán és elalszunk.

A parancsnok azt mondja, hogy a helyet Tupiknak hivják. A szó annyit jelent, hogy: vég!

V.

A nap vörös korongja lassan kúszik a rengeteg sötét sávja fölé, beragyog a piszkos ablakon, sugarai remegve játszanak a bajtársak arcán, akik kábultan alszanak a gyalulatlan deszkán. Fiatal emberek, de a fogság mély barázdákat szántott a szájuk szegletébe. Egyik-másik néha megmozdul és fájdalom torzítja el a vonásait, amikor sebes tomporára fordul.

Kilopódzom a szobából, végigbicegek a folyosón és leülök az ámbitus falépcsőjére. Körös körül a végtelen rengeteg. Néhány, az időtől megszürkült faház áll a tisztáson, öreg tölgy mellett gémeskút, balkézről kis nyírfapagony alján sötétvizű tó, a szélén töredezett faragásokkal díszített roggyant faházikó. Néhány ól, egy hosszú deszkából tákolt nyári istálló és hátrább kopár új faház, a táborparancsnok és az őrség lakása. A házak mögött elkerített veteményeskert. Leghátul rozoga fabódéból száll a füst. Előtte ül a két szakács, egy barátságos arcú főhadnagy és egy vállas zászlós. Jobbkézre szélesen nyúlik el az írtás. Korhadt farakások világítanak ezüstszürkén a még virágos hajnali réten. Szemben velem fiatalos erdő. Nekitámaszkodom a ház falának és melegedem a hajnali napon. Ha lehúnyom a szemem,

szinte azt hiszem, hogy szabad ember vagyok. Nincs kerítés, nincs drótsövény.

Sajog a lábam, csupa seb és vérhólyag. Ha feldagadt combomba nyomom az ujjam, a nyomás helyén fehér lyuk marad. Elsántikálok a kútig, megmerem a vedret és a jéghideg vízzel locsolom a lábam. Aztán visszabicegek az ámbitusra. Az egyik ház mögül lompos kutya ténfereg elő. Pattintok neki. Alig észrevehetően csóválja a farkát, de nem mer közeledni. Halkan fütytyentek, kissé előrehajlok, és felé nyújtom a kezem. A mozdulattól rémülten ugrik vissza a ház mögé. Orosz kutya. Vajjon a kutyáknak is van nemzetiségük?

A fiuk egymás után jönnek a napra. Megállnak, hunyorognak, nyújtóznak. Lemennek a kútra, megmerik a csajkákat, félmeztelenre vetkőznek és egymás lehajtott nyakába öntik a vizet. Fogolymosakodás.

A házak körül is megmozdul az élet. Asszonyok, gyerekek lépnek ki a düledező házak nyikorgó ajtaján, körülnéznek és únottan ődöngenek. Már hétre jár, amikor két káplárral előjön a táborparancsnok. Görnyedt, szemmel láthatóan beteg ember. Barátságosan köszön, megkérdi, hogy aludtunk, aztán sorakozót rendel el. Énekszóval vonulunk a konyhához. A szakácsok amerikai konzervvel ízesitett burizslevest főztek. Reggeli után a munkakategóriáknak megfelelően brigádokat kell felállitanunk. Mindegyik 25 főből áll. Egy mesterbrigádot, egy vasútépítő — egy erdei — és egy tábormunkát végző brigádot szervezünk. A századparancsnok délig tárgyal, amig a négy brigádot sikerül összeállítani. A mesterbrigád, vagy ahogy az oroszok mondják, a specialisták brigádjának a parancsnoka miniszteri osztálytanácsos volt. Azt állítja, hogy ért az asztalosmunkához. A vasútépitő brigád élére egy karvalyorrú, fekete képű tanitó kerül, az erdei brigád parancsnoka fiatal zászlós,

a századparancsnok öccse, végül a tábormunkát végző, harmadik kategóriás emberekből álló brigád parancsnoka egy tényleges főhadnagy. Az ő brigádjába tartoznak a gyengék, öregek és betegesek. Én is odakerülök. Sorsunkat ettől kezdve a századparancsnok és a négy brigádvezető igazgatja. Felettük teljhatalommal uralkodik a fájósgyomrú őrmester.

Ebéd után elmegyek a « doktor »-hoz. Idősebb német egészségügyi altiszt. Otthon gyógymasszőr volt. Sztalingrádi fogoly. Kevés jódtinktúrán, magakészítette szénen és fagyporon kivül semmiféle gyógyszere nincs. Felszerelése mindössze kis egészségügyi rajláda, de abban is csak kevés, többízben kimosott kötszer és egy félig rozsdás körömolló van « műtéti » célokra. Megnézi a lábam és azt mondja, hogy egyetlen módja a gyógyulásnak, ha semmi folyadékot nem fogyasztok. Ezt magam is tudom.

Javában beszélgetünk, amikor nyílik az ajtó és sudár, egyenruhás orosz nő lép be. Sapkája alól lágy szőke haj hull a vállára. Barátságosan köszön. Ő is megnézi a lábam, de csak mosolyog. Majd elmúlik... Leül egy ládára és cigarettával kinál. Keskeny, halványan erezett a keze. Fínom mozdulattal nyújtja felém a cigarettát. Az öreg orosz jut eszembe a vjazmikii állomáson, aki halott arccal árulta a bulkit. Vajjon ez a fiatal orvosnő ki lehet? Vagy kik lehettek a szülei? Beszélni kezd:

— Óh, nehéz dolog a háború... Két éve nem tudok semmit a férjemről és azóta nem láttam a kisfiamat sem...

Kérdőn nézek rá.

— Állami otthonban van... Amikor kitört a háború és férjemmel együtt bevonultunk, beadtam oda...

Szomorúan néz maga elé, aztán mosolyogva biccent

és kimegy a szobából. Ringó léptekkel halad át az udvaron, aztán eltűnik a parancsnok házában.

Csendben telik el a délután. Rendezkedünk, takarítunk. A házunkban hat szoba nyílik a folyosóra, de a táborparancsnok háromba zsúfol össze. Vacsora után kiülünk az udvaron szétszórt rönkökre. Az erdő sötéten és titokzatosan hallgat körülöttünk. Nincsen kerítés, nincsen drót, nem látunk őröket, mégis foglyok vagyunk. A néma erdő tart fogva, s velünk a táborparancsnokot, az őröket, a kis faházakba bujó szótlan orosz asszonyokat, a doktornőt...

* * *

Reggel munkába állunk. Az erdei és a vasutépitő brigád énekszóval tűnik el a fiatalosban, a mesterek nekifognak szerszámot javítani, mi söprögetjük a házat és az udvart. A mesteremberek között egyetlen szakember van, egy fiatal gépészmérnök. Ő lett a kovácsmester. A műhely kis düledező bódé. Benne egy fujtató ezernyi lyukkal, ugy hogy mindenfelé fújja a szelet, csak éppen a tűzhelyre nem. Kikopott, tört villájú üllő, csorba nagykalapács, egy formátlan tűzikalapács, egy rozsdás és kicsorbult pofájú satu és egy törött reszelődarab a berendezés. Az első megrendelő maga a táborparancsnok. Meg kell forrasztani elszakadt órarugóját. A mérnök zsebkéssel és egy hajlított szeggel fog hozzá a munkához és az óra délutánra már jár. Igaz, hogy minden két órában fel kell húzni, de az orosz amúgy is folyton felhúzza az órát. Éjszaka meg csak történik valami. A többi « specialista » is körülbelül így jár. Kályhákat kell építeniök, lakatos és asztalosmunkát végezniök. Fejvakarva állnak a munka előtt, de aztán hozzáfognak. A fűrész ferdén szalad a deszkában, a szögek elgörbülnek, a bárd mellécsap, a kályhák beomla-

nak, de a munka mégis csak folyik, asztalok, székek, priccsek kerülnek ki a mühelyből és az ujonnan rakott kályhákban végül is lobog a tűz. A táborparancsnok elégedett és kiosztja a norma tulteljesitéséért járó kétszáz gramm kenyeret.

Néhány nap mulva én is « specialista » leszek. Egy zászlóssal kell kitapasztanunk és kimeszelnünk az egyik barakot. Szépen meggyúrjuk az agyagot, lécdarabbal kenjük a falra és a réseket a hüvelykújjunkkal tömjük el. Kényelmes, nem fárasztó munka. A táborparancsnok eljön megszemlélni. Jó darabig nézi, hogyan buzgólkodunk. Aztán megcsóválja a fejét, kikapja a kezemből a lécet és azt mondja, figyeljem, hogy ő hogy csinálja. Belenyúl a vederbe, egy marék agyagot teljes erővel a falhoz vág és aztán gyors, kerek mozdulatokkal szétkeni. Nevetve mondja:

— Igy!... Egy, kettő, három!...

Látom, hogy az agyag alig hogy megszikkad, le fog hullani és a rések nem tömődnek el. Ezt azonban nyilván neki is tudnia kell. Felkapok hát én is egy marék agyagot, csattanva vágom a falhoz és szétmázolom. A táborparancsnok vidáman integet.

— Harasó... ocsin harasó! Jól van... nagyon jól van! Egy, kettő, három!

Villámgyorsan mázoljuk az agyagot, majd amikor a táborparancsnok elmegy, leülünk és cigarettázunk. Itt nem kell minőségi munka. Tessék-lássék összevágni a normát és akkor minden rendben van. Egy hétig tapasztgatjuk a barakot, aztán nekifogunk a meszelésnek. Mész nincsen, de találunk a tó partján kaolinföldet. Felhígitjuk és zsúrlófüből kötünk magunknak ecsetet. Vidáman mázoljuk a falat, szép zöldessárgára.

Deszka és téglaszállitmány érkezik a kisvasuton. Nekünk kell behordani. A deszkát vállon cipeljük, de a

téglahordáshoz nehéz, vasalt szekereket adnak. Befogjuk magunkat a szekérbe és húzzuk. A kötél mélyen vág a vállunkba, a kerekek besüppednek a homokba.

Zihálva fekszünk a kötelekbe, szivünk a torkunkban kalapál. Az oroszok egykedvüen nézik, csak néha szólalnak meg, szinte megszokásból:

— Davaj!

Hazafelé a temető mellett pihenünk meg. A vadhajtások között néhány cölöp látszik ki a fűből. Ennyi jelzi, hogy itt valakit eltemettek. Most néhány sing mélyen egyesül a sárga homokkal. A feje feletti cölöpöt egyszer majd kirúgja a tehén, vagy elviszi valaki tüzelőnek és akkor nem marad nyoma semminek. De hiszen minden sír besüpped egy napon, a kövek kifordulnak, gaz lepi be a hantot és a halottak egyre mélyebben süllyednek az anyaföldbe. Mire hát a cécó a temetéssel? A Szovjet Köztársaságok Uniójában csak a legnagyobbak kapnak mauzoleumot. Igy temették el Lenint is... az eszméivel együtt. Nem az emberre, hanem eszméire boritanak kriptafödelet Oroszországban.

* * *

Az eső vékony szálakban szitál. A behordott deszkákból paliszanderkeritést építünk a tábor körül. Készítjük saját börtönünket. A kerítés négy sarkára magasállásokat ácsolunk és egy nap a táborparancsnok felrendeli rájuk a fegyveres őröket. Kis erdei közösségünkből munkatábor lett. Egy éjszaka két század érkezik. Aktivisták jönnek velük, külön ellátmányt követelnek és rendelkeznek mindenfelé. Engem berendelnek a konyhára kisegíteni. Hajnali három órától dolgozom, tüzet rakok, fát vágok, mosogatok és osztom az ételt. A konyhai munka piszkos, fárasztó és undorító könyékig a mo-

sogatóvízben vájkálni. De ehetek amennyit birok és ez mindennél fontosabb. Napok alatt ismét erőre kapok és a gémeskúton, ahol eleinte alig birtam felhúzni egy veder vizet, most egyik a másik után surran fel a kezem alatt.

Egy koraszeptemberi napon rajtam a sor, hogy két zászlóssal kivigyem az ebédet az erdei brigádoknak. Süt a nap, aranyban, zöldben, vörösben szikrázik minden. Szivárvány ível felettünk és a fák koronáira bíborvörös és violaszin felhők ülnek a messzeségben. Énekelve toljuk a lórét a kanyargó síneken. Félóra mulva meghalljuk a fejszék csattanását, a fürészek zümmögését. Időnként tompa morajjal dől ki egy-egy faóriás. A rengeteg sűrűjéből vékony füstoszlopok szállnak a magasba, a brigádok gallyat égetnek. Amikor a fiúk meglátnak bennünket, ledobják a szerszámot és körénk sereglenek. Osztjuk a levest. A brigádparancsnokok az osztó mellett állanak és ügyelnek, hogy mindenkinek egyformán jusson. A fiuk nyers gombát dobnak a forró levesbe és szótlanul kanalazzák. Aztán visszamennek a munkahelyekre és megint megszólalnak a fejszék.

Egyedül indulok hazafelé. A két zászlós a lejtős úton betolja a táborba a lórét. Az erdő hangtalan, csak a szél zizeg a gallyak között. Szeptember hatodika van, feleségem és fiam halálának első évfordulója. Anyám most virágot visz a sírjukra és ott állanak ketten apámmal... magányosan. A halottaimra gondolok. Most velem vannak és immár semmi sem áll miközöttünk. Sem élet, sem távolság. Hárman lépkedünk a sudár fák alatt. Útközben virágot szedek, sárga, piros, meg fehér őszi virágot. A régi irtáson vágok át. Közepén kiszáradt fenyő. Törzse és gallyai ezüstösek. A halott fa tövébe rakom a virágokat, mintha az ő sírjukra tettem volna. Megbékélten

indulok tovább. A holtak nem halnak meg, míg van kit szeressenek a földön.

* * *

Ujabb két század érkezik. A létszám a kis táborban már ötszáz főre ugrik, egymás hegyére hátára zsúfolódunk össze. Idegenül és ellenségesen mozgunk a táborban. Az emberek minduntalan összekapnak, az oroszok és a parancsnokok szakadatalanul káromkodnak. A mesterembereket kivéve mindenkit kihajtanak az erdőre. A szovhoz, az állami erdőbirtok, amelynek az NKDV munkára bérbeadott, nagyarányú erdőkitermelési tervet jelentett Moszkvába, azt kell végrehajtanunk.

A konyhán is egyre több a munka, hárman főzünk ötszáz főre és Modorov, az orosz raktárnok mind kevesebb anyagot ad ki. Híg zablevest kotyvasztunk, a hántolatlan zabot sósvízben megfőzzük és zabból főzzük a kását is. Éhesek vagyunk, de nem törődünk azzal sem, hogy a zab dohos.

Ujabb magyar tiszticsoport érkezik a nagytáborból, velük jön két aktivista is: egy zászlós és egy közlegény. A zászlóst még otthonról ismerem, ügyvéd volt egy vidéki városkában. Másnap reggel az ujonnan érkezett közlegény-aktivista lép a konyhába. Fején « extra » sapka, vállán bunda, átalakitott tiszti egyenruha és lovaglócsizma van rajta. Negédesen igazgatja a nyakába csavart piros selyemsálat. Mi ugy teszünk, mintha nem vennők észre. Megköszörüli a torkát:

— Én vagyok az új konyhafőnök! Ha a tiszt bajtársak rendesen dolgoznak, velem nem lesz bajuk... Egyébként Fehér bajtársnak hivnak... Nohát, csak folytassák a munkát.

A konyha Fehér bajtárs uralma alatt pokollá lesz.

Az ötszáz főre kiadott két kiló szalonnából vastag szeleteket piríttat meg a táborparancsnoknak és az őröknek. Ha nagy ritkán borjút vágunk, a színhús amugyis az orosz konyhára megy, de Fehér bajtárs a maradékból is süttet az orosz őrségnek, az aktivistáknak és elsősorban sajátmagának. A grammra kimért kenyérből kivesz egy egészet, felszeleteli, vastagon megkeni húskonzervvel és bőkezüen osztogatja kegyencei között.

A legéhesebbek körüldöngik Fehér bajtársat. Lehúzzák és kifényesítik a csizmáját, feladják a bundáját, kinálják cigarettákkal, eltűrik gorombaságait, durva tréfáit, mert... hátha estére kijut egy külön porció leves, egy darab húsos kenyér, hátha könnyebb beosztásba parancsolja őket. Fehér bajtárs szakadatlanul pocskol és gúnyol bennünket tiszteket, a legénység egyrésze átveszi a hangot és a viszony a végsőkig feszül.

Fehér bajtárs egy délvidéki faluban volt kocsmai pincér. Most mérhetetlen nagy úr. Parancsol a tiszteknek, akik otthon talán jegyzők, tanitók, vagy épen szolgabírák voltak, és parancsol a gazdalegényeknek, akik ha fröccsöt rendeltek, csak füttyentettek neki. Fehér bajtárs mindezt nem felejtette el. Nem felejtette el a háborúban sem és egy sötét éjszakán otthagyta az őrhelyét és átlopózott az oroszokhoz. Tudott szerbül és így csakhamar megtanult oroszul is. Aktivista iskolára került, ott azt mondták neki, hogy otthon új világ lesz. Új világ, amelyben mindenki, aki eddig úr volt, szolgálni fog és ő, Fehér bajtárs és ők a Fehér bajtársak, lesznek az igazi urak. Úr lesz, aki ad és elvesz, jutalmaz és büntet. Nem kell többet dolgoznia, jó ruhában járhat, az emberek hízelegni fognak neki és a kolhozban majd ő parancsol az egykori gazdalegényeknek... Fehér bajtárs erről álmodozik és ezt az életet éli most a tupiki táborban, ahol tiszti szakácsok felett ő az oroszok által

kinevezett parancsnok. Néha valamelyik legény elé tele csajka ételt tol, aztán amikor a legény kihálálkodta magát és hozzá akar fogni az evéshez, elrántja az orra elől. A legény nevet és azt mondja, hogy: « Fehér bajtárs mókás ember ». De a foga megcsikordul.

Fehér bajtárs nemcsak álmodik. Néha gondolkozik is. Tudja, hogy ha egy napon az orosznak nem tetszik valami amit egyébként mindennap maga követel meg tőle, ha egyszer nem úgy szól hozzá, ahogy annak éppen kedve kívánja, akkor nem konyhafőnök többé. Becsukják a bunkerbe, ahonnan félholtan és csontrafagyva engedik ki, beosztják a munkabrigádba, lehúzzák róla a bundát, a tiszti egyenruhát, a jó csizmát és akkor darab kenyérért adhatja el ő is az aranygyűrűket, amit ugyanazért vásárolt össze éhező emberektől. Tudja, hogy akkor mindenki ellene fordul, éjszakánként megverik és nappal nem állnak vele szóba. Tudja, hogy elkövetkezik a nap, amikor ő is ott sündörög a konyha körül, pucolja az új főnök csizmáját, hátha ad egy csajka levest vagy egy darab kenyeret és ha elrántja előle az ételt, akkor majd neki kell mondania: « Milyen mókás ember a konyhafőnök bajtárs! ». Fehér bajtárs mindezt igen jól tudja. Éppen ezért annál feszesebben áll a kirgiz őr előtt, aki megvetően néz rá ferde szeme sarkából. Annál jobban ordít velünk a konyhán, annál buzgóbban rohan a táborparancsnokhoz árulkodni és kijelenteni, hogy « a tisztekbe kár az étel, valamennyi fasiszta és a legjobb volna mindet agyonverni ». Gondolkodás nélkül és maradéktalanul szolgálja ki az oroszt, rálicitál minden más aktivistára és harsogja, hogy: mindennél jobban szereti a Szovjetuniót.

Fehér bajtárs mindezt apránként mondja el. Pedig alapjában nem rossz ember. Szeretne jó és becsületes lenni, és ha ég is benne a bosszú a mult miatt, ő máské-

pen és jobban szeretné mindazt tenni, amit vele tettek. De odaadta magát a hatalomnak.

Egy délután Fehér bajtárs éppen szalonnázik és széles csíkot nyújt felém, hatalmas karéj kenyérrel és hagymával:

— Na egyék maga is, főhadnagy bajtárs!

— Köszönöm, de akkor a többinek nem marad semmi.

Fehér bajtárs rámnéz és szótlanul veszi vissza az ételt. Három nap múlva elémáll:

— Főhadnagy bajtársra nincs tovább szükségem a konyhán.

Leteszem a fejszét, amivel a fagyos borjúcsontokat darabolom és kimegyek a konyhából. Jelentkezem a századparancsnoknál és kérem beosztásomat az egyik erdei brigádba.

* * *

Még vaksötét van, amikor ébresztenek. Ruhástól alszunk, az öltözködésre nincsen gondunk. A raktárból brigádonként vételezzük fel a szerszámot: rövidnyelű fejszéket, vetemedett fűrészeket és hosszú kötelet. Én fejszét választok. A fejsze férfiember kezébe való. Fejszével vídám dolgozni, nem öli meg az örömöt, mint a fűrész görnyedt muzsikája.

Brigádonkint lépünk a kapuhoz, megszámolnak, majd énekszóval kell kivonulnunk. Egyik brigád a másik után. Az elsőből már csak szürke csík látszik az irtás szélén, amikor az utolsó mögött az őrök becsapják a kaput. Mi is eltűnünk az őszi erdőben, a fenyők fölénk oromlanak, borvörös bokrok között lépkedünk a sárguló avaron. Az őszi szinpompát a nyíresek fehér foltjai tarkítják. Libasorban haladunk a csapáson, én

György mögött lépkedek. Ezredtársam és régi barátom. Milyen nagy dolog a társ és barát.

A brigádparancsnok az irtás túlsó szélén állít meg. Az évekkel ezelőtt kidöntött, elszáradt és javarészt korhadt törzseket kell félméteres darabokra felfűrészelni. A fejszét a fűbe dobom és Györggyel megyek párnak. A nehéz erdei fűrész keservesen énekel. Vetemedett és életlen, recseg a száraz fában, minduntalan elakad. Ilyenkor meg kell emelnünk a fatörzset, vagy éket kell vernünk a fűrésznyilásba. Féltérden rángatjuk a fűrészt, de csakhamar kifogy a lélekzetünk. Az előirt norma szerint három és egynegyed erdei köbmétert kellene fejenként felfűrészelnünk és rakásba hordanunk. A felét se tudjuk elvégezni.

Köröskörül kis tüzek égnek, a fiúk gombát főznek és melegednek. Az időjárás már hidegre fordult, a szél átfuj a rongyos zubbonyokon és csupasz ujjunk gémberedetten tapad a fűrész nyelére.

Végre elnyújtott « hahó »-tól viszhangzik az erdő: a szakács tábori konyhán elkészült az ebéddel. Letesszük a szerszámot és megindulunk. Kis pagony közepéből füst jelzi a gulyáságyút. Brigádonként sorakozunk és a felfúvódott képü szakács mosolyogva osztja a zablevest. Otthon fráter volt egy rendházban. Van aki állva habzsolja a levest és a megrágott zabhéjjat csomóstól köpi ki. Mások lassan szürcsölnek, szertartásosan, egyenként köpködve a zabhéjjat. Ebéd után megindul az üzletezés egy fél vagy negyed cigarettáért, aztán a brigádvezetők elkezdenek kiabálni és indulunk vissza a munkahely felé.

Estefelé két szélesképű, testes lány, Katyussa és Szonja veszi át a kitermelt fát. Ők a szovhoz « technikusai ». Vesszőből vágott mérőléccel sietnek farakásról-farakásra és zsákpapírra irják fel a teljesitményt.

Sötétben indulunk hazafelé. Vágyunk a forró levesre és a deszkapriccsre. Előbb azonban sorakoztatnak és a tolmács a táborparancsnok napiparancsát olvassa fel. Azt hiszem utóljára Vilmos császár adott ki ilyenforma napiparancsot:

« Én, Alexej Alexandrovics Archipov őrmester, a tupiki 165/1. számú tábor parancsnoka ezennel elrendelem... ».

A napiparancs felolvasása után fél óra hosszat énekelve kell körbejárnunk a tábor udvarán, aztán bevonulhatunk a barakokba. De alvásról szó sincs, mert jönnek az aktivisták és előadást tartanak a leninizmus-sztálinizmus kérdéseiről.

* * *

Telnek a napok. Szakadatlanul hull az eső és a vizes fűben térdelve rángatjuk a fűrészt. Nem tudjuk teljesíteni a normát. A táborparancsnok elrendeli, hogy a brigádok csak a norma teljesítése után vonulhatnak be a táborba. Éjfélre jár az idő, mire a priccsekre kerülünk. Szó már csak káromkodás formájában hagyja el a szánkat, csontra fogyunk és a szívverésünk minduntalan kihagy. A fűrész mellett egyikünk a másik után vágódik el ájultan. Egy este panaszkodom a « doktornak », de az csak a vállát vonogatja. Ennem kellene és pihenni. A szívemnek nincsen semmi baja, csak éhes vagyok.

Elkeseredetten, dühhel dolgozunk. A brigádparancsnokok hajtanak, hogy teljesítsük a normát. Az állásuk függ tőle. Könyörögnek és gorombáskodnak. Az aktivisták előadásokat tartanak és beszédeket mondanak, hivatkoznak a tiszti becsületre, Sztalin jóságára, a Szovjetunió iránti hálánkra. Az öklünk néha megszorul a fejsze nyelén.

* * *

Szürke felhők kavarognak az égen, már csak napok választanak el a téltől. Uj orosz « technikust » kapunk, aki Katyusával és Szonjával együtt veszi át esténkint a munkát. Jókedvü fiú, mahorkát oszt közöttünk és tréfálkozik. Bőven méri a farakásokat, segíteni akar rajtunk. Ha pihenőkor közénk ül, szeme megakad a csizmámon és vágyakozva nézi. Arra gondolok, hogy nemsokára itt a tél és vajjon mi lesz velem a szorosan lábraszabott, papírvékony lovaglócsizmában. Megkérdezem, nem venné-e meg? Az üzletet azonmód megkötjük. Ad egy pár ormótlan orosz csizmát, két kiló krumplit, egy kiló kenyeret és egy sapka mahorkát. « Milliomos » lettem és a téltől nem kell többé félnem. Az orosz viaszosvászon csizmába végszámra csavarhatom a kapcát. Györggyel megsütjük a krumplit és hosszú-hosszú idő után jóllakunk. Vidáman csoszogok a hatalmas csizmákban a táborba, az orosz az enyémet vállvetve viszi és a fagyos földön gyorsan kapkodja mezítelen lábát. Azt mondja, hogy a csizmát csak ünnepnap fogja felvenni.

Késő éjszaka a tolmács keres, hogy menjek vele a parancsnokságra. A fülledt szobában Archipov, a táborparancsnok, Zabigalov, a helyettese és az őrök ülnek. Kis petróleumlámpa ég az asztalon. A tolmács jelenti, hogy itt vagyok. A táborparancsnok jóideig nem mozdul, aztán felemeli a lámpát és rámvilágit:

— Hol a csizmád?

— Elcseréltem a technikussal.

— Mért cserélted el?

— Vékony volt és féltem, hogy lefagy benne a lábam.

— Mit kaptál érte?

— Ezt a csizmát, két kiló krumplit, egy kenyeret és egy sapka mahorkát.

— Hogy merted elcserélni a csizmát?

— Nem tudtam, hogy nem szabad.

— Jegyezd meg magadnak, semmit sem szabad eladni vagy elcserélni. Ami rajtatok van, minden a Szovjetunióé és ti is a Szovjetunióé vagytok! Megértetted?!

— Meg.

— A krumplit meg a kenyeret már biztosan megetted. A mahorkát megtarthatod, de most húzd le a csizmát. Majd kapsz háncspapucsot.

Levetem a csizmát és mezitláb állok a szobában. A táborparancsnok megint felemeli a lámpát és az arcomba néz.

— Szóval csak azért cserélted el a csizmát, mert féltél, hogy lefagy a lábad.

— Igen.

— Jól van. Most elmehetsz és reggel kérj magadnak a raktárból háncspapucsot.

Tisztelgek és a tolmáccsal kilépek a szobából. A tolmács kedves fiu, tanár volt az egyik felvidéki gimnáziumban. A kapu előtt megállunk. Szembefordulok vele.

— Hát ezt honnan a pokolból tudták?

A tolmács megvonja a vállát.

— Tudnak ezek mindent. De különben is elég nagy szamár vagy.

— Hogy hogy?

— Hát nem vetted észre mire ment ki az egész? A táborparancsnok hetek óta úgy nézi a csizmádat, hogy majd kiesik a szeme. Ne félj semmit, holnap a csizma már ott fog lógni az ő szegén.

A technikus reggel szontyolodottan jön hozzám.

— A nacsalnik elvette a szép csizmát és az enyémet se adta vissza... Nicsevo... A krumplimat megetted.

Köp egyet és eltűnik a fák között.

* * *

Hajnalban megindul a havazás. Mire kiindulunk az erdőbe, már bokán felül ér a hó és estére térdig gázolunk benne. Két héten át szakadatlanul havazik. Eltemet mindent. A fák koronáján, mint vastag vattaréteg áll meg, a földön méternél magasabb. Nyögve gázolunk a hóban, rátapad a ruhánkra, a háncspapucsokra, az ugyenevezett laptyikra, beleszemetel a szemünkbe. Vékony köpenyeinkbe burkolózva bukdácsolunk a hóban. A fiúk komoran néznek maguk elé. Mióta hull a hó, nem beszél senki, nem nevet senki. Tudjuk, hogy nincsen kegyelem. Életre-halálra indul meg a küzdelem. Küzdelem a lassú kivégzés ellen. Keménynek kell lenni, ha életben akarunk maradni. De ez a harc megöli az emberben az embert és nem marad belőle egyéb, mint a létéért küzdő állat. Szörnyű a viaskodás és a többség túl akarja teljesiteni a normát, a kétszáz gramm kenyérért. Az emberek hajszolják és feljelentik egymást, emberhez nem méltó szavaktól visszhangzik az erdő és az öklök egyre sűrűbben szorulnak meg a fejsze nyelén.

A fűrészeléstől az én brigádomat is az irtáshoz teszik át. Hatunknak naponta tizennyolc szálfát kell kidöntenünk, legallyaznunk és felfűrészelnünk. Négyen a fűrésszel dolgoznak, én a fejszével gallyazom a kidöntött fákat, György a gallyat égeti. Óriási máglyákat rak, a láng felcsap a fák koronájáig. A fenyőóriások mennydörögve zuhannak a hóba, felkavarják és a kristályos porhó felszáll a magasba, ahonnan csendesen szitál vissza ránk. Esténkint a tüzek világítanak. Kormosan, rongyosan hajladozunk a hóban, mint a kisértetek. A rőt lángok még vörösebbre festik a fák törzsét. Csattognak a fejszék, sivít a fürész. A hőmérő egyre süllyed és egy hajnalon 42 fokos hidegben sorakozunk.

A szakácsok csákánnyal vágják ki a gödörből a

krumplit és összefagyott rögökben dobják a kondérba. A belefagyott szalma és szemét a leves tetején uszik, a homok leszáll a kondér fenekére. A krumpli feketére fagyott és szeszes, de habzsolva esszük, mert gyötör az éhség. Sokan nem melegitik meg a jéggé fagyott kenyeret sem. Ha megették, görcsökben fetrengenek a hóban. Esténkint fáklyafénynél menetelünk haza az erdőből. Farkascsordák járnak és ellenük csak így védekezhetünk.

Internáltak jelennek meg az irtáson munkára. Apró lovakkal jönnek, azokkal húzatják a fatörzseket a sínek mellé. Zömök, fekete emberek, csecsencek. Szótlanul ülnek a tűz körül és pipáznak. Időnkint elhúzatnak a macskalovakkal néhány törzset, aztán megint leülnek a tűz köré. A csecsencek láncra veszik a hóbafagyott rönköt, a kis ló ágaskodó ugrással szakítja ki a fagyásból és szűgyig gázolva a havat, vágtában húzza a sínekig.

Összebarátkozunk a csecsencekkel. Amikor megtudják, hogy magyarok vagyunk, elmondják, hogy náluk a Kaukázusban is élnek magyarok. Egyébkén rokonnak tartanak. Osztják közöttünk a mahorkát. Amikor panaszkodunk, hogy nem tudjuk a normát teljesiteni, nevetve magyaráznak valamit, amit persze nem értünk meg. Erre az egyik int, hogy menjünk vele. A munkahelyen ott hevernek a technikusok által már átvett, krétával jelzett felfűrészelt tönkök. A csecsenc megfogja a fűrészt és szépen leborotválja vele a technikus krétajelét. Nevetve mutatja, hogy így csináljuk. Serényen fogunk hozzá a jelek eltűntetéséhez. Délután jönnek a csecsencek, befogják a lovakat az immár jeltelen rönkökbe, arrébb vonszolják őket, közben a sinekig széles nyomot vágnak a hóban az ideoda huzatott törzsekkel, lássék úgy mintha a vonat mindent elszállított

volna. A technikusok gyanútlanul veszik át az előző napi fát. Ettől a naptól kezdve tizennyolc helyett csak két-három fát döntünk, hogy az oroszok hallják a munka zaját és... százhúsz százalékra teljesitjük a normát.

Igy tanúljuk ki a szocialista munkamódszert. És megtanuljuk, hogy Oroszországban nem számít semmi, csak a papirosra írt norma. Hogy a munkában ember és állat felfordul, senkit sem érdekel. Pedig az aktivisták által készített faliujság hatalmas betűkkel hirdeti: « Legfőbb érték az ember ». Látjuk, hogy a végtelen rengetegben százezer köbméterszámra korhad el a nemes vörösfenyő, szakadatlanul égnek a tűzben karvastagságú gallyak, a legjobb tüzelő. De ha esténkint bevonulunk a táborba, mindig néhány hasábot dobunk a kapu előtti viskóban lakó hadiözvegynek, akinek öt gyermeke szál ingben ül egész télen át az ágyon. Az özvegynek azonban nem szabad rőzsét sem szednie a szovhoz erdejében.

Ha megkérdezzük a csecsenceket, miért kerültek ide, csak a vállukat vonogatják. Internálták őket. Miért? Ki annak megmondhatója? Meddig? Senki sem tudja. Talán Moszkvában akarják úgy, hogy a csecsencek elpusztuljanak a talicini rengetegben, a Pripjet-mocsaraknál, Archangelszknél, vagy Murmanszk körül... Ki tudja? Jön az NKVD a csecsenc el sem búcsúzhatik családjától, bezsúfolják egy marhavagónba és a vonat ismeretlen tájak felé zakatol vele. Mindegy, egészen mindegy, hová... Lehet, hogy egyszer mégis hazakerül. Akadnak itt is, akiket elvittek azzal, hogy hazamennek. De hír sohasem érkezett felőlük. És ha hazajutnak? A gyerekek felnőttek, az asszony mással él és az öregek régen meghaltak. A csecsencek némán merednek a tűzbe, szívják a keserű mahorkát, felállnak, rákötik a láncot a fatörzsekre, rövid kiáltásokkal nógatják a lovacskákat és...

segítenek a magyaroknak csalni a normával. Nincs semmi egyebük az életben, csak néha egy marék mahorka, egy zseb lopott krumpli... Semmi egyéb... Csak a várakozás, hogy történik valami. Mi is csak erre gondolunk. Nem tudjuk, mire várunk, de várunk valamire. « Holnap történik valami ». De eljön a másnap és nem történik semmi. Csak a szél kavarja a havat...

* * *

November elején már csak néhány brigád dolgozik a döntésnél. Megindul a fa elszállitása és minket is beosztanak a rakodáshoz. A norma naponta huszonöt vagón fa, ami annyit jelent, hogy fejenkint tíz köbméter fát kell megmozdítanunk. A méteres hó alól csákánnyal kell kifesziteni az odafagyott hat vagy tizenkét méter hosszú és félméter átmérőjű törzseket, három-négy méter magasba kell a vagonra emelnünk csúsztatók és csapófák segítségével. A huszonöt helyett, három-négy vagónt se tudunk naponta megrakni. A fagyor kötél lehúzza tenyerünkről a bőrt, zihálva emeljük a mázsás törzseket és csak vállal tudjuk mozdítani a csapófát. Az izzadtság patakokban csorog rólunk, a megerőltetéstől gyakran félájultan esünk a hóba. De ott az orosz és ott vannak az aktivisták, üvölt a brigádparancsnok és megint csak alá kell feküdni a törzseknek, megint bele kell kapaszkodni a jeges kötélbe és a testsulyt vezényszóra hátravetve rángatjuk fel a csúsztatófákon a törzseket.

November elején vattaruhát osztanak. Csupa rongy és évtizedes piszok tapad rá. Keztyűnk nincsen. Rongyokba burkoljuk a kezünket és minduntalan a tűzhöz szaladunk, hogy megmelegítsük. Az oroszok egy napon megtiltják a tűzrakást. Azt mondják, dolgozzunk, akkor nem fogunk fázni. A hőmérséklet állandóan 20 és 30 fok között mozog a fagypont alatt. Egyre többen kerülnek

a gyengélkedőre, a « doktor » jó szivvel kezeli őket, de gyógyszere nincs, hát forró teát ad nekik.

Egy este, amikor bevonulunk a munkáról, halottunk van. Kardos főhadnagy rakodás közben vért köpött, összeesett és mire bevitték, vége volt. A holttestet felteszik egy szánra. Be kell vinni a nagytáborba, hogy felboncolják. Halottaink nem pihenhetnek meg a jeltelen tupiki temetőben. Senki miközülünk nem állhat meg percre a sírjuk mellett. Beviszik őket a nagytáborba, egy orvos futó pillantást vet a felmetszett testre, ráír valamit egy papirlapra. A hullát viszik tovább a temetőbe és befordítják a tömegsírba. A halottat nem temethetik el a bajtársak, nincsen búcsúztatás, nincsen imádság, nincsen pap. Csak rendszer van és az oroszok erre azt mondják, hogy: « kultúra! ».

Kardos főhadnagy holtteste mellé felkerül a szánra a cigány is, aki délután annyit evett a szemétre dobott rothadt káposztatorzsából, hogy alighanem gyomorfalrepedést kapott. Összekucorodva ül a halott mellett és jajgat. Három orosz csőretöltött géppisztollyal ül mellé. Félnek a farkasoktól. A cigány üvöltése lassan hal el a messzeségben.

* * *

Gázolunk a hóban. Egy-kettő... Előre hajolva, zihálva gázolunk. Aki a csapást tapossa, ha kifullad, félreáll és átadja helyét az utána következőnek, aztán beáll utolsónak a sorba. Szélesen nyúlik el előttünk a hómező és a csapás belevész a rengetegbe. A szűz porhó rózsaszinűen szikrázik a felkelő nap sugaraiban. Az erdő felett violaszin felhők ülnek, magason egy elkésett fehér csillag ragyog. De csak pillanatokra látjuk mindezt. Előttünk társunk hajlott, rongyos háta, vigyázunk, hogy fagyos arcunkkal bele ne ütközzünk a válláról hátralógó

fűrészbe. A brigádok egymásután tűnnek el a vörös törzsek között.

Az otthonra gondolunk és édesanyánkra. A házra, bútorokra, ételek illatára, anyánk símogató kezére. És az ételre gondolunk. Viaskodunk ellene, de nem tudunk másra gondolni. Csak az ételek nevét tudjuk, a színüket és formájukat. Az ízek rég kikoptak a szánkból. Mégis az ételre gondolunk és arra, hogy anyánk, mint valaha, megkérdezi: « Mit szeretnél fiacskám reggelire? ». És akkor mondanók neki...

Megbotlunk egy a hó alatt megbuvó ágban, káromkodunk és eltűnik minden: az otthon, a terített asztal, anyánk arca. Szégyeljük magunkat, hogy az étel jut eszünkbe, amikor anyánkra gondolunk. Hogy csak így tudunk rá gondolni... de éhesek vagyunk. Rettenetesen éhesek! Alig vonszoljuk magunkat és az éhség nemcsak a testet erőtleniti el, hitvány lesz tőle a lélek is. Sötéten és csábítóan bukkan fel bennünk a gondolat: eredj lopni! Az asszonyra gondolunk, aki rongyokba burkolt gyermekeivel él a tábor melletti házban. Esténkint hasáb fát vetünk neki és most arra gondolunk, hogy annak az asszonynak van krumplija. El kellene venni tőle a krumplit... És ha kiált?... Rémülten hesegetjük el a gondolatot...

Gázolunk tovább.

A vagónok üresen állnak a síneken, mellettük a mélyen behavazott fa. Megfogjuk a kötelet és ütemesen huzzuk. Hó-rukk! Hó-rukk!

Az erdő visszhangzik a kiáltástól. A foglyok, mint apró, szürke bogarak botladoznak az óriási fenyők tövében, cseng a fejsze a fagyott fán, a fűrészek visonganak, itt-ott füstoszlop száll az égnek, élesen fütyül a kis mozdony, megint megfogjuk a kötelet: hó-rukk!... és ujból nekifeszülünk.

Délután az egyik vagón kereke alól kicsúszik az ék. A vagón megindul a lejtőn, a hatalmas törzsek a kanyarban levágódnak és rúgózva pattannak tovább a havon. A vagón belerohan a lapályon álló szerelvénybe, három másikat repít ki a sínekből. Kétségbeesve nézzük. Az oroszok káromkodnak, hogy emeljük vissza a vagónokat. Elkeseredetten fogunk hozzá a munkához. Ma megint nem lesz norma és jó ha nem csuknak le valamenynyiünket. Estére valahogy helyrerakjuk a vagónokat.

Parancskiosztásnál megdicsérnek, mert a brigádunk háromszáznegyvenöt százalékkal teljesitett túl. Később tudjuk meg, hogy a vagónok visszaemelése a sinekbe « technikai munka », amit a norma elszámolásnál sokkal magasabban pontoznak. Ettől kezdve állandóan kisiklik egy-két vagón, vagy a mozdony alatt lazul meg a sín.

* * *

Bevonulás után szokás szerint sorakozunk az udvaron. A gyantás gyökerekből hasított pálcikák lángja kísértetiesen világitja meg a beesett kormos arcokat. Csak a szemek égnek a láztól és az éhségtől. Órahosszat várakozunk, mig jönnek az oroszok, akiket hangos « zdrasz » kiáltással kell üdvözölni. Az antifasiszta aktívum vezetője hirdetményt olvas fel: « A 165/1 számú munkatábor magyar tisztjei kötelezik magukat, hogy a normát harminc százalékkal túlteljesitik. Egyúttal munkaversenyre hívják fel a 165-ös tábor valamennyi részlegét. A magyar tisztek a munkaverseny-felajánlással hálájukat akarják kifejezni a dicső Szovjetúnió és nagy vezére, Sztálin generalisszimusz iránt. Köszönetet akarnak mondani a bánásmódért, amelyben őket részesítik és hogy alkalmat adtak nekik megismerni a szocialista munkamódszereket. Felajánlásukkal is re-

mélik, hogy hazatérésük után a Szovjetunió szerető gondossága következtében felvirágzó hazájukat a demokrácia és a szocializmus jegyében méltón szolgálhatják ».

Némán állunk, a hátsó sorokban néhányan dünnyögve átkozódnak. Az aktivista tovább beszél, kérlel és fenyegetőzik, aztán gyorsan felteszi a kérdést:

— Ki nem vállalja a versenyt? Álljon ki!

Hirtelen kellene lemérni és vállalni minden következményt. De fáradtak vagyunk és éhesek. Tompán bámulunk magunk elé. Mielőtt bárki mégis megmozdulhatna, az aktivista Archipovhoz fordul és jelenti, hogy vállaltuk a normajavitást és a versenyt: halálos ítéletünk végrehajtásának meggyorsitását! Archipov őrmester kegyesen biccent, az aktivisták elindulnak a konyha felé, ahol Fehér bajtárs várja őket a vacsorával.

Némán vonulunk be a barakba. Nem mer senki sem szólni, mert tudja, hogy egyetlen szó lángbaborítana mindent. Egyetlen szó és a meleg konyhán falatozó aktivistákból csak véres húscafatok maradnának. Mert amit tesznek árulás. Bajtársgyilkosság... És ezt nem lehet megbocsájtani!

Az aktivisták tudják ezt. De most mégis ülnek a konyhán és csajkaszám eszik a húsos kását. Mert mindennél fontosabb: ma esznek! És talán holnap is! És az evés ára: feltétel nélkül szolgálni! Nincs más választásuk, mint ez, vagy az öngyilkosság. De az utóbbihoz már hitványak.

A brigádvezetők csak végrehajtó közegek. Magunk választjuk meg őket. Ők nem dolgoznak, csak felügyelnek a munkára. Hozzánk húznak és csalnak a javunkra, ahogy tudnak. De ha a brigád túlteljesiti a normát, ők is megkapják a jutalmat: a szuplimentet: kétszáz gramm kenyeret és dupla kását. Igy lett szállóige: « A

brigádvezető megeszi a szuplimentet, a szupliment megeszi a brigádot! ».

* * *

Éjjel tűzőrségre osztanak be. Kis padon ülök a folyosón és bámulom a kályhában pattogó hasábokat. Éjféltájt mellém ül az aktivum vezetője. Hetek multak el azóta, hogy szólt, hogy beszélni szeretne velem. Cigarettával kinál. Hosszasan ülünk némán egymás mellett, mig végre felém forditja az arcát.

— Úgy érzem, őszinteséggel és számadással tartozom neked. A nagytáborban az aktivisták eljárást akarnak inditani ellened szovjet — és kommunistaellenes cikkeid miatt.

— Bár erősebb cikkeket irtam volna.

— Most már mindegy, csak figyelmeztetni akartalak. Nézd, nincs mit titkolózni. Az ilyeneket, mint te, az oroszok ki fogják emelni és elítélik... A többit minek mondjam.

— Mindenre felkészültem...

Az aktivista megint sokáig bámul a tűzbe.

— Hát csak gondoltam, megmondom. És... Én tudom te mit gondolsz felőlem...

— Azt tudhatod.

— Ismertél otthon, ismerted a testvéreimet, egész családomat... Hiszed te, hogy én kommunista lettem? Hogy kommunista lehettem?

— Nem... De ez talán annál rosszabb.

— Ezt vártam. Tulajdonképpen felesleges magam igazolni. Minek! De valakinek el kell mondanom, neked elmondhatom... Nesze, gyujtsál rá.

Az aktivista kínosan küszködik a szóval. Ráteszem a vállára a kezem:

— Beszélj.

— Látod ti mind másképpen látjátok a dolgokat... Én már 43-ban estem fogságba. A nagy harcok idején. Akkor láttam, hogy az oroszok csak az amerikai segitséggel, a teherautókkal, a felszereléssel tudtak győzni. Őrlődtem kint a fronton, mert nem értettem. Nem értettem, hogy mi történik, akármennyire is világos volt, hogy a nyugatiak el akarják pusztitani a hitleri Németországot és ezért szövetkeznek a Szovjettel. Akkor még nem ismertem itt jóformán semmit, csak amit a hadszintéren láttam. És mégis kérdeztem, hogy hát ezekkel szövetkeznek? Hát nem értik meg, ha ezek győznek, elpusztítják Európát, hogy semmi nem marad belőle? Pedig mondom akkor még nem ismertem őket. Csak a harctérről, csak a leégett falvakból, az összebombázott városokból.

Az aktivista mélyet szív a cigarettájából:

— Fogságba estem. Hurcoltak táborról-táborra. Egy napon közölték a yaltai megállapodást. Akkor tudtam, meg hogy minket eladtak. Odaadtak... ezeknek! Azon gondolkoztam, hogy öngyilkos leszek, mert éreztem, hogy semmi értelme sincsen tovább élni. De hát tudod, erdélyi vagyok és a kisebbségi sors megtanított, hogy élni kell. Akárhogyan, de élni kell, mert a nép él tovább. Érte kell élni, a népért. Úgy is lehet, hogy meghal érte az ember. De a fogolyé nem ilyen megtartó halál. Nem ad példát.

— Férfiúnak néha nincsen más választása...

— Igaz, de engem nem állítottak választás elé. Magamban vajudtam. Csak annyit tudtam, hogy bennünket eladtak. Érdekszféra lettünk. Nem volt nehéz rájönni, hogy az mit jelent, hogy minálunk hosszú-hosszú időre ugyanaz lesz, ami itt van. Addig lesz így, amig a világ meg nem tudja, hogy ez... mi! Akkor határoztam el, hogy mindenképen, minden áron haza kell jutnom.

Hogy élhessek otthon és segíthessek. A hazajutásra, arra, hogy otthon tehessek valamit, egyetlen lehetőségem volt: közéjük állni. Igy lettem aktivista...

Lehajtja a fejét, némán bámul a tűzbe, aztán feláll:

— Köszönöm, hogy meghallgattál. Isten veled!

Kezetnyújtok neki:

— Isten legyen velünk.

* * *

Vállon hordjuk az erdőről a fát a sinekhez. Néha övig süppedünk a mély hóba, a nehéz suly alatt alig tudunk ismét felállni. Csalunk a normával, ahogy tudunk. Ha a vasut nem vitte el az előző napon rakott fát, arrébb dobjuk néhány méterrel és ujra elszámolunk vele a technikusoknak. De így is alig tudjuk teljesiteni a normát. Mióta beállt a tél nem mosakodtunk, csak a kezünket és az arcunkat dörzsöljük le néha hóval. Rájöttünk, hogy az ember csak bizonyos mértékig lesz piszkos. Azon felül a piszok lekopik. Az arcunkra száradt bőrt szakáll boritja, a tűz füstjétől kormosak vagyunk, a vattaruha rongyokban lóg rajtunk, nincsen se időnk, se szerszámunk, hogy megvarrjuk. Ami a lelket tartja bennünk, az a mahorka. A mahorkáért kenyeret kell adni, a kevesebb kenyértől éhesebbek vagyunk és egyre több mahorka kell, hogy elverjük az éhséget. Igy forog életünk a halál felé.

Orosz technikus ül közénk a tűzhöz. Félmarékkal osztja a mahorkát, az Izvesztija foszlányaiba csavarjuk és pöfékelünk. A technikus tréfálkozik, aztán hirtelen felugrik és dühödten kezd kiabálni:

— Davaj, davaj... dolgozni!

Nem értjük miért kiabál és mutatjuk, hogy hagyja békén elszívni a cigarettát. Majd aztán megyünk dol-

gozni. A technikust elönti a düh. Lehajol, kikap a tűzből egy égő fahasábot és azzal kezd ütni. Szétrebbenve bukdácsolunk a hóban. Erre hahotázni kezd, visszahív a tűzhöz és még egyszer megkínál mahorkával. Kiszámithatatlanok ezek, mint a vadállatok. Ügyelni kell, hogy a legbarátságosabb beszélgetés közben le ne üssék az embert.

Már alig vonszolom magam. Egyetlen vágyam aludni. Végignyúlni a kemény priccsen és aludni. Napok óta kínoz a malária. Estefelé jön a hidegrázás, azután a láz. Támolyogva hordom a fát. Ma különösen rosszul érzem magam. Minden ködbeborul körülöttem, a fák táncolnak, az arcok szikrázó körben forognak előttem, botorkálok, mintha részeg lennék. Mázsás oszlopot cipelünk ketten, de nem tudom tartani az egyensúlyt. Rámkiáltanak, hogy vigyázzak, de a térdem berogyik és a böhönc nehezen huppan a hóban. A társam alig tud elugrani alóla. Feltápászkodom és megindulok a távolban imbolygó tűz felé. Két karom lóbálom a levegőben és vékony hangon éneklek egy régi katonanótát:

« . . . Árvából lesz jó katona
Mert nincs aki megsirassa... ».

Támolygok az erdőn és énekelek. A brigádvezető elémbe szalad, átfogja a derekamat és a tűzhöz visz. Ebben a pillanatban elkezd rázni a láz. A tenyerem a tűz föle nyujtom és egy rönkön ülve imbolygok a lángok felé. A tűz belekap a szakállamba és szemöldökömbe. György mellém ül és átölelve tart, amig a roham el nem mulik.

— Este be kell menned a doktorhoz.

Révetegen bámulok a tűzbe és szakadozva mondom:

— Voltam nála tegnap, azt mondta, nem tud sem-

mit sem csinálni, mert csak lázzal tarthat benn... Malária reggel nincsen láz.

Holdfényben indulunk hazafelé. Lemaradok a többiektől és magányosan vonszolom magam a nyomon. A fák torz árnyakat vetnek a kéklő hóra. Csend van, mint a koporsóban. A brigád csajkazörgése, köhécselése elvész a messzeségben, eltűnik a farkasúzó fáklyák fénye is. Lépkedek a nyomon, aztán megállok. Az erdő halkan, titokzatosan zúgva szólal meg, mintha hívogatna. Nyugalomról, súlytalanságról, végtelenről mesél. Úgy érzem, be kell mennem a néma erdőbe, amely most megszólalt és hív. Megszabadulni az éhségtől, a barakoktól, az aktivistáktól, az oroszoktól, elmenni abba a világba, ahol nincsen halál és nincsen élet. Talán csak anyám érezné meg, hogy ott vagyok... a fiammal és a feleségemmel. Milyen meleg, milyen könnyü, milyen boldog volna minden... Hosszan nyújtom ki a lábam és belelépek a mély hóba. Ne vegyék észre az utánam jövők, hogy valaki kilépett a sorból. Reggelre a szél betemeti a nyomomat. Könnyü és boldog vagyok, taposom a mély havat, nem hallok egyebet, csak az erdő halk, hivogató énekét. Kőhajitásnyira sötétlik előttem a sűrű. Elkésett brigád tűnik fel a hajlatból, a fiúk észrevesznek és rámkiáltanak. Odaforditom a fejem:

— Jövök már.

* * *

Nehéz szánkákkal hordjuk a rövidre vágott fát az erdőből. A szán mélyen vág le a szűz hóba, feltúrja maga előtt, szerszám kíjján lábbal kell elrugdosnunk a görgeteget, hófuvásokon küzdjük keresztül magunkat. A szánkanyomok lassan keskeny úttá növekesznek, játékosan kacskaringóznak a fák között, megkerülik a kis emelkedéseket és a rakodóhelyen deltává szélesednek.

A hóba vágott útról csapások vezetnek a farakások felé. Lassú léptekkel húzzuk a szánokat. Mellel dőlünk a rövid kötélre görcsölt botra, minduntalan megállunk és leroskadunk a hóba. A zökkenőkön a tartókötelek meglazulnak, a felrakott fa félrecsúszik és lefordul. Rakodunk újra, mögöttünk feltorlódik és egykedvűen áll a sor. Öten húzzuk a kötelet, a hatodik, ha elakad a szán, csapófával segit. Minden menetben másik ballag a szán mögött a csapófával. A malária teljesen legyengitett, zúgó fejjel húzom a kötelet, aztán arccal esem a hóba. Feltápászkodom, megint belefekszem a kötélbe, de a térdem remeg és újból elsötétül körülöttem minden. György lép mellém:

— Eredj hátra csapófázni, majd én húzok helyetted.

A többiek nem szólnak semmit, csak ránknéznek. Beledőlnek a kötélbe. Ettől kezdve én mindíg csak a csapófával segitem hátulról a szánt.

Tüzet rakunk a bokrok között és melegszünk. Nézzük egymást és magunkban számolgatjuk, ki meddig bírja még. Egyik társunk öreg népfelkelő hadnagy. Mindenki Lajos bácsinak hivja, pedig alig haladta meg a negyvenet. Zúzmarás szakállában fehér szálak csillognak. Csendesen kopognak a szavai:

— Ezt nem lehet bírni. Napra kiszámolhatjuk ki mikor fordul fel közülünk. Én azt javasolom, csak hetvenöt százalékra teljesitsük a normát és csaljunk ahogy tudunk. Másképpen elpusztulunk.

A vöröshaju fiatal zászlós, aki kántor volt valamelyik vidéki városkában, felkapja a fejét:

— Ez szabotázs! Ezt nem lehet csinálni! Én igenis túl akarom teljesiteni a normát, mert kell a kétszáz gramm kenyér!... És különben is ez a becsület!

György szeme megvillan:

— Becsület?! Kinek tartozunk mi itt becsülettel?

Az aktivistáknak, akik az élő Istent is eladták a dupla levesért? Vagy talán Archipovnak, aki a torkunkat akarná átharapni és a szemünket lopja ki? Vagy a Szovjetuniónak akarsz becsülettel tartozni, a dicső vörös hadseregnek, amely meggyalázta az anyádat és feleséged és velünk ezt teszi?

A zászlós keze megrebben.

— Nem, hát nem igy gondoltam. De a kétszáz gramm kenyér! Én... olyan éhes vagyok.

Felé fordulok:

— Gondolkozz! Húsz deka kenyér! Ez az, amit adnak, ha száz százalékon felül teljesitjük a normát. Amiért meg kellene feszítenünk minden utolsó erőnket. Gondolkozzál egész egyszerüen: hol pótolja kétszáz gramm kenyér az elhasznált erőt? Ezeknek mindegy hányan döglünk itt meg. Ki az ördög tart bennünket számon? Egy nap kijelentik, hogy nincs több hadifogoly a Szovjetunióban. Ki jön ide megszámolni a jeltelen gödröket, amelyekbe bevetettek?

Lajos bácsi veszi át megint a szót:

— Azt mondod fiam, hogy becsület? Hát jegyezd meg magadnak, egyetlen becsület van a mi számunkra: hazamenni! Egyszer hazamenni és megmondani otthon és a világban, hogy itt mi van. És dolgozni, amig tudunk, a gyerekeinkért és a két kezünkkel megfojtani őket, ha kommunisták akarnak lenni. Ez a becsület fiam!

Az öreg hangja megenyhül:

— Te kántor voltál otthon. Hát nem tudod, hogy ezek megtagadták az Istent? És nem tudod, hogy az mit jelent?... Én csak azt mondom: két szán fát húzzunk ki naponta a sinekhez, a többit meg lopjuk össze.

Megegyezésünket egyik szán legénysége a másik után veszi át. A mozgás megritkul az úton. A sűrűből

egyre több helyen száll fel a füst, az oroszok, a brigádvezetők, az aktivisták ordítoznak, de tehetetlenek. A kis csoportok elvesznek a rengetegben és a sineknél mindig ki van a norma.

Igy folyik a szocialista munkaverseny.

Kilométerekre szóródunk szét, füttyszó jelzi, ha orosz vagy aktivista közeledik, ilyenkor ártatlan arccal rakodunk, vagy egy darabkán arréb húzzuk a szánt. Esténkint széthányjuk a sinek mentén a rakásokat, veszekszünk, kiabálunk és megőrjítjük a technikusokat, akik végülis dühösen beirják a normát és ötször-hatszor veszik át ugyanazt a farakást. Összejátszunk a német rakodó brigádokkal, akik két-három vagónnál nem raknak meg többet naponta és a pályamunkások gondoskodnak arról, hogy egyszer a mozdony, máskor meg néhány vagón ugorjék ki a sínekből. Szervezetlen, de az egész tábort átfogó szabotázs indul meg. Papiroson minden brigád túlteljesíti a normát és a technikusok jegyzetei hatalmas szállítmányokról számolnak be.

A puszta életért harcolunk.

* * *

Orvosi felülvizsgáló bizottság érkezik a nagytáborból. A jéghideg étteremben mezitelenül kell ellépni előtte. Fehér bajtárs borjúsülttel vendégeli meg a bizottság tagjait, akik ebéd után vídáman vodkáznak Archipov őrmesternél. Az esti sorakozónál, Archipov közli, hogy a bizottság mindent rendben talált, a foglyok jóltápláltak és az egészségügyi viszonyok kifogástalanok.

— Aki pedig mostantól kezdve panaszkodni mer, az a bunkerba kerül! És ha a normát nem teljesititek, majd gondoskodom rólatok!

Kicsit megenyhül az arca, aztán folytatja:

— A bizottság levelezőlapokat hozott nektek. A szá-

zadparancsnokok még ma este kiosztják és mindenki irhat haza huszonöt szót. Eggyel sem többet!

A kályha szádján kicsap a láng. A fiúk egymásután kuporodnak elé, fapálcikára kötött egyetlen tollhegyünkkel rójják lassan a betűt. Huszonöt szót! És ebben benne kell lennie mindennek. Bámulnak a tüzbe, aztán az elfagyott, sebes kezek megindulnak a papiroson. Mindent meg akarunk írni ezzel a huszonöt szóval. De a lapokra ugyanazok a szavak rovódnak: « Kedveseim! Istennek hála jól vagyok és remélem nemsokára viszontlátjuk egymást. Remélem ti is egészségben vagytok. Mindég forró szeretettel gondol rátok... ».

Fekszem a priccsen és várom, hogy rám kerüljön a sor. Duzzadtképü zászlós húzódik mellém, ő a tábor legnagyobb üzletezője. Még Focsaniban szerzett egy fél kiló dohányt és most két cigarettát ad a napi adag kenyérért. Az emberek odaadják a kenyeret a cigarettáért, mert a kenyértől nem laknak jól, de a füst elveri az éhséget és elveri a sötét gondolatokat. A zászlós a fülemhez hajlik:

— Te, én szeretnék a menyasszonyomnak is írni. Add el a lapodat, adok érte ötven gramm dohányt...

Lehúnyom a szemem. Ötven gramm dohány! Napokig cigarettázhatnék és ehetnék. Háromszor is jóllakhatnék... Ötven gramm dohány...

— Adok még két adag kenyeret is...

Ötven gramm dohány és két adag kenyért! Egy hónap mulva megint osztanak lapot. Csak egy hónappal később... Hirtelen anyámat látom magam előtt. Parányi kis karácsonyfa előtt ülnek apámmal. A fa alatt a fiam, a feleségem és az én képem. És a képem mellett a rózsaszinű lap. Ugyanolyan rózsaszínű lap, mint amilyent az apám irt harminc évvel ezelőtt Szibériából. Anyám meg-

csókolta a lapot, amelyikhez az apám keze ért. Felugrom és gorombán szólok a zászlósra:

— Eredj a pokolba!

A sarokban fiatal hadnagy ül, arcát két kezébe temeti és a vállát rázza a zokogás. Melléülök.

Mi történt?

Felemeli a fejét és elcsukló hangon mondja:

— Ellopták a lapomat... Itt volt a köpenyzsebemben és ellopták. És ma Erzsébet napja van. A feleségem és a kislányom is Erzsébet. Gondoltam ma írhatok nekik és talán karácsonyra megkapják.

A hadnagy megint a tenyerébe temeti az arcát. A fiatal asszonyra gondolok és a kislányra, akik várják az első hírt. Kiveszem a lapomat a zsebemből és odaadom.

— Nesze itt az én lapom. Irjál a kicsi Erzsébetnek...

A hadnagy hitetlenül néz rám:

— És az édesanyád?!

— Anyámnak én majd üzenek és meg fogja hallani az üzenetem.

A hadnagy remegő ujjakkal veszi át a lapot:

— Az Isten áldja meg az édesanyádat.

Kimegyek a ház elé, a fagyos orosz égen fehér csillagok ragyognak. A paliszanderkeritésen túl sötétlik a néma erdő. Lehajtom a fejem:

— Ugye nem haragszol, édesanyám...

A századparancsnok megy el mellettem.

— Gyere be, megfázol. Szereztem még egy lapot a hadnagynak.

A hadnagy visszaadja a lapot és megszorítja a kezem. Aztán én is leülök a kályha elé. Lassan irom a betüket: « Kedveseim! Istennek hála jól vagyok... ».

* * *

Közeledik a karácsony. Már két szánka fát is alig tudunk kivonszolni az erdőből. Esik a norma és az oroszok megint átkozódnak. De mi már nem törődünk semmivel. A csontig lefogyott emberek szótlanul ülnek a tűz körül, a gyantás korom vastagon lepi el az arcokat, a vattasapka ellenzője alól mélyen ülő fénytelen szemek merednek a lángokba. Az ételosztásnál a fiúk félrelökik egymást, mohón mered minden szem a szakács kanalára és ha egy csajkába kettőnél több fagyott krumpli kerül, agyonveréssel fenyegetik a szakácsot, hogy kivételez.

Egyik délben megint négyszögben kell felállnunk a konyha mellett. A magyar táborparancsnok előlép és akadozó hangon mondja:

— Urak, nagyon sulyos ügyben kérettelek. Több feljelentés érkezett, hogy a barakokból ez is, amaz is eltűnik. Figyeltük a tolvajt és tetten értük... Bajtársi lopás történt! Én nem itélkezhetem felette, az oroszoknak nem akartam jelenteni, mert szégyellem. Mondjatok ti itéletet! Kérem a tettest, lépjen elő!

Egy feketeképű fiatal hadnagy támolyog ki a sorból.

— Szóval, hadnagy úr nem tagadja a lopást?

— Nem. Éhes voltam.

— Mindannyian éhesek vagyunk, hadnagy úr!

Egy zászlós lép ki a sorból, lassan közeledik a hadnagy felé. Az arca sötét, állkapcsa előre ugrik és összeszoritott fogakkal mondja:

— Te... te!...

Öklével teljes erővel a hadnagy arcába vág. A vér vastag sugárban fröccsen a hadnagy szájából, aki hangtalanul vágódik végig a havon. A zászlós ráugrik, a mellére térdel és fojtogatni kezdi. Alig tudjuk lerángatni róla. Aztán meghozzuk az itéletet. A hadnagy minden

egyes lopásért napi féladag kenyérrel köteles a károsultaknál törleszteni. A hadnagy halottsápadtan néz maga elé, tudja, hogy az itélet mit jelent. A foglyoknak is megvannak a maguk törvényei és ezek kegyetlenek.

Este ujabb izgalom van a táborban. Az NKVD elvitt egy zászlóst. Háborus bünösséggel vádolják.

* * *

Mint a legleromlottabb, fogolytörvény szerint a tábori konyhán segitek az ételosztásnál, amiért ráadást kapok. Irigység és gyülölet vesz körül. Az emberek mindenkit irigyelnek és gyülölnek, aki egyetlen grammal több ételhez jut. Az irigyek és gyülölködők mellett sorjáznak a hizelkedők. Minduntalan megfog valaki:

— Én majd ugy tartom a csajkámat, hogy ne lássák...

— Kavard meg jól a levest, egy kicsivel sűrűbb jusson.

— Mérd meg nekem jobban a levest... Adok érte mindig egy fél cigarettát...

Magamba zárkózom és napokon át csak Györgyhöz szólok. Az éhség lobog a szemekben. Csak egy kis zászlós mosolyog mindég. Az ő arcára is rászáradt a bőr s vékony ráncokat vet. De rongyosan és éhesen is mosolyog. A tűznél előveszi a Szentirást és olvasgatja. A legnehezebb helyre áll a kötél mellé.

— No húzzuk!...

Egyebet nem igen mond, de ha ránézünk, hinni tudunk egy pillanatra abban, hogy emberek vagyunk és egyszer hazakerülünk...

A tűz mellett üldögélünk, amikor szájról szájra száll a kiáltás az erdőn:

— Bevonulni! Mindenki azonnal bevonulni! Első

brigád! Hetedik brigád! Tizenötös brigád! Sorakozó! Sorakozó! Mindenki azonnal bevonulni!

A táborban óriási a nyüzsgés. Az oroszok szaladgálnak, mellettük az aktivisták, mindenki sápadt és ideges. A tábor előtt két idegen szán áll.

Az étteremben merev arccal magasrangú orosz tisztek ülnek. Megint meztelenül kell elvonulnunk előttük. Látszólag ügyet se vetnek ránk. Amikor vége a vizsgálatnak, a tisztek odajönnek az ebédosztáshoz. Egy alezredes kiveszi az egyik német legény kezéből a rothadt krumplilevessel telt csajkát, megszagolja és odavágja Archipov lába elé:

— Disznóság!

De aztán összeharapja a fogát és nem szól többet. Egy óra mulva kihirdetik vizsgálat eredményét: Nyolcvan százalékunkat munkaképtelennek minősitették. Az alezredes elrendeli, hogy a leminősítetteket nem szabad többet dolgoztatni, a többiek normáját le kell szállítani és az ellátmányt meg kell javítani.

A tisztek beburkolóznak farkasbőrbundáikba, a kosorrú traberek nyújtott ügetéssel indulnak el, a két lógós vágtató patája szikrázva kavarja fel a havat az enyhén faroló szánok előtt. Aztán elnyeli a trojkákat a rengeteg.

De másnap reggel az oroszok mégis kihajtanak az erdőre.

Az aktivum vezetője megmondja nekem, hogy a háborús bűnösség miatt bevitt zászlós tett jelentést a központi tábor parancsnokságán. Repülőbizottságot küldtek ki. Az aktivista rámnéz:

— Nekünk is befellegzett... Azt fogják mondani, hogy fedeztük Archipovék lopásait és csalásait...

Megvonom a vállam, aztán belépek a sorba.

* * *

1945 december 24. Karácsony. Lassan indulunk az erdő felé. Amikor kiérünk, a brigadéros megállít. Néma néz ránk, aztán csak ennyit mond:

— Ma nem dolgozunk semmit!...

Bólintunk és rajonkint tűnünk el az erdőben. Vagy négy kilométerrel beljebb csalitos völgyet ismerünk, oda húzzuk el az üres szánt. A sürű bokrok között elszórtan állanak a fák. Tüzet rakunk és köré telepedünk. Még két raj csatlakozik hozzánk, a tűz lobogva ég, hatalmas hasábokat vetünk belé és csendesen bámulunk a lángokba. Gondolatban otthon járunk. A tűz melegit és meleg önti el a szivünket, ahogy egymás elaszott arcára nézünk. A gyerekképű zászlós előveszi a Szentirást, aztán felém nyujtja:

— Olvass belőle valamit.

« Uram, hallgasd meg az én imádságomat és kiáltásom jusson Tehozzád. Ne rejtsd el a Te orcádat tőlem; mikor szorongatnak engem, hajtsd hozzám a Te füledet; mikor kiáltok, hamar hallgass meg engem. Mert elenyésznek az én napjaim, mint a füst és csontjaim, mint valami tűzhely, üszkösek... Minden nap gyaláznak engem ellenségeim, csúfolóim esküsznek én reám. Bizony a port eszem kenyér gyanánt és italomat könnyekkel vegyitem. Napjaim olyanok, mint a megnyúlt árnyék; magam pedig mint a fű, megszáradtam. De te Uram örökké megmaradsz... ».

Bámulunk a tüzbe. A hó halkan roppan a hátam megett: Batyuska jön közénk. Batyuska öreg ember, egymás közt manónak hívjuk. Tüskés szemöldöke alól barátságos kék szemek világitanak felénk. Batyuska a fűrészeket élezi az erdőn. Brigádról brigádra jár, bukdácsol a mély hóban, leül egy tönkre, ölébe veszi az életlen fűrészt, kicsomagolja a gondosan rongyba csavart

reszelőt és széles kezével lassan reszelgeti a fogakat. Közben mesél. Széles gesztusokkal, mosolyogva mesél a cárról, aki alatt valaha szolgált, a Krimről, a teheneiről, a lovairól, a feleségéről, a fiairól, akikről régen nem tud semmit. Batyuska átkozza Sztalint, aki mindenét elvette és ideküldte a tupiki rengetegbe, Az oroszok is hallgatják Batyuska meséit és nevetnek Legyintenek, Batyuska egy kicsit bolond.

Az öreg most csendesen ül közénk. Zsebéből zacskót húz elő, aprólékosan kibogozza, mahorkát oszt belőle, aztán megszólal:

— Ti ma ünnepeltek.

— Igen Batyuska, ünnepelünk.

— A kicsi Jézuska született ma a ti kalendáriumotok szerint.

— Ugy van Batyuska.

Az öreg megvakarja a szakállát.

— Hallottam, hogy a táborban karácsonyfátok is lesz. Szeretnék veletek ünnepelni. Ezek nem tudják ki volt Jézus...

— Gyere csak Batyuska. Szívesen látunk.

Az öreg szipákol, megtörölgeti az orrát, aztán kászolódik. A bokrok mellől még egyszer visszafordul:

— Köszönöm, hogy megengedtétek. A kicsi Jézus megfizet nektek. És hozok jó zöld mahorkát is.

Kora délután vonulunk be. A tábor ebédlőjében hatalmas karácsonyfa áll, papirral, konzervdobozokból kivágott csillagokkal díszitve. Vacsorára gyúrt tésztát kapunk és sűrű burizslevest, aztán megkezdődik az ünnepély. Archipov és az oroszok is eljönnek, a papunk imádságot mond, az aktivum vezetője beszél, verseket szavalnak. A karácsonyfa csúcsán szovjetcsillag piroslik.

Az oroszok csakhamar elmennek vodkázni. Ilyenkor félholtra isszák le magukat, orditanak és lövöldöznek. Mi csoportokba verődünk és csendesen beszélgetünk. Batyuska az egyik sarokba húzódik és aki arra megy, annak ad egy csipetnyi zöld mahorkát.

Éjfélre jár, amikor a tolmács belép a terembe.

— Archipov elrendelte, hogy két brigád azonnal vonuljon ki rakodni. Még ma éjjel be kell szállitani a fát.

Dermedt csend fogadja a tolmács szavait. Aztán előlép egy zászlós.

— Jelentsd Archipovnak, hogy nem megyünk. Szent Este éjszakáján nem megyünk rakodni!

A tolmács mind a két kezét felemeli:

— Ne bolondozzatok fiúk...

— Jelentsd!

A tolmács megfordul és elmegy. Néhány perc mulva Archipov berugja az ajtót, kezében pisztoly, mögötte a fegyveres őrség. Valamennyien tántorognak.

— Ki meri itt megtagadni a parancsot? Az első és a harmadik brigád azonnal indul az erdőre!

Néhány pillanatig feszült csend. Mi lesz most? Batyuska mászik elő a sarokból.

— Gyertek... Én is segítek nektek. Ezek nem tudják ki a kicsi Jézus...

Oroszul beszél, de a táborparancsnok nem szól semmit. A fiúk megmozdulnak, a két brigád indul ki az étteremből. Néhány perc mulva megcsikordulnak lépteik az erdő felé vezető úton.

* * *

Két napon át számolnak, sorakoztatnak, összeszedetik a holminkat, és ismét lerakatják. Parancs jött a nagytáborból, hogy a munkaképteleneket be kell szállí-

tani. A vasuti pályát befútta a hó, de a dermesztő hidegben jobb is gyalog menni mint a nyitott kocsikon. Karácsony harmadnapján elindulunk. Lassan vánszorog a menet, de a szívünk tele van reménységgel. Libasorban baktatunk. Mögöttem György sántikál. Elfagyott a lába és a vastag rongyon és zsákkötésen is átszivárog a vér és a genny. De a nagytáborra gondolunk, ahol nem kell dolgoznunk, beülhetünk az étterembe, az olvasóba, beszélgethetünk a bajtársakkal, akiket hónapok óta nem láttunk, hallunk híreket otthonról és arra gondolunk, hogy a nagytáborban kórház is van, orvossal, gyógyszerrel, ágyakkal.

Huszonötfokos hidegben indulunk el és a szél erősen fú. Kezünket a nadrágzsebbe dugjuk és görnyedten lépkedünk a sínek között. Zsebkendőt kötök az arcom elé, a lehellet párája jéggé fagy rajta. Estefelé érjük el a falut, egy istállóban akarunk megpihenni, de az oroszok kikergetnek. Félnek, hogy felgyújtjuk. Indulunk tovább. Keletnek fordulunk és a szél szembevág. Egyre erősebb a szél, az őrök siettetnek, érzik, hogy jön a burjana, az orosz szteppeszél, amely betemet és csonttá dermeszt mindent. A szél felkavarja a havat, az előttünk haladó hátát is csak pillanatokra látjuk. A menet üteme gyorsul. György alig vonszolja magát és egyre kér, maradjak vele. Egyik bajtárs a másik után hagy el, aztán elhalad mellettünk az utolsó őr is. Egyedül maradunk. Semmit nem látok, csak a kavargó havat. György zihálva áll, a fájdalomtól alig bírja emelni a lábát. Balkarját a nyakamba veszem, átölelem a derekát és így segítem. Rámtámaszkodik és lassan lépkedünk előre. Mélyen előre kell hajolnom, hogy a szél el ne döntsön. Néhány száz méter után elveszítjük a sineket, mély hóban bukdácsolunk. György minduntalan elesik. Felrángatom és megint vonszolom magammal. A tüdőm-

be élesen vág a jéghideg szél, csorog rólam a viz az erőfeszitéstől, zúg a fülem, a szivem a torkomban kalapál. De nincsen megállás, nincsen pihenő... Rángatom Györgyöt, bíztatom és szidom, de egyre sulyosabban támaszkodik rám. Megint térdreesik és elhalóan mondja:

— Hagyj magamra. Te még bevergődsz...

A burjána üvölt a fák között, az arcunk dermedt és kékre fagynak a kezeink. Megint a vállamra veszem György karját és cipelem. A lábaim remegnek, tehetetlenül zuhanunk a hóba, aztán megint feltápászkodom, lábra állítom Györgyöt és vonszolom tovább. Nem tudom mióta küzdödünk, nem tudom merre járunk, a viharos téli erdő vaksötét, de egy belső hang állandóan kiáltja: « Nem szabad elesned! Nem szabad elesned! ». Mégis ujra elesem, mély hófutta gödrökbe zuhanunk, aztán... a fák között fény csillan meg: a tábor! György félájultan nehezedik a vállamra, mégegyszer nekiindulok, tántorogva érjük el az erdő szélét. A tisztáson üvöltve kavarja a havat a burjána, magános fa hajladozik a középen, György elvágódik és nem tudom többé talpraállitani. A vállánál fogva vonszolom a fáig és nekitámasztom. A kavargó hóviharban minduntalan elesem, arccal bukom a hóba, négykézláb vergődöm tovább és végre elérem az őrbódét. Megkapaszkodom egy oszlopban, de nem tudok kiáltani. Minden erőmet összeszedem és megverem a bódé ajtaját. Két őr rántja fel az ajtót. A magános fa irányába mutatok.

— Ott... ott... Kamerád!...

Az oroszok futva gázolnak bele a hóba és viharba. Egy német behúz a bódéba. Hangtalanul nyúlok végig a padlón.

VI.

György aléltan fekszik mellettem a földön. Mire a két orosz a fa tövében rátalált, betemette a hó. Dörzsölik, mig lassan magához tér. A német kulacspohár teát ad, a forró ital átjárja a testünket. Bevisznek a fürdőbe, a fürdőslegények levetkőztetnek. Dermedt kezünket nem tudjuk mozditani. Kávét és cigarettát adnak, a párás melegben lassan kienged belőlünk a fagy. Locsoljuk magunkat, a forró vízzel, tiszta fehérneműt kapunk, hónapok óta az első tiszta fehérneműt.

A hangok, a mozdulatok a messzeségből jönnek hozzám. Nem érzek egyebet, csak a zsongító meleget és a fehérnemű hűs érintését. Mintha lidérces álom szakadna fel, amely még mindég kísért. A csebrekből felszáll a forró víz gőze, formákká gomolyodik. Archipovot látom, amint görnyedten vágtat a hóban a sovány csuesz-ló hátán, a tupiki rengeteg karjai nyúlnak felém, érzem a barakszoba áporodott szagát, a fülembe cseng a fejsze csattogása, elnyújtott hó-rukk kiáltások visszhangzanak, aztán a mellemre fekszik megint a burjána, kavarog a hó, érzem a vállamon György ernyedt testének súlyát... Ingadozva ülök a padkán, a kezem megint bemártom a forró vízbe. Egy fürdőslegény cigarettát sodor és a szájamba adja. Borbély lép hozzám, be-

szappanozza az arcomat és megborotvál. Olyan furcsa felpattogzott ujjammal a síma arcbőrhöz érni. György előreesett vállal ül a dézsa mellett és mereven nézi a lábát. A fekete sebekből szivárog a véres lé és a genny.

Német orvosok jönnek, fejcsóválva nézik György lábát. Az egyiket félrehívom és megkérdezem, kell-e amputálni. Az orvos csak a vállát vonja. Amikor Györgyöt felteszik a hordágyra, hogy bevigyék a kórházba, elalszik.

A barakokhoz keskeny hóbavájt utak vezetnek. A hóhányás meghaladja az embermagasságot, csak helyenkint látni ki belőle. Egy tábori rendőr vezet el a többiekhez. A fülledt barakban egymás hegyén-hátán szorongunk. Aludni nem lehet, összeverődünk az előtér közepén álló pléhkályha körül és beszélgetünk. Egy felfúvódott arcu, sovány német közlegény marék dohányt kínál sóért. Neken még konyhás koromból maradt egy kevés a zsebemben, odaadom a dohányért és megkérdem, hogy minek neki a só? A legény vigyorog:

— Engem nem visznek többé a tőzegre! A só fogyaszt és nem engedi ki a vizet... Haha... Rajtam többet nem fognak ki!

Nézem a legényt. A halál rá van írva az arcára. De megköszöni a sót és habzsolni kezdi. Cinkosan kacsint felém és eltűnik a barak sötétjében.

A magyar táborparancsnok jön közénk és vele sorra a barátok és ismerősök. Péter is jön, de csak a hangomról ismer meg, amikor megszólítom. Most, hogy a többieket látjuk, borotváltan, egyenruhában, melynek rongyait gondosan megvarrták, döbbenünk csak rá, hogy milyen állapotban vagyunk. A magyar táborparancsnok földim, erdélyi ember. Bizottságot állít össze és jegyzőkönyvbe veszi mindazt, amit a tupiki táborról elmondunk. Hogyan lopták el az élelmet az oroszok,

hogy cinkoskodtak velük az aktivisták és egyes parancsnokaink, hogyan normáztattak, hogy kényszerítettek munkaversenyre. A bizottság jegyzőkönyvet készit és azt valamennyiünknek alá kell írni. Fagyott, felhasadt ujjaimmal alig tudom megfogni a tollat. Különös érzés fog el, amikor ott látom a nevem a durva papiron. Megint « valaki » lettem. Milyen csodálatos dolog a név! Archipov mindig csak azt mondta: plenny... fogoly! És a fiuk azt mondták: te, vagy azt, hogy: öregem. Milyen régen nem hallottam a nevemet. Most ott feketéllik a papíron és mellette a rövidített rang: tart. fhdgy. Főhadnagy vagyok? A magyar királyi hadsereg tisztikarának tagja? Akinek kötelmei és jogai pontosan meg voltak határozva és a hadsereg hierarchiájában megdönthetetlen helye volt? Végignézek kiégett, mocskos vattaruhámon, a szakadt háncspapucsokon, zsákdarabokba burkolt lábamon és megint fülembe cseng Archipov rekedtes hangja: « hé... plenny ». Aztán látom az aláírásomat és azt gondolom, hogy semmi sem igaz mindabból, ami van...

A bizottság elbúcsuzik és indul az orosz parancsnokságra a jegyzőkönyvvel jelentést tenni. Az oroszok minden hivatalos ügyet éjszaka szoktak elintézni...

Reggelig üldögélünk a kályha körül, aztán jönnek az aktivisták és elvezetnek az étterembe. Félkiló kenyeret kapunk és annyi korpalevest, amennyit akarunk. Mohón kanalazzuk az édeskés levest. Régi fogolytársam, fiatal repülőfőhadnagy telepszik mellém. Mikor a második szilkével kapom, hozzáfordulok:

— Nagyon jó ez a leves...

A főhadnagy megdöbbenve néz rám:

— Megőrültél. A disznó evett otthon ilyet...

— Lehet... Én nem kóstoltam soha otthon, de nem gondoltam, hogy ilyen jó...

A főhadnagy azt hiszi, megzavarodtam. Nevetve mondom neki:

— Hát mosléknak moslék, de ha velünk lettél volna Tupikban, neked is ízlene...

A főhadnagy megrázza a fejét és kimegy az étteremből...

Reggeli után orvosi vizsgálatra megyünk. A fiúk elláttak cigarettával és vídáman füstölünk a meleg előszobában. Orosz főorvos felügyelete mellett német orvosok dolgoznak. Alig tudom a szemem levenni a jól ápolt, fehérköpenyes orvosokról. Vérnyomást vizsgálnak, sztetoszkóppal hallgatják a tüdő, és szívműködést. Egy szőke, fiatal orvos jó negyedóra hosszat kopogtat, aztán leül, hosszasan ír a beteglapomra, majd hozzám fordul:

— Másodfoku disztrófiája van. A vérnyomás nagyon gyenge... Be fog menni a feljavítóba... és akkor majd meglátjuk... Sajnos Röntgenünk nincsen és köpetet se tudunk vizsgálni, de lehetőleg ne dohányozzék, mert a tüdeje... szóval, azt hiszem, nem kell többet mondanom. Igyekezzék mindent megenni és... ne dohányozzék.

* * *

A szoba közepén vakító fehérre meszelt kemence, körülötte padok, asztalok, székek. Az emeletes priccseken puha gyapotmatrác, fehér lepedő, fejpárna, fehér magyar tisztipokróc, belészőve a piros-fehér-zöld csík. A fényesre dörzsött ablakokon bezúdul a téli nap. Sovány, de nyugodt arcú, tiszta emberek ülnek az asztaloknál. Sakkoznak, römiznek, olvasnak. A szoba napsugaras, az emberek halkan és barátságosan beszélnek. Kifogástalan egyenruhában idősebb német tiszt jön elém. Csak a válláról hiányzik a rangjelzés. Bemutatkozik. Ő a tiszti szoba parancsnoka. Az egyik priccsen

magyar bajtársak fekszenek, barátságosan szorítanak helyet. Restellem magam mocskos rongyaimban, de a többiek körülvesznek és mesélnem kell Tupikról. Bólogatnak. A melléklágerekben többé-kevésbbé ilyen sorsa volt mindenkinek... Levetkezem, végignyúlok az ágyon és magamra húzom a takarót. Alszom, szakadatlanul alszom. Csak akkor ébresztenek fel, ha az ételhordók jönnek. Napjában ötször parányi adag ételt kapunk, a borsóleves mellett tejberizst, palacsintát, édes málét, cukrot és margarint. Kétszer napjában egy-egy kulacspohár tejeskávét. Lassan tér vissza belém az élet. Már mélyen tudok lélekzeni és érzem, hogy pezsdül a vérem. A tisztiszobában én vagyok a legrosszabb bőrben. Nem egészen harminckilenc kilót nyomok, pedig a magasságom száznyolcvankét centiméter. A szokásjog szerint, mint leggyengébbet, ételhordónak neveznek ki. Napjában ötször kell a konyhára mennem és egy hórihorgas német altiszttel százötven ember számára nehéz fakádban hozzuk vállon a levest. Mi osztjuk ki az ételt és ami a kád oldalához tapad, azt magunknak kaparhatjuk le. Mindég kitelik egy tele csajkányi belőle és azt testvériesen megosztjuk. Ugynevezett « vitamint » is adnak, erjesztett korpalevet. Kellemes, savanykás az íze.

Félálomban, lágyan múlnak a napok. Várjuk a konyhára hívó kürtjelet, délelőttönkínt az aktivisták látogatnak meg, felolvassák a napi híreket, amelyeket orosz lapokból fordítanak le számunkra. Az aktivtisták « emberségesek », igyekeznek beszélgetni velünk és vígasztalnak. Csak engem figyelnek a szemük sarkából. Merev arccal ülök az ágyam szélén. Mit akarnak tőlem? Még most is ellenfél vagyok? Ha népbirósági ítéletet olvasnak fel, rámsandítanak. Ilyenkor elönt az indulat. Hát így, félholtan is kínozni akarnak? Egyikük hozzám

jön és felsorolja, hogy kiket végeztek ki és ítéltek el a magyar ujságírók közül. Megyjegyzés nélkül hallgatom végig a névsort. Az aktivista ideges lesz:

— Hát mégis, mit szólsz hozzá?

— Semmi megjegyzésem nem lehet ahhoz, ha embereket politikai meggyőződésük miatt felakasztanak...

— Ezek háborús bűnösök voltak!

— Lehet. De tudom lesznek még bűnösök, akiket politikai meggyőződésükért, vagy meg nem győződésükért szintén felkötnek...

Az aktivista vérvörösen megy ki a szobából, nem szól semmit, csak fenyegetően néz még egyszer vissza. A szomszédom felém fordul:

— Nem kell ilyeneket mondani... Csak te húzod a rövidebbet.

— Én öregem, alighanem már semmit sem húzok...

Délután megint gyengébben érzem magam. Amikor a hosszú némettel hozzuk a levest, megcsúszom és hajszál hijján kidöntök mindent. Odabent kiráz a hideg, aztán elönt a forróság. Megint visszatért a malária. Az órák mulnak és a láz egyre erősebben éget. Ki akarok menni, de amikor leszállok az ágyról, a térdem összecsuklik és végigvágódom a földön. Igyekszem feltápászkodni, de nem sikerül. A fiúk felszednek és visszatesznek az ágyba. Előjön az orvos, megvizsgál és azt mondja, azonnal át kell szállítani a kórházba. A malária mellett tüdőgyulladásom van és mindkét lábamra megbénultam. Szótlanul fekszem az ágyon és arra gondolok, hogy az aktivisták most már hiába készülődnek ellenem... A láz ég a szememben, gyötrően fáj a lábam s hörögve lélekzem. A fiúk gondosan felöltöztetnek, hordágyon kivisznek és beraknak egy szánra erősített ládába. Az éjszaka csikorgóan hideg, kristálytisztán ragyognak a sötét égen a csillagok. Rámteszik a láda fedelét. Csak-

hamar langyos meleg ölel körül, messziről hallom csak a tábor zaját. Ajtó csikordul, négy legény vállra veszi a szánka kötelét, a lefagyott szántalpak a rántástól recscsenve lódulnak meg, aztán nem hallok mást csak a négy legény léptének egyhangú csikorgását. Milyen jó volna, ha így hagynának békén a langymelegben, elzárva a világtól, mindentől...

* * *

Ölben visznek fel a kórház egyik emeleti szobájába. Émelyitő bűz csapja meg az arcomat, beteg testek gőzölgése, savanyú ételszag és a deszkával leborított veder bűze, amelyre szakadatlanul járnak a vérhasbetegek. Szorosan egymás mellé helyezett ágyakon kettesével fekszenek, vékony nyakukat előre nyújtják, valamit súgnak egymásnak, aztán visszabújnak a közös takaró alá. Fiatal legénnyel kerülök egy ágyba. Vérhassal és sulyos fagyással hozták be. Barátságosan szorít helyet és betakargat.

Előkerül az orvos is. Alacsony, kopasz ember. Puha kezével megkopogtat, injekciót ad és elrendeli, hogy az ajtó melletti külön ágyba tegyenek. Ez a halottas ágy, azok kerülnek rá, akik agonizálnak.

Egészen apró, semmitmondó dolgok jutnak eszembe: egy virág a Kösmő partján, a kutyánk neve. A német egészségügyi altiszt hozzámlép, hatalmas kezével megigazítja a fejpárnámat és tenyerét a homlokomra teszi. Homályosan érzem, hogy jön a doktor, megint injekciót ad, leül az ágyam szélére és fogja a pulzusomat. Valaki elmegy mellettem, megáll egy pillanatra és meglepetve mondja a nevemet...

Csodálatosan megváltozik minden. Érzem a fény illatát és látom a hangokat, a tárgyak dimeziója eltűnik. Nincsen jobbra és balra, alul és felül. Minden lehet

kisebb, vagy nagyobb, ugy ahogy akarom. Semmi sem szilárd többé, megszűnnek a távolságok. Itt vagyok és szállok mégis sebesség nélkül, mint a gondolat... Lebegek a szobában és egyszerre látok mindent. Látom magamat a mennyezetre meredt homályos szemmel viaszfehéren feküdni az ágyon... Nincsenek kétségeim és kérdéseim: szabad vagyok! Tárgy, anyag, ember, lélek azonossá válik. Tudom, hogy az ágy vasa és az azt átkapcsoló kéz egy és ugyanaz... Ugyanaz, mint a csillagborította ég, amely nincsen messzebb és nincsen közelebb, mint a testem, amely ott fekszik végtelenül mesze és egészen közel, mozdulatlanul és fehéren az ágyon.

Tudom, hogy meghaltam. Semmi rettenést nem érzek. Én vagyok, én magam vagyok az, aki meghalt. Soha ennyire bizonyosan nem voltam önmagam, mint most. De ami vagyok: foghatatlan, láthatatlan... Lehet már csak lélek vagyok? De hogyan lehessek csak lélek? Meghaltam és mégis élek tovább és tulajdonképen nem történt semmi, csak én itt vagyok, a testem pedig, aki voltam, amott... Ugyanaz vagyok, aki nemrég leírtam a nevem egy papírra. Akkor azt hittem, hogy megint lettem. Az, aki voltam. Pusztán azért, mert leírtam a nevem egy papírosra. De vajjon így is van nevem? Tűnődve kérdem, vajjon most ki vagyok? Olyan messze van minden s olyan közel. És ott vagyok ahová gondolok és amire gondolok, ott van ahol én vagyok.

Szállok visszafelé, oda, amire azt mondtam régebben: az életem. Annával izentem anyámnak, hogy hazajövök. És ezt ígértem neki is. Azt írtam: biztosan hazajövök. És most otthon vagyok, úgy, ahogy otthon voltam. De mégsem mentem haza. Csak egészen egyszerüen otthon vagyok.

Elmosolyodom. És a mosoly idegen, de az enyém. Az egész világmindenség mosolyog, amelyben most térben és időben egyszerre mindenütt ott vagyok és ami... egy velem.

Rettenetes hatalmat érzek. Része lettem a mindenségnek, de nem úgy része, mint valamely földi dolognak, hanem én magam is a mindenség vagyok. Én!

Megint az életemre emlékezem. De ez az élet nem « tér vissza ». Csak egyszerüen... van! Most van! S ebben a most-ban igérem, hogy visszajövök. De így nem lehet visszamennem, mert ők nem tudnák akkor, hogy visszajöttem! És... még nincs vége az utnak!

A testem egyre közelebb jön hozzám, aztán megszűnik minden csoda. Kinyitom a szemem. Az öles szanitéc hajlik fölém:

— No, hogy van?

— Adj egy kis teát... szomjazom...

A szanitéc felemeli a fejem és a szájamhoz tartja a pléh poharat. Hosszú kortyokban iszom, aztán kábult álomba esem. Azt álmodom, hogy Archipov kócos lován kocogok a mély hóban... hazafelé...

* * *

Egyhangúan múlnak a hetek. A malária minden második napon elgyötör. Még nem tudok a lábamra állni, de a kis kopasz orvos biztat, hogy majd rendbejövök. Csak akarjam magam is. Délelőttönkínt jön látogatni, ilyenkor leül valamelyik ágy szélére és hosszasan beszélgetünk. Az orvos zsidószázaddal került a hadszintérre, aztán fogságba esett. Betegen, kiütéses tífusszal szállitották, de így is ápolnía kellett. Ő volt az egyetlen orvos. A kranovajai haláltáborba került. Fegyveres őrőknek kellett kísérni az ételhordókat, mert a foglyok

éhségükben megtámadták és ha ellenkeztek, agyonverték őket. Megtörtént, hogy halottból vágtak ki húst.

A doktor kommunista, mert szerinte a kommunizmus nem ismer faji megkülönböztetést. Eszembe jút a kirgiz, aki megvetően mondta azt, hogy « ruszki », a georgiai sergeant, aki dühösen tiltakozott, mikor oroszoknak néztük, eszembe jutottak a csecsencek a tupiki erdőn és eszembe jutott Archipov, amikor megvetéssel mondotta egyszer valakinek, hogy: « evrei! »: zsidó!

A doktor mindenek előtt orvos! Odaadással gyógyít, pedig nincsen gyógyszere. Néhány szalicilos por, hashajtó, chinin. Semmi egyéb nincsen a kórház gyógyszertárában, amelynek nyolcvanezer foglyot kellene ellátnia. Csak a temető nő évről-évre. Hosszú árkok, tele egymásra dobált hullákkal. A tábort 1916-ban kezdték építeni. Azóta hadifoglyok, kényszermunkások hekatombája lett.

Egyszer megkérdezem az orvost, hogy milyen injekciót adott, amikor behoztak. Hunyorogva válaszol:

— Volt nekem... még otthonról...

— És ha egyszer ön lesz beteg doktor ur?

Megvonja a vállát:

— Kérem, ha akkor nem adom be magának... Nincs erről mit beszélni.

Rábámulok, és nem tudok szólni. Az utolsó három ampulla injekcióját adta nekem.

* * *

Uj betegeket hoznak és halottakat visznek el. Minden nap meghal valaki. Elcsendesedik, fejére húzza a takarót és csak a szomszédja veszi észre, hogy a teste kihült. Van, aki kanalazza a levest, aztán hirtelen félrebillen a feje. A szomszéd kiveszi kezéből a szilkét és

megeszi a maradékot. Megszoktuk, hogy a halálban nincsen semmi különös.

Az orosz orvosok hetenkínt felülvizsgálatot tartanak. Meg van szabva a normájuk, hány beteget kell egészségesnek nyilvánítaniok. Az « egészségesek » összeszedik a motyójukat és lehajtott fejjel vánszorognak a sötét barakok felé.

Hírek is szivárognak hozzánk a táborból. Néhány erdélyi bajtársam szokott meglátogatni. Megtudom, hogy György lábát nem kellett amputálni. Küldök neki néhány cigarettát. Mesélik, hogy az oroszok kemény kézzel csináltak rendet Tupikban. Archipovot és a káplárokat lefokozták és kényszermunkára küldték. Fehér bajtárs büntetőtáborba került, az aktivistákat kizárták az aktívumból, mert a csajkájukat tömve találták borjúsülttel. Valamennyiüket munkára osztották be.

Egykedvűen hallgatom a híreket. Nem él bennem se bosszú, se káröröm. A hét bajtársra gondolok, akik közülünk, az első tupiki száz közül, miattuk haltak meg. De olyan rettenetesen messze van minden, ami volt.

Péter meséli, hogy az egyik közeli orosz faluban lázadás tört ki. Foglyok hozták a hírt, akik ott dolgoztak. A lázadás abból állott, hogy az oroszok sztrájkba akartak lépni, mert megint emelték a normát. Éjszaka két teherautó MVD katona érkezett a faluba, összefogdostak néhány embert és közölték, hogy a falu három hónapig nem kap a vjazmikii központi magazínból élelmiszert...

— De hiszen akkor éhenhalnak!

— Hát persze... Én is dolgoztam ott az őszön. Az utolsó szemig be kellett szolgáltatniok mindent. Velünk szedették el tőlük. A fejadagot aztán Vjazmikiből küldték ki nekik. Azt hiszem a faluban már nincsen egy darab kenyér sem...

Kibámulok az ablakon. Valahol, a hólepte fenyők

között, betemetett kis orosz faluban összetett kezű emberek merednek a tűzbe... Egy kisgyermek odamegy az anyjához, megrángatja a szoknyáját: Dajtyi chleb! Adj kenyeret! És az asszony tovább mered a tűzbe... A hó csak májusban olvad el és most január vége van... Borzongva húzom magamra a takarót.

Egyre több pósta érkezik otthonról. Az aktivisták esténként felolvassák a névsort, ki kapott lapot, de az érkezett póstát csak napok mulva osztják szét. A lapokat előbb átnézi a tábori cenzura is. Egyszer az én nevemet is felolvassák. De a lapot nem kapom meg.

Hírek röppennek fel a kórházban: a hosszas kezelésre szoruló betegeket a kamiskovói szanatóriumba szállitják és a gyógyultak onnan hazamennek. A hír ágyról-ágyra száll, növekszik és kifényesedő reménységgé válik. Senki nem beszél egyébről. Éjszakánkint nyitott szemmel meredünk a sötétbe és a szanatóriumra gondolunk. Ugy mondják Kamiskovó maga a paradicsom. Igazi szanatórium, ágyakkal, jó étellel, gyógyszerrel... mindennel. És onnan hazavisz az út! Napközben mércsikéljük egymást, vajjon melyikünk juthat el oda, faggatjuk az orvost és úgy mondjuk ki a szót, mint az imádságot: Kamiskovó.

Egy reggel a kis doktor ragyogó arccal jelenti be, hogy délelőtt a kamiskovói bizottság elé kerülünk. Huszonnyolcunkat írnak fel egy listára. A tábor is megbojdul, a fiúk csoportosan jönnek búcsuzni. Szorongatjuk egymás kezét, kis cédulákat adnak, rajtuk... otthoni címek.

* * *

Reggelire a szanitécek húsos paprikás krumplit osztanak, pogácsát és forró teát adnak. Felhozzák a ruháinkat, szőrcsizmát és nehéz farkasbőr bundát húz-

nak ránk. Meg sem tudunk moccanni a nehéz öltözékben, úgy visznek le ölben a kórház elé. Apró szánok előtt kócos lovak topognak a dermesztő hidegben. Hármasával kerülünk a szalmával bélelt szánra, a szanitécek és az orvosok gondosan betakargatnak, aztán a kocsisok hangos kiáltozása közben megindulunk. Foglyok állnak az út mentén, integetnek és jó hazatérést kívánnak. A kis lovak orrából dől a sűrű pára, hangtalanul siklunk a napsugárban felragyogó vörös törzsek között. Nincsen körülöttünk semmi, csak erdő és hó és a szívünkben csend.

Órákon át csikorog alattunk a hó. Ha elakadunk, a kis lovak belefeszülnek a hámba, letérdelnek, mint a bivaly és ugy húznak ki a hófuvásból. Széles irtásokon siklunk keresztül, aztán megint a fenyők koronája borul fölénk. Már csak körülbelül sejtem az irányt, amerre a tábor fekszik. Hóba fúlt barakjaira, a mély utakon imbolygó bajtársakra gondolok, akik talán most a szánnyomok felé fordítják a fejüket és azt mondják: « azok már mennek hazafelé! ». A konyha felől talán épen mostan szólal meg az ebédre hivó kürtjel, az ételhordók csúszkálva viszik a jeges úton a nehéz kádakat, a barakokban megmozdulnak az emberek, csörrennek a csajkák, aztán betölti a barakot a korpaleves savanyú szaga.

Körülöttünk a patyolatos erdő, a magasban néha megrezdül egy ág és halk huppanással hócsomó hull alá. A csendet csak a lovak prüszkölése, szerszámcsörgés és a szántalpak halk csikorgása töri meg.

Dombháton ereszkedünk alá. Szűk ösvényre térünk, aztán hirtelen tó tárul elénk, amelynek tetején mintha a hullámok dermedtek volna hóvá. Erdei faluba érünk, néhány kendőkbe bónyált asszony bámul meg, aztán megállunk az iskola előtt. A madzagos fakilincsre járó

ajtóban sudár szőke nő áll hajadonfőtt. Vastag hajfonatát koszorúban viseli. Mozdulatlanul áll, csak mikor nehéz botosainkban feltopogunk a három falépcsőn, nyitja ki az ajtót és — németül tessékel beljebb. Üres pitvarba lépünk. A félhomályos sarokban hideg kemence áll, köröskörül kormos falak, mind a négy oldalon egy-egy rozoga ajtó. Az egyik nyitva áll, a konyhába látunk be rajta, ahol nyílt tűzön vaskondérban fortyog a kása. A fal mellett durván ácsolt padka, előtte kecskelábú asztal. A tűzhelyen üresen ásit még egy kisebb kondér. Néhány fakanál és egy kétágú vasvilla a konyha berendezése.

Minket a lakószobába terelnek. A fal mellett régi festett ágy, rajta két párna, dunna, a falon gyerekek rajzolta képek. A két ablak között fiókos szekrény, a tetején néhány csorba vásári csecsebecse, törött fésű, kopottszőrű kefe. A szoba közepén olcsó, felpattogzott festésű asztal és három rozzant szék.

A farkasbőrbundákat a földre dobjuk és rájuk telepszünk. A szanitécek a konyhán vizet melegitenek a kávéhoz. Vajaskenyeret és zsírban sült túrót adnak hozzá. Az asszony bejön, az ajtó mellé áll és nézi, ahogy eszünk. Mögötte két falbavert szegen néhány kopott ruha lóg, alattuk a padlón egy pár nyári szandál... Mellélépek és megkérdezem, honnan tud németül. Az asszony arca megrebben.

— Volganémet voltam.

— Ide ment férjhez?

— Nem. Ide hoztak. Tanitónőnek.

— És a családja?

Az asszony egy pillanatig habozik, alig észrevehetően az ajkába harap és szinte élesen mondja:

— Nincs...

Aztán a szemem közé néz és kibuggyan belőle a mondat, amit eddig talán senkinek nem mondhatott el:

— Évek óta nem tudok róluk semmit... Engem deportáltak.

Elfordul és szótlanul mered ki a tóra. Finom arcéle van, levelezőlapokon szokták így festeni a Grätcheneket. Nézem a német asszonyt, akit a Volga mellől ide hurcoltak, ebbe a düledező kis erdei faluba, hogy tanítsa a gyermekeket a betűvetésre és Sztálin jóságára. Kötött, folt hátán folt rékli van rajta, fekete, szakadozott szoknya, amit csak tessék-lássék öltögetett össze, a lábán nehéz orosz viaszosvászon csizma. Cserép virág sincsen a szobában. Közel hajolok hozzá. A többiek nem vetnek ügyet ránk, majszolják a sült túrót és szürcsölik a kávét:

— Mondja... és ne haragudjék, hogy ilyet kérdezek, de nekem... nekünk talán szabad kérdezni...

Az asszony lassan fordítja felém a fejét.

— Maga német asszony... Hogy tud így élni? Miért nem csínositja egy kicsit a lakását? Olyan kevés kellene hozzá, hogy otthona legyen.

Az asszony hangtalanul nevet.

— Maga nem ismeri még Oroszországot, — a Szovjetuniót. Ha én csak egy kicsit csínositanék valamit, ha magam festenék képet, ha virágot tennék az ablakomba, azt mondanák, hogy burzsuj vagyok. Hogy úgy akarok élni, mint a Volga mellett, hogy visszavágyom a multba. És akkor elvinnének valahová, munkatáborba. Átképezni! Hát ezért...

Hirtelen megélénkül.

— Azt hiszi, az orosz asszonyok nem szeretnék szépíteni az otthonukat? Azt hiszi az orosz férfiak nem faragnák ki szívesen ma is a kapuzábékát és az ablakkereteket? De nem lehet! Azt mondanák rá, hogy a kulákidőkre gondol, azt mondanák rá, hogy szabotál és nem termelő munkával tölti az idejét. Maga nem

tudhatja, de ezekben a házakban itt, a padlásokon, lomok között ládák állnak és a ládákban a régi viselet. Hímzett ingvállak, skófiumos párták, gyönggyel kivert pruszlikok. De csak éjszaka mernek felmenni a padlásra, hogy szellőztessék...

— És a gyerekek? Sejtenek valamit a gyerekek, hogy másképen is lehet élni? Hogy valaha itt is másképen éltek az emberek?

Az asszony elgondolkozik:

— Tudja, sokszor gondoltam arra, hogy mesélek nekik. De aztán... mégsem mertem. Olyan mindegy is. Lehet, meg sem értenék és egészen biztosan elkotyognák mindenfelé, hogy mit mondottam nekik. De tudja, az emberek jók. Istentől fogva azok. És én a gyermekekben a jóságot ápolom. Ne legyenek olyanok, mint a felnőttek. Nem ez a legfontosabb? Nem tudják ki volt Krisztus és én sem mondhatom meg nekik. De a jóságát taníthatom...

Valaki beszól az asszonyért. Én is megiszom egy kulacspohár kávét. Arra gondolok amit az asszony mondott: az emberek Istentől fogva jók. Deportált volganémet asszony mondta ezt emberekre, akik oroszok. De hát akkor miért ilyenek?

Az asszony kisvártatva visszajön, arcát kicsípte a hideg, kicsit zihál és csillog a szeme:

— A fejszéért voltam.

Csodálkozva nézek rá:

— Magának nincsen fejszéje? Itt az erdőn?

— Az egész falunak már csak egy fejszéje van. Ha kimennek az erdőre, a raktárból kapnak szerszámot.

— Mondja, miből élnek itt tulajdonképen?

— Ez szovhoz. Állami erdőbirtok. Felnyúlik egészen Nizsnij-Novgorodig. Most Gorkijnak hivják. Mi nem termelünk ki fát, azt a nagy fogolytáborok csinál-

ják. Gyantát csapolunk, gombázunk, áfonyát főzünk, halászunk. Aztán kis kertje van mindenkinek.

— De hát látom, oly parányiak a kertek, mi teremhet meg ott.

— Egy kis zöldségféle. Nem is érdemes termelni egyebet, mert úgyis elveszik. Vjazmikiből kapjuk negyedévenkint az élelmet, aztán a falusi raktárból hetenkint kiadják az adagokat.

A menet parancsnoka beszól, hogy készülődjünk, indulunk tovább. Az asszony kezet nyujt és a szája széle megremeg:

— Isten segítse... haza!

Az ablakhoz lép és mozdulatlanul bámul ki rajta, amig kicsoszogunk a szobából. A szánból visszanézek és látom, hogy az asszony még mindíg az ablaknál áll és a végtelen erdő felé mered. Intek neki, de nem viszonozza.

A kis ló megrántja a szánt, gyermekek bámészkodnak utánunk, aztán megint elnyel a rengeteg.

* * *

Alkonyodik, amikor a Vjazma völgyébe érünk. A távoli part mentén mint imbolygó kísértetek hajladoznak a fűzek a nád sötét csíkja között. A lebukó nap csodálatos színeket fest a tájra, ködnyelvek húzódnak a lapályokon, aztán hirtelen ránkborul az este. Egy óra mulva a Vjazma méteres jegén siklunk keresztül, a szán döcögni kezd, a letaposott uton beérünk Vjazmikibe.

A városka a hó alatt még barátságtalanabb, mint nyáron volt. Homályos villanylámpák pislognak az ablak mögött, belátni a függönyökkel rekeszekre osztott szobákba. A főtéren üvölt a hangszóró, emberek ordítoznak az utcán, a klub épületéből fiatalok özönlenek, trágár szavakat kiabálnak a lányoknak, és azok vihogva

válaszolnak. Egy részeg orosz hatalmas fustéllyal le akarja ütni a kocsisunkat, de a többiek lefogják, őreink káromkodnak és puskával fenyegetik a részegeket. Ügetésben vergődünk ki a főtérről, kacskaringós mellék - utakon döcögünk, emberek haladnak el mellettünk, kézilámpással a kezükben, ajtó nyílik és a szobából kicsapódó meleg szürke gomolyaggá fagy.

Dombhátra kapaszkodunk fel, a lovakról vastagon száll fel a pára, zihálva rángatják az istrángot, a kocsisok leugrálnak és az őrökkel együtt vállal segítik a lovakat. A domb tetején megállunk fujtatni. A lábunk alatt pirosló fények jelzik a várost. Elszórt pislákoló fények, szomorkásak és barátságtalanok, mint maga az élet, amelybe jókedvet csak a vodka lop néha...

Ezüstös holdvilágban érkezünk meg a pályaudvarra. Nehéz bundáinkkal a lovakat takarják le és kevés szalmát vetnek eléjük. Több, mint negyven kilométert jöttünk és hajnalban visszafelé kell megtenniök az utat.

A kopár váróteremben öblös pléhkályhában ég a tűz, mellette két MVD tiszt és néhány orosz paraszt melegszik. Az őrök az egyik sarokban padokkal négyszöget kerítenek el számunkra és elkergetik a bámészkodó oroszokat. Szigorú parancsuk van, hogy a lakosság előtt nem szabad nekünk ételt adniok. Mit szólna hozzá a nép, hogy a beteg foglyok fehér kenyeret, vajat és kávét kapnak? Egyre többen és többen jönnek az utasok, az ajtóban leverik magukról a havat, nemezcsizmáikban hangtalanul járnak a kőpadlón, megállnak mellettünk, de az őrök arrébb zavarják őket. A terem másik sarkába húzódnak és onnan néznek. Rövid szavak esnek csupán, egy-egy üdvözlés, kérdés. Nyoma sincs az otthon megszokott váróteremi zajnak. Az emberek batyukat cipelnek, ledobják a földre és rátelepednek. Valamikor bizonyára jön a vonat, de ki törődik azzal, hogy mikor?

Itt kell ülni a váróteremben, a földre dobott batyun. Ha ismerős akad, az ember nekiveti a hátát az övének és szundikál egyet, vagy az Izvesztija lapjának letépett darabjából zacskót teker, beleszórja a mahorkát és fújja az édeskés füstöt.

Hajnalban felharsan a távolból a moszkvai személyvonat kürtje. Az oroszok szedelőzködnek és kitódulnak a perronra. Minket az őrök sorakoztatnak, megszámolnak és úgy vezetnek ki. Zsúfolt szerelvény fut be, ember ember hátán szorong a befagyott ablakok mögött. Néhányan le akarnak szállni, de az uj utasok visszaszorítják őket. Ordítoznak, dulakszanak, miközben a mozdony kürtje sürgetően üvöltözik. Mi egy mellékvágányon álló vagónba szállunk. Oroszok akarnak utánunk tolakodni, de az őrök puskatussal kergetik el őket.

Beláthatatlan hómezőkön zakatol a vonat. Falvak, városok mellett haladunk el, az állomásokon a tömeg ordítva rohamozza a vagónokat. Az egyik városka felett hatalmas klastrom áll a dombon. Aztán megint órahosszat semmit nem látunk, csak a véghetetlen fehér havat.

Déltájban érkezünk Kamiskovóra. A lankákon apró faházak vetik egymásnak a vállukat, az utak szélén néhány görbe fa, a helység közepén épülettömb: a szanatórium. Mögötte hagymakupolás templom. A pályaudvar közelében hatalmas épület, a textilgyár. A helység mögött erdő csíkja sötétlik. Elfogódottan nézelődünk. Megérkeztünk annyi hetek álmainak városába: Kamiskovóra.

Egy őr elindul szánkót keríteni, mi addig a váróterembe húzódunk be. A mahorka édes-kesernyés füstjét szinte vágni lehet és időbe telik, amig a szem megszokja a füstöt és a tüdő az emberi kigőzölgés páráját. A teremben toprongyos emberek szoronganak, néhányan a falnak vetve hátukat, tátott szájjal horkolnak, mások

csoportba verődve beszélgetnek. Az őrök megint helyet szorítanak nekünk egy sarokban, de nem tudnak elkülöníteni. Az oroszok szóba elegyednek velünk és mikor megtudják, hogy beteg foglyok vagyunk, sajnálkozva csóválják a fejüket, aztán ha az őr nem figyel oda, benyúlnak szutykos zsebeikbe, darab kenyeret, csipetnyi mahorkát adnak. Aki ad, mintha mi sem történt volna, káromkodva megy odébb, de távolabbról visszafordul és biztatóan mosolyog ránk.

* * *

A szeges drótkerités közé ékelt paliszanderkapu szárnyai szélesre nyílnak előttünk. A tágas udvart három, emeletes épület szegi be. Kettő közülük vöröstégla ház, oszlopfőkkel, bizánci ablakívekkel, szecessziós cicomával. Az épületek fala ütött-kopott, az ereszek törötten csüngenek alá. A harmadik épület modern betonház, rajta elmosódott betükkel a felirás: Klub. Megállunk az egyik vöröstéglás épület előtt, amely mellett a szögesdróton túl omladozó ötkupolás templom áll. Az udvaron a maró hidegben fehérköpenyes foglyok sietnek keresztül vederrel a kezükben, mennek az ebédért a füstölgő konyhaépület felé, amelynek az utca felőli oldalán fustélyos német áll őrt, mellette lompos farkaskutya. Az utca túloldalán gyermekek topognak, kinyújtják kis kékre fagyott kezüket és ételt kérnek. A német néha feléjük dobbant, oroszul káromkodik és a farkaskutya hevesen vakkant. A gyermekek arrébb rebbennek, de aztán megint visszaoldalognak.

— Adj enni... Kicsi ennivalót... Malinko kusaty...

A német lengeti a fustélyt, a kutya vakkant, aztán kezdődik előlről az egész.

A pincébe vezetnek, egy pufókra hízott aktivista felírja a nevünket. Oroszok jönnek, ki kell forgatni zse-

beinket, semmit sem szabad megtartani, csak a kanalat és a dohányt. Egy honvéd rimánkodik a bibliájáért, az oroszok meghagyják neki és tőlem sem veszik el a kis bőrtokot, amiben a feleségem és a kisfiam képe van. Mezítelenre kell vetkőznünk, dróttal kötik át a holminkat és azt ígérik ha majd elmegyünk, megkapunk mindent. Fürdőterembe vezetnek, öt zuhanyból forró víz folyik. Egy öreg betegápolónő szappant oszt és szakértő szemmel vizsgál, mint aki tudja, hogy ki marad közülünk életben. Fürdő után mocskos alsónemüt osztanak, aztán mezitláb kell felmennünk a jéghideg betonlépcsőn a második emeletre. A lábam még mindig béna, felsőcombom félkézzel érem körül és csak merev térddel tudok járni. Kézzel húzom fel magam a lépcső korlátján, aztán belépek én is a barna csapóajtón. Az ajtó mellett két német beteg ül a földön és injekciós tűket fen a betonon. Az egyik felnéz és rámnevet:

— Ha majd ezzel kapsz be egyet, megtudod, hogy mi Kamiskovó...

Ráköp a betonra és mutatóujjával leszorítva, sebesen csiszolja a tű hegyét. Megrándítja a vállát:

— Mi minden esetre dupla levest kapunk...

A széles folyosón szorosan egymás mellett vaságyak állnak. Mindegyiken két-három beteg. Egykedvűen néznek, aztán visszabújnak a takaró alá. Csak akkor mozdulnak megint, ha az ételt hozzák, vagy ha orosz betegápolónővér megy végig a folyosón. A szanitéc ilyenkor harsány « vigyázz »-t vezényel, a szisztra megbiccenti a fejét és azt mondja, hogy: « Zdrasztvujtye plenny ». A betegek felülnek az ágyon, kezüket mereven a térdükre fektetik és kórusban kiáltják: « Zdrasz! ». A szó annyit jelent, hogy: üdvözöllek! A régi világban az orosz legénység ilyenkor cimmel, névvel, ranggal és jelzőkkel üdvözölte fellebvalóját. A lelkes és alázatos

hagyományból csak az esetlen böffenés maradt meg: « Zdrasz! ». A jelenet napjában számtalanszor ismétlődik: Achtung! — Alles aufsitzen! — Zdrasztvujtye plenny! — Zdrasz!... Aztán a betegek tompa káromkodással esnek vissza a szürke párnákra.

Tágas napfényes terembe visznek. Keskeny folyosók vezetnek az emeletes priccsek között, amelyeken zsufolva fekszenek a betegek a piszkos lepedőkön, szakadozott, zsíros pokrócok alatt. A hosszu út, a forró fürdő elbágyasztott, végignyúlok a görcsös, gyapottal tömött vékony matrácon és aludni próbálok. Félóra mulva az ebéddel vernek fel. Két deci jószagú káposztalevest és két evőkanálnyi káposztafőzeléket kapunk. A káposzta között amerikai húskonzerv foszlányai úszkálnak. Ebéd után a szobaszanitéc kulacspohár forró vizet ad, mert mint mondja, kifogyott a tea. Estefelé felcsavarják a villanyt. A körte vibrálva ég, néha elsötétül, aztán megint fehéren izzik. A szanitéc káromkodik és az egyik priccs alól konzervdobozból eszkábált olajmécsest tesz az asztalra. A körte pislákolni kezd, bíborvörösen ég, még egyet lobban, aztán sötétség borul a teremre. A szanitéc meggyújtja a mécsest. Vastagon száll a fekete füst. De az alvásból nem lesz semmi. A mocskos lepedőn özönlenek a poloskák. Itt is, amott is gyufa lobban, a betegek « Blitzkriegnek » nevezik, amig egy szál gyufa lángjánál villámgyorsan agyon nyomják a poloskákat. Éjfél felé lemászom az ágyról, belebújok a ragadós hálóköntösbe, amit ki tudja honnan szerzett a szanatórium, felveszem a fapapucsot és kimegyek az illemhelyre cigarettázni. Egyre többen jönnek ki, sorban gyujtunk rá, hogy takarékoskodjunk a gyufával. Jönnek a betegek, tüzet kérnek, szokott kérdések esnek, aztán visszasurrannak a helyükre. Néha patkány villan el a lábunk között. Ketten támogatnak olykor egy-egy sulyos be-

teget. Szemben a textilgyárban az éjszakai műszak dolgozik, a fagyos ablakok mögött árnyak imbolyognak. Igy múlik el az éjszaka. Hajnalban viszszafekszünk a priccsre és mély álomba esünk.

* * *

Délelőtt orvosi vizsga. Mosolygóarcú osztrák orvoshoz kerülök. Gondosan megkopogtat és kikérdez, hogy mi bajom volt eddig. Amikor elsorolom, nevetve fordul a kollegáihoz:

— Hát urak, ha csodát akartok hallani, figyeljetek ide.

A többiek is nevetnek, amikor elmondja nekik a betegségeimet. Egy idősebb orvos hozzámfordul:

— Hát főhadnagy úr, ha mindebbe nem pusztult bele, akkor magát már a villám se veri agyon...

Az osztrák orvos tovább vizsgál. A tüdőmben gyanus zörejeket hall. Megveregeti a vállam:

— Hát bizony ki kell állanunk egyet s mást. Én is sztalingrádi fogoly vagyok. Tudja, kilencvenezren estünk fogságba és jó, ha ma még háromezren élünk...

Egy pillanatra elgondolkozik, aztán mosolyogva fordul megint felém:

— Majd szerzek magának egy kis mellékes ennivalót. A fő, hogy valahogy talpraálljon. Most pedig menjen át a Röntgenre.

Sokáig kell várakozni az ajtó előtt, mig végre beszólítanak. A sötét szobában fiatal német orvos rendel. Az egyik berlini kórház röntgenológusa volt. A sarokban ócska, fával burkolt masina áll: a kamiskovói szanatorium Röntgen-készüléke. Sötét ellenzővel borított lámpa előtt az asztalnál karcsú orosz szisztra ül. Az orvos figyelmeztet, hogy erősen vigyázzak, mert az ócska masina nem szigetel már jól és könnyen ütést

kaphatok. A karomnál fogva állít a homályos üveg elé, aztán bekapcsolja a gépet. Egy darabig vizsgál, aztán óvatosan húz el az üveg mögül. A nővér papírlapra nyomott mellkas-sémát tesz elé. Az orvos tintával majdnem teljesen befeketíti a bal tüdőszárnyamat és nagy pacákat fest a jobboldalira is. Érzem, hogy elsápadok. De az orvos nevet:

— Kutyabaja főhadnagy úr. Pár összenövés és folt a sok tüdőgyulladástól. De gondolom... mielőbb haza akar jutni...

Lassan telnek a hónapok. Néha néhány kékrefagyott, üveges szemű beteg érkezik. Hol ebben, hol amabban a teremben hal meg valaki. A szanitécek a halottat leviszik a fürdő melletti kamrába, ahol Franz, a meiningeni henteslegény boncolja fel őket. Az orvosok futó pillantást vetnek a szétroncsolt belső részekre, a beteglapra felkerül az utolsó bejegyzés. A temetőbrigád széles szánon húzza ki a hullákat a fenyők mögötti temetőbe. A tömegsír deszkájára ráírnak egy számot és a dátumot. Ennyi az egész. Minden nap nyolc-tíz számot rónak a deszkára.

* * *

Zsákmányolt német hadikórházból rozsdás műszerek érkeznek. A betegek naphosszat sikálják homokkal a sebészi szerszámokat. Az egyik szobát műtőnek rendezik be. A falát kékre festik és a tábori műtőasztal fölé százas égő kerül.

Az uj műtő egyik sarkában a fülgyógyász rendezkedik be. A földre dobálja a gennyes vattadarabokat. Fogolyorvosnak itt sem szabad operálnia, pedig van két neves sebészünk is. A szomszédos Vladimirból jön át hetenként egy orosz kirurgus. Zömök, kerekfejü ember. Műtét közben sem veszi ki szájából görbeszárú pipáját.

De ügyes keze van, percek alatt amputál és nehéz műtéteket is sikeresen hajt végre. Többnyire csak helyi érzéstelenítéssel dolgozik. A német orvosok körömkefét kérnek a bemosakodáshoz, de körömkefe nincsen Kamiskovón és nincsen Vladimirben sem. Moszkvába kell küldeni egy orosz őrt, hogy vásároljon egyet.

Egy beesett arcú zászlós, akit vesebajjal hoztak be, mindég tud valami « szenzációt ». Reggelenkint végigjárja az ágyakat és beszámol, hogy milyen és mennyi élelmet vittek a konyhára, előre tudja a déli étrendet, minden szót felcsíp és nagyítva visz tovább. A hírekben éli ki magát. Életszükséglet számára, hogy jólértesült legyen. Életszükséglet számára a pletyka. Megjósolja ki mikor hal meg, és mindenkinek elmondja, ki mit mondott a másikról. Az emberek hallgatják, dühösen néznek egymásra és minduntalan parázs veszekedések robbannak ki. A zászlós átsurran egy másik terembe, leül valamelyik ágy szélére és a beteg fölé hajolva suttog.

Fiatal tanárral fekszem az egyik priccs tetején. Olvasgatjuk a legénytől kölcsönkért Szentirást, fizikáról beszélgetünk, az otthonról, a vidéki tanárok életéről. A tanár Eötvös-kollegista volt. Csak a családja érdekli és a tudománya. A többiek gyűlölködve hallgatnak. Bántja őket, hogy egyébről is lehet beszélni, mint a kórházi pletykákról és a kásáról.

Levesosztás előtt egy idős tanitó leszegett fejjel áll meg a priccsünk előtt. Az arca megrándul:

— Hiába játszátok itt az előkelőt! Azért, mert te tanár, te meg ujságiró vagy, én is voltam valaki otthon... És jegyezzétek meg, a burzsuj világnak vége!

Hátat fordítok és szótlanul olvasok tovább. A tanitó köhécsel, aztán dünnyögve teszi hozzá:

— Csak ezt akartam mondani.

Másnap a sovány zászlós áll elém. A többiek előrenyújtott nyakkal figyelnek:

— Tudomásul vettük, hogy te semmibe veszel bennünket. Hát vedd tudomásul, hogy te is levegő vagy nekünk! De tudomásul vettük azt is, hogy fasiszta vagy!

A tanító lemászik a priccsről:

— Majd gondunk lesz rád!

A többiek vigyorognak. Lassan nézek végig az arcokon, de a szemekben csak indulat lobog. Sötét, elfojtott indulat, éhes, beteg emberek indulata. Összeharapom a fogam és egészen halkan mondom:

— A zászlós urak... takarodjanak!

Visszahőkölnek... A tanító felmászik a priccsre:

— Ezért még fizetni fog... főhadnagy úr!

* * *

Az alagsori tornateremben minden héten színielőadást, vagy hangversenyt rendeznek. Levisszük magunkkal a párnákat és elhelyezkedünk a hosszú fapadokon. Szemben velünk a színpad aranycsillagokkal borított fekete függönye. A függönyt kimustrált lepedőkből varrták össze, olajos korommal festették meg és konzerves dobozokból csillagokat vágtak ki rá.

Kis német együttes játszik. A zenekar karmestere az egyik híres német operaház korrepetitora. Amit nyujtanak, művészet. A zenészek magukkészitette hegedűkön játszanak. Egy öreg mester hétszámra ragasztgatja az ócska pianínó töredező kalapácsait, leukoplaszttal foltozza a harmónikán a lukakat, de a zörgő és sivító hangszereken mégis felhangzik Chopin és Beethoven muzsikája. Lehunyjuk a szemünket és a zene szárnyain szállunk oda, ahová már gondolatban sem jutunk el. Elfelejtjük az éhséget, a halált, Kamiskovót, egymást...

A muzsikából felemelkedik és hozzánk ér az otthon. És ez az otthon nem ország többé és nem nemzet, hanem valami, amit megfogalmazni csak egyetlen szóban tudunk: Európa!

A karmester fejből kottázza a hang-jegyeket a repedezett pianinó, a nyikorgó hegedűk és a lyukas harmónika számára. De amit adnak, egy darab otthon, egy darab emlékezés, kevés reménység, kevés hit, hogy amit hallunk, azt nem lehet megölni s az mi magunk vagyunk. És adják azt, hogy el lehet viselni az éhséget, a poloskákat, a folyosón futkározó szisztrákat, akiknek mindég « vigyázz »-t kell kiáltani, el lehet viselni a bajtársakat, a fogságot, az MVD-t, ahogy ujabban nevezik az NKVD-t.

* * *

Mióta a két zászlóssal összecsaptam, majd minden éjjel őr jön értem és levisz az MVD tolmácsnőhöz. Kancsal, idős fekete asszony. Jól beszél németül. Az első emelet egyik szobájában tartózkodik. Hajnalig kell a folyosón ácsorogni, mig végre behivat. Petroleumlámpa mellett ül az asztalnál, hellyel és cigarettával kínál, lapoz a papírjaimban, aztán feltesz valamilyen ostoba kérdést. Ki tudja hányadszor kérdezi meg az apám keresztnevét, melyik ezrednél szolgáltam, mi a rendfokozatom, mi voltam civilben, mikor és hol estem fogságba... Egyre várom a döntő kérdést, de a tolmácsnő csak mosolyog, elnézést kér, hogy zavart és kiküld a szobából.

Velem együtt egy mindkét lábára béna német altisztet hoznak le minden éjjel kihallgatásra. Gránátnyomástól idegsokkja van, emberfeletti erővel igyekszik nyugodtan válaszolni, de a tolmácsnő egymás után teszi fel a szürke kérdéseket és a válaszokat gondosan jegyzi.

Az altiszttel éjszakáról-éjszakára ülünk a szoba előtti padon és várjuk, hogy hívjanak. Heteken át nem történik semmi. A kancsal tolmácsnő mosolyog és jegyzi, amit a kérdésekre válaszolunk. Tudom egyetlen hibásan megismételt adat, egyetlen bizonytalan szó és már « gyanusított » vagyok, abban a pillanatban ujabbat szorítanak a présen, amellyel most csak az idegeimet akarja tönkretenni.

Ezen az éjszakán a tolmácsnő szokás szerint leültet, cigarettával kinál és hosszasan bámul a lámpa lángjába. Amit érzek, vadászláz, a harc előtti bódulat. A tolmácsnő lassú mozdulattal teszi le a cigarettát a törött csészealjra, belelapoz az irataimba, aztán felém forditja a fejét. Minden szavát külön megnyomva mondja:

— Kérem, ma fontos kérdést kell tisztáznunk.

Bólintok.

— Ugyebár ön a lovasságnál szolgált.

— Igen.

Felvonja a szemöldökét.

— Szóval ön... arisztokrata!

A szó ugy csattan, mint a pisztolylövés...

— Miből gondolja ezt asszonyom?

— Az önök huszárezredeiben a tisztek mind arisztokraták.

— Hogyne, valaha, igy volt. Önöknél is. Azóta sok minden változott. Mit akar ezzel?

Érzem, hogy a homlokomon kidagadnak az erek.

A tolmácsnő felveszi a cigarettáját és hosszasan szippant belőle. Ráfújja a lámpára a füstöt, aztán mosolyogva fordul megint felém:

— Kérem, nem kell felizgatnia magát és nem kell félnie semmitől. Mi nem harcolunk betegek ellen...

Félrehuzom a számat és élesen mondom:

— Azt látom!

A tolmácsnő meglepetten néz rám, aztán feláll, hozzámhajlik.

— Én nem fogom önt többet zaklatni. De a bajtársaival vigyázzon jobban!... Tessék, itt egy doboz cigaretta. Jóéjszakát.

* * *

Május közepén megcsordulnak az ereszek. Meleg szellő fujdogál és a napsugarak erőre kapnak. Egy hét mulva már csak néhány hókupac szürkül az udvar sarkában. Az erdő felől tavaszi illatok szállnak, a föld bódító párát lehel. A déli napsütésben lejárunk a szélárnyékos falak tövébe sütkérezni. A másik két épületből is előbújnak az emberek. Ismerkedünk, beszélgetünk.

Egyre több jel mutatja, hogy szállítmány indul hazafelé. A pintérek dézsákat barkácsolnak, a bádogosok üres amerikai konzerves dobozokból ételhordó vedreket és szilkéket készitenek. A nagy raktárban egész brigád tömi a matrácokat. Minden kalapácsütésről, minden bevert szegről, minden elejtett szóról értesülünk. Éjszakánkint suttogó árnyak surrannak ágyról ágyra:

— Holnapután megérkezik a szerelvény... Már készitik a priccseket...

— A nacsalnik hospital is mondta az aktivistáknak, hogy nemsokára indul a szállitmány...

— Hallottad? A szolgálatvezető megkapta a listát...

Csoportokban állunk a déli napsütésben, éjszaka az illemhely előterében verődünk össze és egyetlen témánk a hazamenetel. Az olajmécses lángja vörhenyes árnyékot vet az arcokra, fénytelen szemek merednek az éjszakába, nehéz sóhajok szakadnak fel.

— Talán hazamehetünk...

Egy júniusi reggelen a szolgálatvezető szobáról szobára jár. Hosszú listákról neveket olvas fel... Csupa német név. A hazaindulók nevei. Akinek a nevét ol-

vassa, remegve bujik ki az ágyból, összekapkodja a fejpárna alá rejtett kis holmiját és az izgalomtól támolyogva indul le a fürdőbe. A többiek visszahanyatlanak a párnára és lehunyják szemüket.

Délre együtt áll az udvaron a szállitmány. Akik a nyugatnémet zónába kerülnek, bőrtalpú bakancsot kapnak, akik a keletibe, fatalpú vászoncipőt. Mindenkinek két rend fehérnemüt osztanak. Az oroszok minduntalan megszámolják őket, mindenkit egyenkint szólítanak, ötösével rendelik el a sorakozót, aztán a menet kifordul a paliszanderkapun.

* * *

Áthelyeznek a kettes számú épületbe. Itt fekszenek a lábbadozók, a könnyebb betegek, itt van az aktivisták szobája is, a ll-es. Barátságos, napos szobák, priccsek helyett vaságyak, puha matrácokkal, a szoba közepén széles asztal, mellette két pad. Tizennégyen kerülünk magyar tisztek az aktivisták melletti szobába, de egy hét mulva ötöt gyógyultnak minősitenek közülünk és átküldik őket a susdali tisztitáborba. Köztük van a vékonyarcú fizikatanár is. Kilencen maradunk. Három hadnagy, a híreket szedő zászlós, egy törvényszéki bíró, Bálint, a vesebajos erdélyi tanító, aki egész nap köt és a kötött holmit levesre cseréli el. A hasából vedernyi vizet csapolnak le, hiába figyelmeztetjük, két-három levest is összevásárol naponta. Mellette a kárpátaljai tanító fekszik. Bálintnak már nincsen étvágya és ápolás címén a kárpátaljai eszi meg a kásáját és a kenyerét. Az ablak előtti ágyon az a főhadnagy fekszik, aki megérkezésünkkor Vjazmikiben nem adott senkinek a lopott babkonzervből. Fél tüdeje nem működik, nehezen kapkodja a levegőt és ellenségesen néz mindenkire. Ha be-

szélgetés indul, percek alatt gyülölködő veszekedésbe fúl.

A nyár már beköszöntött. Egész nap az udvaron mászkálok, vagy a ciszterna deszkatetején süttetem magam a nappal. A betegek papsajtot és cickányfarkkórót szednek, apróra vágják és belekeverik az ételbe. Zabon és kölesen élünk. Az orvosokkal beszélgetek és két fiatal német tiszttel. Az egyik, tüdővészes repülőfőhadnagy, kis zacskóban, mahorka közé rejtve őrzi a lovagkeresztet, a másik örökké jókedvű tömzsi hadnagy, akinek két alsó karját szétroncsolta egy akna. A hadnagy esze örökké tréfán jár és ha mesél, a betegek rázkódnak a nevetéstől. A magyar fiúk külön sarokba húzódnak és csendesen beszélgetnek. Néha közéjük ülök. Majd mind parasztfiúk, a háború legvégén néhány hetes kiképzés után vetették be őket Németországban. De a háborúról nem esik szó. Csak akkor élénkülnek meg, ha az otthonról beszélünk. Ilyenkor hosszasan mesélnek egy tehénről, a munkáról, — az édesanyjukról. A szó mint tiszta patak vize csobog az ajkakról. Egy zömök kúnsági legény, akin a fogság és betegség sem tudott kifogni, egyszer felkönyököl:

— Mit szól főhadnagy úr a földosztáshoz?

— Régi követelés volt...

Kerekképü gyerek vág közbe:

— Az, de nem igy!...

A kúnsági folytatja:

— Nem ám! A fődet nem lehet csak úgy osztogatni. Meg kell azért verejtékezni. Mert a föld, az föld... Az más...

A kerekképű nekipirosodik:

— Aztán meg mennyit osztottak? Egy-két láncot? Hát mit lehessen azzal kezdeni?

Megint a kúnsági szólal meg:

— Hogy mit? Hát... kolchozt! Verné meg az Isten...

Némán meredünk magunk elé. Gondolataink messze szállnak, símogatják a hazai rögöt, amelyen, úgy mondják az aktivisták, évszázados paraszti álmok valósultak meg. Az egyik legény hosszas mesébe kezd:

— Anyám szokta emlegetni, hogy amikor édesapám hazagyütt az első háboruból, . . .

Szótlanul hallgatjuk. A dróton túlról ránknehezedik a « felszabaditó » Szovjetunió.

* * *

A fiúk egy nap elmennek « Jenő bajtárshoz » az aktívum vezetőjéhez és megkérik, hadd olvassam fel én nekik magyarul a híreket. Jenő « bajtárs » jelenti a kérést a tolmácsnőnek. Ebédidőben bejön a szobánkba. Prágai kereskedő, de beszél magyarul is. Mindég jelent valamit, ha az aktívum vezetője belép egy szobába. A fiúk köszöntik, aztán látszólag nyugodtan kanalazzák a levest, pedig minden idegszálukkal figyelnek. Jenő bajtárs hozzám lép:

— A kapitány úr megengedte, hogy te magyarul olvasd fel a hireket. Ha mi végeztünk, minden délelőtt megkapod őket. Hívd össze az embereket és akik nem tudnak mozogni, azokat külön keresd fel. Sikerült elintéznünk, hogy ezért a munkáért munkásadagot adjanak neked... A főorvos mondotta, hogy még mindig csak negyvenhat kiló vagy. Hát holnap reggel megkezdheted...

Barátságosan köszön és indul kifelé. Az arcok meredten hajolnak a leves fölé. A vesebajos zászlós megrándul.

— Jenő bajtárs... egy pillanatra...

Az aktivista megfordul:

— Parancsolj!

— Kérlek... én... én csak azt akartam mondani, hogy... én is jól beszélek németül...

Az aktivista szeme összehuzódik:

— A kapitány úr igy döntött... az én előterjesztésemre...

Megfordul és kimegy az ajtón. Dermedt csend marad utána. A zászlós fészkelődik, aztán hozzám fordul:

— Csak azt akartam mondani, hogy esetleg szivesen segítenék neked.

— Köszönöm.

Olyan irtózás fog el, hogy nem bírom tovább. Felállok és szótlanul megyek ki a szobából. A kárpátaljai utánam szól:

— Ezt jól megfaggyúztad...

Az udvar sarkában elhúzódom a farakások mögé. Nehezen viaskodom a gondolatokkal: Miért gyűlölnek ennyire? Mi él ezekben? Hogyan pusztulhatott el bennük ennyire az ember? A Szentírás jut eszembe: a fa, amely nem terem gyümölcsöt kivágattatik és tüzre vettetik... Teremtek ezek gyümölcsöt? A kúnsági fiú azt mondta, hogy a föld, igen... és a többiek, ha hazagondolnak, az otthonra emlékeznek... Ezek csak a konyhát emlegetik, vagy a nyakkendőjük színét. Az öltönyt, amit valaha csináltattak... Mi ez, ami történik?

A szakács másnap kiosztja nekem a dupla adagot. Cukros köleskását kapunk. Odaviszem a törvényszéki bíróhoz:

— Cseréljünk...

Napjában egyszer mindig elcserélem valamelyikkel a nagyobb adagomat. A béna tüdejű főhadnagy egy

ízben nem veszi észre, hogy belépek a szobába. Háttal áll felém és dühösen mondja a kárpátaljaiaknak:

— Disznóság, hogy csak ilyen keveset ad!...

Megfogom a vállát és magam felé forditom:

— Ugye megérted, hogy ezután annyit adok az ételemből, amennyit Vjazmikiben te adtál a babkonzervből a barátaidnak.

Szótlanul nézünk egymásra, aztán végigfekszem az ágyamon.

* * *

A törvényszéki bíró ügyesen rajzol. Rólam is készít két képet. A képeket levesért és kásáért adja el. A gyűlölet most már ellene is fellobban. A vesebajos zászlós pontosan számon tartja hány képet tudott eladni. Csipős megjegyzések repkednek felé és a megjegyzések lassan fallá nőnek közte és a többiek között. De a biró csak mosolyog és megvonja a vállát:

— Otthon majd megint más emberek lesznek...

Június közepén ujabb magyar betegek érkeznek, köztük egy meghibbant zászlós. Azzal a paranccsal érkeztek, hogy csatlakozni fognak a Kamiskovóról hazainduló szállítmányhoz. A zászlós Krisztus-szakállt hord, szakadatlanul énekel és esténkint spiritiszta szeánszokat rendez. A fiúk köré sereglenek és kidülledt szemmel figyelik az asztalt. Szakadatlanul két kérdésre kérnek választ:

— Mikor megyünk haza?

Az asztal huszonnyolcat koppan. Tehát huszonnyolcadikán!

— Hányan megyünk haza tisztek?

Az asztal hetet koppant.

A szobában kilencen vagyunk. Bálintról tudjuk, hogy nem kerülhet vonatra. De... ki a nyolcadik, aki nem jut haza?

Az idegsokkos zászlós papirdarabot talál az udvaron. Négy hetes szám van rajta: 7777. Négyszer hét: huszonnyolc! És... hét! A hetes szám!

A meghibbant zászlós énekel és táncoltatja az asztalt. Az orvosok idegcsillapitót osztanak.

* * *

Huszonhetedikén este kijön a parancs, hogy másnap indulunk. A szolgálatvezető szobáról-szobára jár és felolvassa a neveket. Magyar és osztrák neveket. Csak Bálint nevét nem emliti, aki félig önkivületben fekszik az ágyon. Tudjuk, csak napjai vannak hátra. És haldoklik Kurucz, a cigány is.

Este felvesszük a raktárból a holminkat, tisztítjuk, vasalgatjuk a gyűrött ruhákat. Éjszaka senki nem húnyja le a szemét. Vacsora után a kárpátaljai hosszasan pusmog a vesebajossal, aztán eloldalognak. Jó óra mulva térnek vissza és szótlanul bujnak az ágyba.

Reggel a szolgálatvezető ujra felolvassa a névsort. A nevem előtt megáll. Az arca megrándul, aztán nekifohászkodik:

— Főhadnagy urat az éjjel törölték...

A dermedt csendben az arcok felém fordulnak. Egy pillanatra elsötétül körülöttem minden. Az egyenruhámra nézek, amelyik kisímitva fekszik az ágy karfáján. Aztán felemelem a fejem. Hosszú idő óta megint katona vagyok:

— Köszönöm Speer!

A szolgálatvezető kemény fővetéssel tiszteleg és kilép a szobából.

Elsőnek a bíró mozdul meg. Leül mellém és átfogja a vállamat:

— Menj el az aktivistákhoz, vagy a tolmácsnőhöz,

esetleg a nacsalnik hospitalhoz. Itt valami tévedés, vagy... gazemberség történt...

Nincs veszteni való idő, délben indul a szállitmány.

Jenő bajtárs sajnálkozik, aztán kifordítja a tenyerét:

— Tudod, hogy mindenben szívesen álltam rendelkezésedre. De most, épen az indulás előtt... Kérlek én nem kockáztathatom, hogy... Gondolom, megérted... Én nem tudok semit sem tenni... Menj el magad az MVD-re.

Az udvaron beleütközöm a nacsalnik hospitalba. Megállitom és kézzel lábbal magyarázom neki mi történt. Az öreg rázza a fejét, aztán megveregeti a vállam és azt mondja, menjek az MVD-re. Ebben az ügyben csak ők intézkedhetnek. Ők töröltek a hazamenők közül.

Az őrszemet beküldöm, hogy jelentsen kihallgatásra. A tolmácsnő kiüzen, hogy délután három órakor fogad. Addigra elindult a szállitmány.

Visszamegyek a szobámba. Nincs tovább! Csendesen ülök az ágyamon és magam elé meredek. Aztán hirtelen megint a feleségem hangját hallom: « Az úton végig kell menni! ». Végtelen nyugalom száll rám. Ülök az ágy szélén és nézem, hogy a többiek hogyan csomagolnak.

A kárpátaljai és a vesebajos zászlós megint összedugja a fejét. Bálint az ágyán hörög. Kis idő mulva a kárpátaljai fogja Bálint holmiját és kirakja az egyik ágyra. Kötött sálak, harisnyák, néhány zsebkendő, fésű, tükör, csomó dohány... ez Bálint vagyona. Nagy, értékes vagyon. A vesebajos zászlós a holmit nyolc csomóba osztja, aztán hozzám fordul:

— Bálint ugy is meghal. Gondoltuk, szétosztjuk a holmiját. Sok minden jó lesz az úton, meg otthon is. Te ittmaradsz, hát válassz elsőnek.

Ránézek a zászlósra, aztán száraz, rekedt hangon mondom:

— Nem választok!

A zászlós megvonja a vállát:

— Mindent mégse hagyunk rád, hogy...

Találkozik a pillantásunk. A zászlós elharapja a mondatot aztán a többiek felé fordulva vásári kikiáltó hangján szól:

— Tessék urak... Tessék!

* * *

Elrendelik a sorakozót. A fiúk felkapkodják az ágy végébe gondosan elkészitett holmijukat és kitódulnak a szobából. A biró elém áll, szája szélét rángatja a sirás. Megfogom a karját:

— Ki volt?

A biró sápadtan néz rám, de nem felel.

— Ki volt! — kérdezem ujra, szinte kiáltva. A hangomtól összerezzen, aztán kiszakad belőle a szó:

A kárpátaljai! A vesebajossal beszélte meg. Tegnap este a tolmácsnőnél jártak. Azt mondták veszedelmes fasiszta vagy. A rendszer ellensége... Nincs helyed otthon...

— Miért tették?

A hetes miatt... Heten jutunk csak haza. Hogy ők legyenek, akik hazajutnak. Ezért!...

Az udvaron már sorban állnak az emberek mire leérünk. A legények közé megyek. Búcsuzkodunk.

— Köszönjük a szivességét, főhadnagy úr. Isten segítse...

Többet nem mond egyik sem. Csak a kezem szorítják meg.

Névszerint szólítják az embereket. A csoportból innen is, onnan is boldogan hangzik fel: jelen... jelen... A jelentkező tíz lépést lép előre, így alakul meg a menetoszlop. Feri, a pesti borbély hirtelen kibontja há-

tizsákját, vastag harisnyát húz elő és hozzámszalad:

— Ennek még jó hasznát veheti. Isten áldja meg!

A tisztek csak a neveket kiáltó oroszra figyelnek. Ha szólítják őket, futva teszik meg a tíz lépést. Végre együtt áll az oszlop. A kapu kinyílik, a fojtott csendben az MVD-és tiszt vezényszava hangzik:

— Davaj!

Megindul a menet. Sor-sor után kanyarodik ki a kapun. Elvonulnak a drótkerités előtt. A biró integet.

De a többiek előre néznek, hazafelé... ahová heten jutnak el...

Már régen elhaladt az utolsó sor is, amikor észreveszem, hogy sapkámhoz emelt kézzel még mindig feszesen állok.

VII.

Bálint hörögve fekszik az ágyon. Megkérdezem, szüksége van-e valamire. Alig észrevehetően rázza meg a fejét. Aztán int, hogy hajoljak közel hozzá:

— Elmentek?

— El...

Lehunyja a szemét és a pillái megfényesednek.

Sepp, a szoba fiatal szanitéce, megrántja a kabátom ujját:

— Az ablak melletti ágyat készítettem el a főhadnagy úrnak. Három német tiszt jön még ide délután.

Lemegyek a súlyos betegek szobájába. Az egyik ágyon viaszsárgán fekszik Kurucz, a cigány. Ebből a szobából a temetőbe visz az út. Kilencen haldokolnak az ágyakon. A haldoklók tetszés szerint rendelhetnek ételt, akár a siralomházban. De megenni már nem tudják. A két szanitéc kövérre hízik.

Leülök Kurucz ágyára. Nagy dióbarna szemével rámnéz:

— Meg kell nekem halni, főhadnagy úr?

— Dehogy kell, fiam... Gondolj jó erősen haza, majd csak megsegít az Isten... Most nem akarsz valamit?

— Nem kell semmi... Ott a kenyerem is a polcon, vigyen belőle, ha akar, úgy is csak megpenészedik... Talán egy kis sárgarépát ha tudna szerezni. Meg lehetne főzni cukorral... Azt nagyon szeretem...

— Jól van Kurucz, majd próbálok keríteni.

Az udvaron Jóskába botlom. Fiatal székely gyerek, a sírástól vörös a szeme. Megfogom a két karját:

— Hát te hogy maradtál itt?

— Kifelejtettek a listából. Mikor kértem, hogy írjanak be, azt mondták, már nem lehet, mert akkor ujra kellene gépelni... Kifelejtettek...

Leülök vele egy padra. Mit mondjak neki? Négyen maradtunk Kamiskovón magyarok. A két haldokló, a kifelejtett Jóska és én.

* * *

A német betegek barátságosan köszönnek. Hol egyik, hol másik kínál meg cigarettával. Visszatartásom híre futótüzként terjed el a szanatóriumban. Persze különböző történeteket fűznek hozzá. Egy SS-legény, akit csak látásból ismerek, hozzámlép és kis csomag mahorkát csúsztat a kezembe. Mosolyogva kacsint rám:

— Nem fognak ki rajtunk... « főhadnagy » úr!

Meglepetve nézek rá, de a legény csak nevet:

— Jó-jó, tudok én mindent. Mi nem hagyjuk egymást...

Könnyedén a sapkájához emeli a kezét és eltűnik a többiek között.

Emberek mozognak körülöttem, szavak érnek hozzám, valaki néha megszorítja a kezemet. De rettenetesen idegen és üres minden. Nézem a jól ismert tárgyakat. Mintha mások lennének mostan. Nem akarok felmenni az üres szobába, ahol csak Bálint hörög az ágyon.

Délben már nem osztanak munkásadagot. Arra gon-

dolok, hogy ha megint leromlom, akkor jön a hármas épület, a tüdőosztály. Két nap mulva lapokat fognak osztani. Mit irjak most anyámnak? A bíró elvitte a rólam készített rajzokat, megígérte, hogy elküldi őket.

Ténfergek az udvaron. A napon heverésző foglyok közül egyik - másik barátságosan szól hozzám, de nincs kedvem beszélgetni. Nem tartozik hozzám senki, csak a két haldokló, és Jóska, aki a takaró alatt zokog. Enynyien s így maradtunk magyarok.

Hátramegyek a konyhakertbe és az SS-legénytől kapott mahorkáért a kertésztől sárgarépát szerzek Kurucznak. Szépen megtisztítom, a mosókonyhán megfőzöm a csajkámban és beviszem a kilencesbe.

Kurucz lassan, csámcsogva majszolja. Barna bőre viaszsárga, csak nagy fekete szeme csillog.

Megkérdezem az egyik szanitécet, akinek nyílt sebekből folydogál a víz a lábából, hogy az orvosok mit szólnak Kuruczhoz. A szanitéc rámnéz és elhúzza a száját:

— Talán megmarad...

* * *

Pontban három órakor elindulok az MVD épülete felé.

Rövid várakozás után az őr bevezet a kis irodahelyiségbe. Az asztalnál a tolmácsnő ül papírok fölé hajolva. Egy magastermetű, kerekarcú kapitány, az MVD parancsnoka, únottan bámul ki az ablakon. Röviden fogadják a köszöntésemet, a tolmácsnő int, üljek le. Hosszasan tanulmányozza az előtte heverő iratokat, aztán felemeli a fejét:

— Nos... Mivel szolgálhatok?

— Szeretném tudni, miért töröltek a hazamenők névsorából!

A tolmácsnő csodálkozik:

— Hm... Önt törölték? Nem is tudtam.

— Azt hiszem jogom van válaszra.

— Joga?... Joga, az nincsen. Dehát igyekszünk megállapitani az okot. Talán elkövetett, vagy mondott valamit, most, vagy háború idején... Itt, Oroszországban!...

— Ön nagyon jól tudja, hogy nem voltam Oroszországban.

Pillanatnyi csend támad. A kapitány ujjaival az ablaküvegen dobol.

— No igen, persze... Dehát tudja, — folytatja a tolmácsnő — annyian vannak és annyi ügy. Az ember néha egy kicsit összekeveri és mindenre nem emlékszik rögtön.

Megköszörüli a torkát:

— Mondja... Mi is volt maga otthon?

— Ujságiró voltam. Hiszen tudja... Másfél éve minden jegyzőkönyvbe beírják.

— Ujságiró?... Hm... fasiszta ujságiró! Nem gondolja, hogy talán ez lehetett az ok?

— Én magyar ujságiró voltam.

— Tehát kommunista volt!?

— Miért lettem volna kommunista?

— Ha nem volt fasiszta, akkor kommunistának kellett lennie. Vagy nem mond igazat.

— Gondolja, asszonyom, hogy a világon csak fasiszták meg kommunisták vannak?

— Lényegében igen.

— Ezek szerint az önök nyugati szövetségesei is fasiszták!

A tolmácsnő lekicsinylően elmosolyodik:

— Hát semmi esetre sem kommunisták. De mindegy! Ön azt állítja, hogy nem volt fasiszta. Akkor nyil-

ványalóan szabotálnia kellett a fasizmust... Mondana erről valamit?

— Kérem... Ugyebár az önök kommunista sejtjei mindenütt működtek. Tudna ön nekem egyetlen esetet is emliteni, amikor az állitólag kommunista érzelmű munkásság Magyarországon szabotált?

A tolmácsnő meglepve néz rám, aztán idegesen válaszol:

— Ezzel a kérdéssel nem foglalkoztam... De végülis mit akar ezzel mondani?

Védekezni akarok a vád ellen.

— Ön ellen nincsen semmiféle vád.

— Szóval ártatlanul pusztítanak el!

A tolmácsnő türelmetlenül legyint:

— Ugyan kérem, hogy mondhat ilyet. Senki nem akarja itt elpusztítani önt. Ha minden tisztázódik, maga is hazamehet.

— De ha nincs vád ellenem, mi tisztázódjék?

— Nézze kérem, maga... mindegy, hogy fasiszta vagy nem fasiszta ujságiró, de semmiesetre sem kommunista... Épp ezért otthon veszedelmes lehet. Nos, előbb pontosan akarunk tudni mindent és ha csakugyan veszélytelen, akkor önt is hazabocsátjuk...

— Ha megélem...

— Nem lesz az olyan hosszú idő. Addig itt sok mindent tanulhat, aminek otthon csak hasznát veheti.

Átható pillantást vet rám és a következő mondatát lassan, minden szót külön hangsullyal mondja:

— És... talán még mi is hasznát vehetnők önnek. — Kicsi szünet után enyhe iróniával folytatja: De így veszedelmes lehet.

— Megtisztelve érzem magam, hogy félnek tőlem.

— Na... félni azért nem félünk. Csak óvatosak vagyunk.

A kapitány néhány szót szól oroszul a tolmácsnőhöz. A tolmácsnő bólint, aztán felém fordul:

— Kérem, adok magának papirost. Írja le pontosan az élettörténetét, amit innen Moszkvába küldünk. Ott majd ellenőrzik és döntenek. Na, most menjen és ne keseredjen el.

Megint azt a különös, átható pillantást érzem magamon:

— Még minden kedvezőre fordulhat... Tessék, itt van még egy cigaretta.

* * *

Az udvaron a roncsolt karú hadnagy fog el:

— Jöjjön a moziba. Valami orosz vígjátékot adnak. Jöjjön. Jót tesz az ilyenkor.

— Nem bánom...

A tornaterem ablakait besötétítik és megkezdődik az előadás. « Grant kapitány gyermekeit » adják orosz változatban. Soha nem mertem volna elképzelni, hogy egy film ennyire primitív lehessen. Nincs az a vándorcirkuszi bohóc, aki faluhelyen ilyen tréfákat és helyzetkomikumokat engedne meg magának. Csak bosszankodni lehetne az egészen, de a hadnagy tele torokból nevet mellettem és magával ragadja a többieket is.

Előadás után az udvaron elszívunk egy cigarettát, aztán felmegyek a szobámba. A hadnagy búcsuzóul tréfásan hátbavág:

— Nem érdemes búsulni főhadnagy úr. Higyje el nem érdemes. Mindég nevetni kell. Különben... felkötheté magát az ember.

Fütyürészve indul tovább és a sarokról mégegyszer visszaint.

A szobába már beköltözött a három német tiszt. Egy hórihorgas ezredes és két tartalékos főhadnagy. Bemu-

tatkozunk egymásnak. Mindhárman megjárták már az első világháborút is. Bálint nem vesz tudomást semmiről, csukott szemmel nehezen lélekzik.

Vacsorára néhány apró szem héjjában főtt krumplit kapunk. Az ezredes az udvaron szedett papsajt- és cickánykóró-salátával eszi. Saláta csak annyiban, hogy apróra vágta. Halkan beszélgetünk. Idegenek vagyunk és ennélfogva udvariasak. Tegnap még vigyázni kellett minden szóra, minden mozdulatra. Most békésen ülünk az asztal mellett, dicsérjük a krumpli izét és általános dolgokról beszélgetünk. Mintha uj élet kezdődnék.

Bálint megmozdul és abbahagyja a hörgést. Odamegyek az ágyához:

— Ennél valamit Bálintkám?

Nem felel, csak merően néz rám, aztán megrebben az ajka. A szájához hajlok, hogy megértsem mit mond. Lassan, tagolva suttogja:

— Elmentek?

Mosolyogva bólintok, aztán hozzáteszem, bár szégyenlem a szót:

— Majd mi is megyünk, ha jobban leszel...

Bálint rámnéz, de tekintete kifejezéstelen. Nincsen semmi sem beléírva. Semmi. Csak lassan gyűlik benne egy könnycsepp. Karja lecsúszik az ágyról, száraz ajka szétnyílik és megint hörögni kezd. Felemelem a karját, már alig van élet benne. Hűvös és nyirkos az érintése. Egy darabig állok mellette, aztán én is lefekszem. Imádkozni szeretnék, de minden kúsza a fejemben.

* * *

Néha üvölt a csend. Az erdő szólal meg így vihar előtt, amikor még mozdulatlanok a levelek és így szólal meg olykor a... halál. Fékétvesztett kiáltással, amit a

dobhártya felfogni nem tud, csak a szív verése áll meg belé.

A rettenetes csend Bálint ágya felől áramlik felém. A zsibbadt álom kiszökik szememből. A mellettem lévő ágyon az ezredes csontig fogyott ökle arca előtt pihen. A rongyos párnahuzaton lassan mászik felé egy poloska. A két főhadnagy kurta horkantásokkal alszik. Sepp hanyatt fekszik az ágyán, meztelen karját feje alá hajtja. A holdfényben is tisztán látni rajta az SS vércsoportjelét. A többi ágy szabályosan megvetve üresen mered felém. Tegnap még itt feküdtek mind, forgolódva az indulás lázában. Most Moszkva felé düböröghet velük a vonat.

Bálint már nem hörög. Karja élettelenül csüng a padlóra, tokáját még hatalmasra fútta a halálos viz, de arca keskeny és átlátszó, mint az alabástrom. Ívelt orra ugy mered az égnek, mint egy szekerce, vagy mint egy parancs. Szeme rebbenés nélkül mered a mennyezetre, az élet már kiszállt belőle, de a halál még nem diadalmaskodott felette. Lassan dobban még egyet-egyet a szive.

Fölé hajolok és belenézek a dermedő szemekbe. Ki tudja, látja-e még a mennyezet meszelésének kósza vonalait? Vagy már a végtelenben jár a pillantása és hazarepíti Köröspatakára, a két öreg szüléhez, akik ügyetlen kis imádságokkal várják vissza őt, az egyetlen fiút, kinek büszkén írták a minap érkezett kártyán: « Gyere Bálintkánk, várunk, igazgatónak rendelt az oskolához a visszafordult rend és... ». Ki tudja merre jár Bálint? Lankák, kékbe vesző rengetegek, borvízforrások között zöldülő réteken, völgyek mélyéből ágaskodó apostolos templomtornyok között? Vagy csak a szürkeséget látja?

Elküldöm Seppet az ügyeletes szisztráért. Szonja, a

szélescsipejü tatárlány, sajnálkozva pillant rám. Odalép Bálinthoz és felemeli dermedő karját. A fecskendő megvillan kezében, aztán megáll a levegőben. A kar visszahull:

— Már nem kell... kaput...

Mintha vígasztalni akarna, felhúzza a vállát, ferde szemével rámmosolyog és csupán ennyit mond:

— Nicsevo...

A beszédre a többiek is felébrednek. Az ezredes könyökére támaszkodva felém nyújtja a nyakát:

— Befejezte?

— Még nem ezredes úr...

Mintha rekedt lenne a hangom. Az ezredes bólint és visszafészkelődik a helyére. A két tiszt egy darabig bámul, aztán megint a takaró alá búvik. Sepp ottmarad mellettem az ágy lábánál. Feszesen áll, mint régen a sorban.

Összekulcsolom a kezem és imádkozni akarok. De eszembe jut, hogy Bálint katolikus. Ki tudja milyen imádságot kellene most elmondani. Milyen végtelenül kicsinnyé válik minden, amikor közöttünk jár a halál. Éppen csak, hogy az ajkam rezdül meg, elmondom a feloldozást:

— Bokor Bálint, ego te absolvo...

Nem tudom tovább mit kellene mondani, de tudom, hogy a szentség misztériuma bekövetkezett. Aztán, mint aki csínyt követett el, amelytől szétpattanak a kötelékek és a lélekről nehéz köveket gördít a mélybe, mondom el Bálint felett a Miatyánkot.

A mennyezetre függesztett kék szemek lassan homályosulni kezdenek, majd olyanná válnak, mint az opál. A szíve még dobban néhányat, aztán csendes lesz minden.

Lefogom a dermedő szemhéjakat és keresztbe aka-

rom tenni mellén a karját, jeléül a hitnek, amelyet szívében hordozott.

Az ezredes megint felkönyökölt:

— Meghalt?

Némán bólintok.

— A karját ne tegye keresztbe, mert akadályozza a boncolást. Fektessék a teste mellé és a lábát is húzzák egyenesre. Hajnalra megdermed. Most meg kérem oltsák el a villanyt.

Megigazítjuk Bálint holttestét, ugy ahogy az ezredes mondotta. Sepp az arcára húzza a lepedőt.

— Van még egy cigarettám főhadnagy úr... Jöjjön, szívjuk el...

Kikönyökölök az ablakon. A hold elbujt az egykori templom kupolája mögé. Felbúg a gyár szirénája, hajnali három óra van. Orosz suhancok harmónikaszó mellett rójják a falu utcáit és torkukszakadtából üvöltenek valamilyen slágert.

Az ügyeletes orosz álmosan csoszog végig az udvaron.

* * *

Naphosszat ődöngök. Benézek a kórtermekbe, elhúzódom az udvar sarkába és lehunyt szemmel gondolkozom. Egészen lassan pergetem le magam előtt az életemet. Minden megelevenedik, tiszta és világos lesz, elémtárulnak soha nem sejtett összefüggések. Különös, ha az ember igy, túl mindenen és mitsem várva már, boncolja a saját életét. Mintha idegen anyag lenne, csodálatos gépezet, amelyben itt egy sróf lazult meg, amott megkopott egy alkatrész, de még működik. Működik önmagában és beleiktatva a környezetbe, más emberek életébe, a mindenségbe. Igy nézem félig álmodozva, félig búcsúzva az életemet és egy napon rádöbbenek arra,

hogy mindennek úgy kellett és úgy kell történni, ahogyan történt és történik. Hirtelen visszagondolok az estére, amikor a tallicini kórházban meghaltam. Szinte rosszul leszek az izgalomtól: így, élve is szabad lehetek! Olyan szabad, mint akkor! A közönséges szavak mélységes értelmet kapnak: a földi elmúlás nem halál! Az élet oszthatatlan és egyetemes! És!... Minden örökkévaló igazság, amit eddig nem értettem meg, vagy ami felett elsiklottam. Senki többé erőt nem vehet rajtam...

Ugy zuhognak rám a gondolatok, hogy nem birom őket tovább elviselni. Megindulok az épület felé és leülök az egyik fal melletti napsütötte padra. Könnyü vagyok és... boldog.

Az öreg német professzor telepszik mellém. A berlini egyetem nagyhírű bakteorológusa volt. Két kezével nehézkesen igazítja el csontrafogyott merev lábát. Elhelyezkedik és derüsen nézegeti a szerteszét darvadozó betegeket, aztán kis zöld csomag mahorkát vesz elő és megkínál. Ő maga nem dohányzik, de szemmel láthatóan élvezi a mahorka maró füstjét. Régóta kiváncsi vagyok, igy hát most megkérdezem:

— Hogy került tulajdonképen ide professzor úr?

Az öregúr halkan nevet. Széles homloka alatt vidáman csillan meg a szeme:

— Tudja, én trópusi betegségekkel foglalkoztam. Az intézetemet bombatalálat érte. Amikor bejöttek az oroszok Berlinbe, harmadnap felkerestek és nagyon udvariasan megkérdezték nem akarnám-e Moszkvában tovább folytatni a kutatásaimat. Mindennel felszerelt intézetet adnának. Persze, amilyenek mi már öreg kutatók vagyunk... mindenünk a tudomány. Gondoltam, olyan mindegy hol segítek az emberiségen. Meg aztán azt hiszem hiába is ellenkeztem volna. És miért is? Ahogy akkor Berlint láttam, nem igen hittem, hogy az én éle-

temben még város lehessen belőle. Hát ráálltam. Összeszedtem a maradék feljegyzéseimet, miegymást, szépen értem jöttek, kivittek a vasutra és... egy erdei táborban ébredtem fel, mint munkás. Döntöttem a fát, amig ide nem hoztak. Így vagyok itt...

Az öregúr felkacag és széttárja a két kezét:

— Ezek ilyenek...

Közben többen verődtek körénk. Lejött szobatársam a hosszú ezredes, aki csendesen bólogatva hallgatja a professzor meséjét. Mellénk telepszik a két uj beteg is, egy keletporosz nagybirtokos vérteskapitány és egy elmondhatatlanul sovány osztrák báró. A roncsoltkarú hadnagy persze megint tud mulatságosat:

— Hallották mi történt? Itt vannak ezek a szerencsétlen besszarábiai románok. Mind tüdőbajos. Nahát az egyik írt most legutóbb az apjának. Képzeljék, azt írta, hogy ha megvan még a két ló és az oroszok nem vették el tőle, akkor küldje el az egyiket helyette, mert őt itt csak lónak használják. Most ugyis beteg, hátha a lóért hazaengedik. Szegény fickó huszonegy nap bunkert kapott.

A hadnagy felém fordul:

— Különben magával nagyszerű tervem van. Már kicsináltam, hogy szanitéc leszek a tisztiszobában. Jöjjön el hozzám pomozsniknak, segédszanitécnek.

Meghökkenve nézek rá. A hadnagy tűzbe jön és a többiek felé fordulva magyaráz:

— Hát persze! Mi van abban? Végeredményben egymás között vagyunk, nem ólálkodik senki idegen a szobában. Senki sem sulyos beteg, sok dolgunk nem lesz. Valahol el kell kezdeni! Vagy azt hiszik az urak, hogy ha egyszer netán hazamegyünk, nem tűzkövet fogunk árulni az utcasarkon? Ugyan kérem! Semmi az egész, reggel egy kicsit felmázoljuk vizesronggyal a

padlót, kiosztjuk az ételt és kész... Hát kell ennél remekebb állás Kamiskovón? És dupla kosztot kapunk... Igazán ráfér magára is...

A többiek mosolyognak és bólogatnak. A keletporosz vérteskapitány is vakargatja az állát:

— Hát igen... Jó ha istállófiú lehetek és nem kell napszámba járnom...

Az osztrák báró cérnavékony nyakán ingatja a fejét:

— Tja... kedvesem...

A hadnagy tovább magyaráz:

— Mondom semmi az egész. Egy kis vizesrongy és szétosztjuk a csajkákat. Majd én mindég mosogatok. Tudja... gyakorolni kell a hazamenetelt...

Nevetünk. A professzor mosolyogva bólogat felém. Átölelem a hadnagy vállát:

— Köszönöm, öreg fiú...

— A hadnagy szeme felcsillan, karonfog és szinte futva visz a főszisztrához. A főszisztra szigorú, száraz vénlány. A hadnagy összehord tücsköt-bogarat és addig mókázik, mig a főszisztra hozzájárul a szanitéckedéshez.

* * *

A lábbadozó tisztek a nagy sarokszobában fekszenek. Nagy nevetéssel fogadnak, amikor mint szanitécek jelentkezünk. Csaknem valamennyien fiatalok, az idős korosztályt két tartalékos őrnagy és egy népfelkelő hadnagy képviseli. Az öreg Berlinben volt középiskolai tanár. Állandóan fésülgeti teljesen kopasz fejét és napjában többször elsiratja a frakkját, amely odaégett a bombázáskor. Síránkozó hangon magyaráz:

— Kérem, ami velem történt, az a legnagyobb igazságtalanság! Én nem voltam ebben a háborúban katona. Csak, amikor az oroszok már Berlinben voltak, húztak rám valami mundért és puskát nyomtak a mar-

komba. Én kérem el sem sütöttem a puskát. De hiába mondtam az oroszoknak... elhoztak...

A fiatalok a pokróc alá bújva fojtják vissza a nevetést.

Az egyik őrnagy szakadatlanul áriákat énekel. Az első háborúban sulyos sebesüléssel angol hadifogságba került. Néhány héttel ezelőtt tudta meg, hogy a fia elesett. Most fekszik hanyatt az ágyon és rekedt hangon dudolja az áriákat, közben a kezével dirigál. Egyszer megkérdezem tőle, hogy milyen volt az angol hadifogságban. Az őrnagy felkönyököl és furcsa pillantással néz rám:

— Nem adtak bonbont... Tudja, az úgy volt, hogy a jobb tüdőmet szétroncsolta egy srapnell-repesz. Már régen vége volt a háborúnak és én még mindég kórházban feküdtem. Egy angol hadikórházban. Csupa súlyosan sebesült angol között. Egy reggel bejött a főápolónő, a karján nagy üvegserleget hozott, tele bonbonnal. Minden ágyhoz odament és egy kanállal letett néhány szemet a beteg éjjeliszekrényére. A másik oldalon kezdte az osztást és én néztem. Rettenetesen örültem a bonbonnak. Amikor az én ágyamhoz ért, ránézett a fejem feletti betegtáblára. Nem szólt semmit, de elfordult és továbbment. Azt hittem, hogy megszakad a szivem. Tudja, fiatal fiú is voltam akkor és fájt, hogy nem kapok bonbont, mert német vagyok. A paplan alá bujtam és sírtam. Amikor megint erőt vettem magamon és előbújtam a paplan alól, az éjjeliszekrényem tele volt bonbonnal. Az angol bajtársak mind adtak néhány szemet... Akkor megint csak sírtam. Hát ilyen volt az angol hadifogság. Fogság — fogság! Hol így fáj, hol amúgy... Mondja, ismeri ezt a részt a Tannhäuserből?

Megint hanyattdől és félkezével dirigálva énekel...

* * *

Jóska majd az egész napot nálam tölti. Leül az ágyam szélére és nézi ahogy a roncsoltkarú hadnaggyal sakkozom. Segít a mosogatásnál, vagy Kuruczot ápolgatja. A cigány már túljutott a krízisen és most szakadatlanul alszik. Jóska úgy követ, mint az árnyék. Kuruczon kivül én vagyok az egyetlen ember, akivel beszélni tud. Erdélyi fiú, alig húsz esztendős, de mély barázdák ültek ki az arcára. Órákig tud mozdulatlanul a semmibe bámulni. Lassú szavakkal mesél az apjáról, aki aféle ezermester és őt lakatosságra adta. Kis, tréfás történetei vannak, havasi élményekről, városi utakról. Apróra elmeséli, hogy az édesanyja hogyan főzi a puliszkát, hogyan készíti a gyolcsot, a szőttest, a posztót. Komolyan magyaráz és háromszor is megismétel egyet s mást, hogy jól megértsem. Aztán mesél Márikáról is. Még nem épen jegyese, dehát olyanforma...

Hallgatom a csendesen hulló szavakat, otthonról, szülőkről, szerelemről... Egyszer hosszas hallgatás után Jóska felém fordul:

— Tessék már megmondani, mi lesz vélünk odahaza?

— Isten a megmondhatója annak gyerekem...

— Csak azért mondom, mert ezek mindent elemésztenek. Mindent, amiről mi így beszélgetünk. Apám se barkácsolhat kedvére többé, hanem normázhat, meg Márikát is befogják vasutépiteni, vagy traktorozni, mint itt a lányokat... Mit tehetnénk?

Összevont szemöldökkel néz maga elé s a szája kemény lesz. A vállára teszem a kezem. Vergilius jut eszembe, valahol igy szól Aeneashoz: « Nunc opus est animo Aenea, nunc pectore firmo! »:

— Egy római költő mondotta egyszer: most van szükség erős lélekre s vértezett kebelre... Hát ezt te-

hetjük Jóska! Bévülről kell erősnek lenni, mert onnan épül minden.

Jóska rámnéz, aztán csak ennyit szól:

— Helyes mondat.

* * *

Nyár derekán járunk. Fáradt, nehezen mozduló betegek heverésznek szanaszét a napon. Az udvar sarkában nagy mérkőzés folyik. Az aktivisták kézilabdáznak a szanitécekkel. Néhány beteg a pálya szélén ácsorog és ha kirepül, visszagurítja a labdát. A pufókra hízott aktivisták és szanitécek vídáman játszanak. Napsütötte arcukról csorog a víz és ha labda kirepül, türelmetlenül sürgetik a betegeket, hogy fussanak utána. A betegek nem tudnak futni. De engedelmeskednek, mert a fegyelem még bennük él. Gondolkozás nélkül fogadják el az új felsőbbséget, az egykori bajtársak felsőbbségét, akik elhagyták mindazt, amiért négy éven át harcoltak. A betegek megszokták, hogy engedelmeskedjenek azoknak, akik a kamiskovói szanatóriumban valamilyen tisztséghez jutottak. Az aktivistáktól függ a minősités, a hazamenetel, a szanitécektől a jobb fekhely, a nagyobb adag kása, a nagyobb darab kenyér...

A labda megint kirepül. Egy vörösképű aktivista csipőre tett kézzel kiabál:

— Mozogj már a rozoga csontjaiddal, te...

A beteg kényszeredett mosollyal begurítja labdát, aztán zihálva ül le a földre. Az aktivista urak szórakoznak.

* * *

Ujabb szállitmány indul Németországba. Ezerötszáz fő. A mi szobánk is kiürül és vége a szanitéckedésnek Konganak a nagy termek, a sarokszobában négyen maradunk a két őrnaggyal és a roncsoltkarú hadnaggyal.

Meg nem hozott ítéletet mondottak ki felettünk: Megbélyegzettek vagyunk.

MVD tisztek érkeznek munkásokért. A lábbadozók és gyógyultak órákhosszat ácsorognak meztelenül a rendelő előtt, amig rájuk kerül a sor. Az oroszok hetenkint két-három felülvizsgálatot is tartanak. A felülvizsgálatot komissiónak hívják. Az MVD tisztek veszekszenek az orvosokkal, ha gyengéket akarnak munkára kiadni. Tapogatják a betegek petyhüdt izmait, csuklóztatják őket, sulyt emeltetnek velük. Aztán piros ceruzával kerül rá a beteglapra a döntés. Az « alkalmasak » sorakoznak és lehajtott fejjel lépnek ki a kapun. Tudják, hogy hetekig sem bírják a munkát. És mi lesz azután? Nagyritkán hallunk csak felőlük.

* * *

Az ősz már küldi az erdő felől első üzenetét. Fakul a fű zöldje és egy reggel a ciszterna melletti nyárfáról zizegve pördül le az első sárguló levél. Igyekszünk berendezkedni a télre. Inkább csak lélekben, de fel kell készülni a hosszú hónapokra. Akik megmaradtunk a szanatóriumban, betegek, megbélyegzettek, mind ismerjük egymást. Úgy érezzük, egy kicsit privilegizáltak vagyunk. Miénk a « jus primae occupationis », az ősfoglalás joga. A beláthatatlan fogság előjoga a miénk. Az oroszok is éreztetik ezt, úgy bánnak velünk, mint ismerősökkel. Mindenki magába fordul. Csak rövid mondatokban beszélgetünk. Mindegyre Vergilius jár az eszemben: most kell erős lélek és vértezett kebel... De vajjon érdemes-e erősnek lenni? Éjszakánkint halott fiammal beszélgetek...

Szeptember elején megpezsdül megint az élet. Újabb és újabb betegszállitmányok érkeznek. Sápadt, sovány, elkínzott emberek. Az orvosok szakadatlanul dolgoznak,

de vígasztaláson kívül alig tudnak egyebet nyújtani. Egyre többen kerülnek a tüdőosztályra és mind sűrűbben telik meg a hullakamra is.

Hajnalonkint hűvös eső hull, az udvaron már csak délben lehet sütkérezni. Az ősz nyomában fehér köpenyével leselkedik a tél.

A második számú épületet, ahol eddig laktunk, feloszlatják. Szétszedjük a vaságyakat, az egyik szobában a mennyezetig rakjuk fel a szalmazsákokat. Átköltözünk a nagy, egyes számú épületbe, a poloskás szobákba, a mocskos priccsek zsúfoltságába. Megint álmatlanok az éjszakák, ácsorgunk a mosdóban, patkány surran a lábunk között. Nappal várjuk az ételt s ha megettük, még éhesebben fordulunk a másik oldalra.

Egy reggel arra ébredünk, hogy sűrű pelyhekben hull a hó.

Néhány magyar beteg érkezik. Szótlanul gubbasztanak egymás mellett. Elhagyatottak és idegenek. Nem tudnak se oroszul, se németül, csak a szemük sarkából figyelik, hogy mi történik velük. A magyar foglyok, ha kevesen vannak nagy tömegben, mindég olyanok mint az elfogott erdei vad: sunyítanak, várják az ütést és mindég marásra készek. Amikor megszólítom őket megcsillan a szemük, de velem szemben is tartózkodóak. Nem ismernek. Lassú, tapogatózó beszélgetés indul, nem kérdeznek semmit, de minden szavuk kérdés. Bizonyosak akarnak lenni felőlem és a maguk dolga felől. Az orvosi vizsgáknál én tolmácsolok és intézem egyéb ügyes-bajos dolgaikat is. Az illemhely előtt éjszakánkint összeverődünk, cigarettázunk és beszélgetünk. Lassankint egy család leszünk. Negyvenhét magyar, háromezer beteg között. Nappal sorra látogatom őket, leülök a priccs szélére és meghallgatom apró vallomásaikat. Egyre szorosabbra fonódik a kötelék közöttünk.

Egy novemberi délelőtt épen a tüdőosztályra igyekszem látogatóba, amikor az udvaron találkozom a nacsalnik hospitallal. Köpenye gallérját fázósan húzza össze a nyakán. Amikor meglát, megállít és a vállamra teszi a kezét:

— Hogy van főhadnagy úr?

Meghökkenve nézek rá, azt hiszem csúfolódik. Az oroszok sohasem szólítanak meg egy foglyot a rangján, még kevésbbé mondják neki azt, hogy « úr ». De a nacsalnik mosolyog és barátságosan veregeti a vállam:

— Na, mi van a tüdejével?

— Köszönöm alezredes úr...

— Nincs valami kívánsága?

— Dolgozni szeretnék valamit alezredes ur. Rossz ez a tétlenség.

— Hát találjon ki magának valamit. Szivesen engedélyezem. És egyébként hogy van?

— Nincs panaszom... Ahogy fogoly lehet.

— No majd hazamegy... nemsokára.

— Hacsak jövőre nem. Itt még az egész tél.

— Igen, igen... De hát addig itt megvan mindene: ágya, kosztja, nincs semmire gondja... Otthon talán jobb sora lenne?

Elnevetem magam:

— Azt hiszem igen alezredes úr.

Hát persze, persze. Mindenki azt szeretné, amije épen nincs. No ha eszébe jut valami munka, jelentkezzék nálam.

Rámnevet, kezet fog és a sapkájához emeli a kezét:

— A viszontlátásra főhadnagy úr. Minden jót.

Elgondolkozva nézek utána. Valaminek történnie kellett. Oroszok igy nem szoktak viselkedni. Megjött volna a válasz Moszkvából?

* * *

Két nap mulva az egyik transzportba besorozzák az egészségügyi altisztet, aki eddig a gyógytornát vezette. Kétségbeesetten könyörög, hogy ne vigyék munkára, de az MVD tisztek mozdulatlan arccal utasitják el. Elmegyek a német főorvoshoz és jelentkezem a helyére. A tolmácsnő még aznap éjjel lehívat. Ezuttal nem kell sokáig várakozni.

— Hallom, hogy tornatanárnak jelentkezett. Ért a tornához?

— Hogyne kérem, « specialista » vagyok.

— Ugy... Specialista. Elég hamar megtanulta itt mire van szükség.

— Mindég meg kell tanulni az ország szokásait, ahol az ember él.

A tolmácsnő elmosolyodik, lassan fújja a füstöt a lámpára, aztán hirtelen felémfordul:

— Mondja, magának tulajdonképen mi a véleménye a Szovjetunióról?

Mosolyog, amikor a kérdést felteszi, de a szemében apró fény lobban. Sürgetően néz rám. Megint csak arra gondolok, hogy az életrajzi adataimat ellenőrizték Moszkvában és megjött a válasz. Most mégegyszer próbára akar tenni. A cigarettát a számhoz emelem és hosszat szippantok:

— Őszintén szólva, alig ismerem a Szovjetuniót. Parányi részét láttam csak, fogolytáborokat, meg...

A tolmácsnő idegesen vág közbe:

— Ne térjen ki a kérdés elől. Maga művelt ember. Ujságiró. Nyugati főiskolát végzett. Magának van véleménye! Kell, hogy véleménye legyen!

— Ismétlem, nem mondhatok véleményt olyasmiről, amit nem ismerek.

— És ha ismerne mindent, mondana véleményt?

— Miért ne mondanék?

— Szóval nem félne?

Elmosolyodom:

— Nekem már nincs mitől félnem asszonyom. Mi történhet még velem?

— Na... Nagyon sok minden. De talán megmondhatná, hogy mi a véleménye a kommunizmusról? Azt csak ismeri?!

— Igen. Erre a kérdésre már inkább tudok válaszolni.

— Nos?

— Elsősorban azt hiszem, hogy a marxizmus tételei már nem helytállóak. A fejlődés más irányt vett.

— Úgy?

— Igen. Marx csak a kezdeteit élte meg az iparosodásnak, abból következtetett, akkor kétségkivül helyesen. De nem álmodhatta azt a fejlődést, ami azóta végbement. Ezért nem állják meg tételei a helyüket. És a kommunizmus ezekre a tételekre épül...

— Az elvek gyakran változnak és változnak a feltételek is. Mi kommunisták vagyunk és rajtunk kivül még néhány százmillió kommunista él a világon. A győzelem biztos. Ilyen értelemben kérdezem, hogy mi a véleménye a kommunizmusról.

— Nem mondhatok egyebet, mint amit mondottam. Az alapvető elvek helytelenek. Igaz, hogy önök és sokan mások kommunistáknak nevezik magukat, de sehol sincsen kommunizmus.

A tolmácsnő szinte süvöltve kérdezi:

— Úgy?! Hát mi van?

Egyenlőtlen a küzdelem. Görnyedten hajolok előre, hogy kevésbbé érezzem a maró éhséget.

— Szabad még egy cigarettát?

— Tessék...

— Azt kérdezi, hogy mi van? Az önök hivatalos

megállapítása szerint is a Szovjetunióban csak a szocialista állam valósult meg eddig.

— Ugy van. Vagy talán azt hiszi, hogy ez sincs igy?

— Azt!

A tolmácsnő felkapja a fejét. Kutatva néz a szemem közé. Tudom, hogy ha csak megrezdülök, végem van. Hosszasan nézünk farkasszemet, aztán elfordul és szinte maga elé mondja:

— Hát akkor... maga szerint mi van itt?

— Államkapitalizmus, kifelé imperializmus, befelé terror.

A tolmácsnő lehajtja a fejét, hosszasan játszik a ceruzájával, aztán félredobja, mint aki valamit befejezett. A hangja egészen lágy, amikor megint megszólal:

— Maga téved. Sajnálom, hogy téved. Remélem egyszer be fogja látni a tévedését... Az ilyen emberekre, mint maga, szükségünk volna...

Felélénkül és hirtelen hozzáteszi:

— Mondja, ha tegyük fel mi hazaengednők magát, mit csinálna otthon?

— Alig hiszem, hogy ott folytathatnám, ahol abbahagytam... Nagyon is jól ismeri a helyzetemet.

— És ha mi segítségére lennénk otthon az elhelyezkedésben?

— Önök?

— Nézze, nagyon sok lehetőségünk van. Mi a legszorosabb baráti viszonyban állunk a népidemokrata Magyarországgal. Ha például megint lapnál akarna elhelyezkedni? Vagy teszem azt... könyvet akarna írni? Nem gondolt még arra, hogy könyvet írjon? Mindarról, amit itt tapasztalt?

— De... gondoltam erre, csak... alig hiszem, hogy az imént említett baráti viszonyra való tekintettel azt kiadhatnák.

— Miért? Mit írna meg abban a könyvben?

— Az igazságot.

— Érdekes könyv lenne... Mi nem félünk az igazságtól. Szóval maga azt hiszi, hogy otthon nem írhatná meg az igazságot. Ez annyit jelent, hogy nem bízik abban, ami otthon van.

— Körülbelül.

— Nincsen igaza. Mi az igazi demokrácia megvalósításához akarjuk segíteni a felszabadított népeket. De ha maga ezt nem látja be és nem hiszi el, akkor ha hazaengednők mit csinálna otthon?

A tolmácsnő félig lehunyt, sulyos szempillái alól néz rám. Felemelem a fejem:

— Küzdenék a rendszer ellen.

— Szóval ellenünk is.

— Igen.

A tolmácsnő megint a ceruzájával babrál, aztán csendesen mondja:

— Remélem tudja, hogy ez nem magánbeszélgetés volt.

— Tudom.

— Hát akkor... mára elég. Nekem nincsen kifogásom az ellen, hogy maga vezesse a gyógytornát. Holnap megkezdheti a munkát.

— Köszönöm asszonyom.

A tolmácsnő szájaszegletén alig észrevehető mosoly bujkál:

— Aludjék jól és... sok szerencsét.

* * *

Reggel fehér orvosi köpenyt kapok és levonulok a betegeimmel a színházterembe. Valamennyien disztrófiásak, egyik sem üti meg a negyven kilót. Imbolyogva vánszorognak le a lépcsőn és fáradtan hanyatlanak a

fal melletti padra. Már ennyi mozgás is elfárasztotta őket és semmi kedvük tornázni. Aludni szeretnének, csak aludni és... enni. De mozogniok kell, a mozgás számukra az életet jelenti.

Ülnek a fal melletti padon, csonttérdüket az álluk alá húzzák és üveges szemmel merednek maguk elé. Csontos, sebes kezükkel, amelyről pikkelyekben hull le a bőr, néha borostás állukhoz nyúlnak. Állok szemben velük, fehér köpenyben, egy kócos szőke fiú a rozzant pianínót próbálgatja, a nap besüt a jégvirágos ablakon. Állok és tudom, hogy most valamit adnom kell. Valamit, amit csak saját magamból adhatok: erőt az élethez! Tréfálkozni kezdek, régi kaszárnyavicceket szedek elő. A csontarcokon mosoly suhan át. A betegek lassan feltápászkodnak, sorakoznak, a fiú vidám indulót kezd kalimpálni a pianínón. A csontvázak megindulnak, tántorogva, vonszoltan lépnek, aztán szinte észrevétlenül felveszik az ütemet. Állok a dobogón és hangosan vezényelek:

— Egy, kettő, három, négy... Egy, kettő...

Lihegve állnak meg. Egyik-másik sápadtan tántorog a padhoz és leroskad. Megint tréfákat mesélek, aztán kar és láblendítési gyakorlat következik:

— Jobb és bal és három és négy...

Néhány percig tart az egész. Ha valamelyik megtántorodik, oda kell ugranom és átkarolva vezetem a padhoz. A betegek aztán felvánszorognak a lépcsőn, végigzuhannak az ágyakon és elalszanak. De az arcuk egy árnyalattal színesebb.

Járok teremről teremre, olvasom a betegeim nevét és tréfálkozva könyörgök nekik, hogy jöjjenek tornázni. Húszan-harmincan megint leimbolyognak a lépcsőn, megszólal a pianinó, állok a dobogón:

— Egy, kettő, három, négy... Egy, kettő...

* * *

Délben a főszisztra hivat:

— Azonnal átköltözik a nyolcasba. A tornatanárnak ott a helye.

A nyolcas az orvosok második szobája. Matrácos fehér ágyak, csend, napfény, béke.

A szoba lakóit javarészt ismerem. Itt fekszik a sovány ezredes, a két őrnagy, egy fiatal orvos, meg a roncsoltkarú vidám hadnagy. Az egyik ágyon szőke, korombeli férfi elmerülve ír valamit a térdére fektetett deszkalapon. Uj beteg, őt még nem ismerem. Odamegyek hozzá és bemutatkozom. Kék szemével mosolyogva néz rám és felém nyujtja a kezét:

— Doktor Péter... Örülök, hogy idejön. Az ezredes úr már mesélt magáról. Foglaljon helyet.

A karjával négyszöget rajzol az ágya köré:

— Ez az én birodalmam, hm... mondjuk... az otthonom... Érezze jól magát nálam.

Aluminium müszeres ládát húz elő az ágya alól. Miközben nyitogatja, nevetve mondja:

— Én ugyanis sebész vagyok. Jobban mondva voltam. Most csak « plenny ».

Kotorászik a dobozban, aztán kis skatulyát tart elém fínomra vágott dohánnyal tele:

— Szagolja meg. Kasbek. Parancsoljon...

— Köszönöm doktor úr...

Előveszek egy darabka ujságpapirt, hogy abba csavarjam meg a dohányt.

— Ohó... várjon csak! Kasbeket mégsem lehet az Izvesztijában szívni. Tessék! Valódi otthoni cigarettapapir. Gummizott!

Megsodorjuk a cigarettát és rágyujtunk.

— Na, mit szól hozzá?

— Már el is felejtettem, hogy ilyen lehetséges...

— Tudja, ezt még két éve szereztem. Az embernek legyen mindég valamije, aminek örülhet.

— És most mégis megkínál vele?... Igazán restellem...

Az orvos rámnevet:

— Kettesben mindég jobb örülni. Mert akkor örülhetünk a másik örömének is. Akármilyen kicsiny az öröm, így... megnövekszik.

Elfogódottan nézek rá. Vídáman fújja a füstöt, aztán hirtelen megmozdul. Felém nyújt az ágya melletti asztalkáról egy fényképet:

— Látja milyen neveletlen vagyok? Meghívom a palotámba és be sem mutatom a családomnak. Ezek a kis Péterek és a feleségem.

A képen öt szöszke gyerek közül melegszemű fiatal asszony mosolyog rám.

* * *

A szobába zúdul a napfény. A két hosszabb fal mentén állnak az ágyak, fehérre mosott ágynemüvel. Péter doktor szomszédja lettem. A szoba közepén hosszú, kecskelábú asztal, jobbról-balról pad. Az ajtó melletti elfüggönyözött faliszekrényben tartjuk a csajkát és a kenyeret. Az ágyam melletti éjjeli asztalkára kirakom a holmimat: a feleségem és a kisfiam fényképét a bőrtokban, a magamfaragta pipákat, egy könyvtári könyvet, a dohányoszacskót és az aluminiumlemezből készített fésűmet. Egyebem nincsen.

Délben a szobaszanitéc lepedőt borít az asztalra, a faliszekrényből kiszedi a csajkákat és behozza az ebédet. Mindenki kikel az ágyból, hálóköntöst vesz és leülünk az asztal mellé. Két éve nem ettem terített asztalnál. Beszélgetés közben egyetlen szó sem esik az ételről. A két őrnagy, mindkettő germanista, Madách felől faggat.

Olvasták « Az ember tragédiáját » és csakhamar irodalmi vita alakul ki. A csukott ajtón csak halkan szűrődik be a folyosó zaja, csajkacsörömpölés, néha egy-egy elnyujtott « zdrasz » kiáltás, a fapapucsok kopogása az örökké súrolt deszkapadlón. A szanitéc leszedi a csajkákat, mi pipázva maradunk ülve az asztal körül és folytatjuk a vitát. Az agyunk csak csikorogva működik, közismert nevek nem jutnak eszünkbe, ilyenkor kényszeredetten elmosolyodunk. Hiába, ez a disztrófia. Aztán legyintünk, megkerüljük a nevet, vagy az említett mű címét és folytatjuk a beszélgetést.

Kissé szédülő fejjel állunk fel az asztaltól. Évek óta nem beszélt egyikünk sem efféléről. A szellemi problémák hirtelen szakadtak ránk, olyan érzés fog el, mintha friss forrásviztől részegedtem volna meg. A karvalyorrú őrnagy végigdől az ágyán, jobbkezével vezényel és halkan dúdol egy áriát. Péter doktor megint a papírjai fölé hajlik, egy orosz orvosi könyvből másol ki jegyzeteket. A hadnagy a fiatal orvossal sakkozik, a többiek szundikálni próbálnak. Csendesen kilopózom a szobából és végigjárom a magyarokat. A folyosón megcsap az áporodott betegszag, az örökös « csiszti »-től, a súrolástól rothadó deszka illata. A palaszürke párnákról kifejezéstelen arcok merednek felém, az egyik sarokban a sok kásától puffadt arcú szanitécek nevetgélnek tea mellett. Leülök a magyarok ágyaszélére, peregnek a megszokott beszélgetések, betegségről, otthonról, hazamenetelről, arról, hogy van-e szükségük valamire. De belül vidám vagyok, mindegyiknek tudok egy tréfás szót, valami vígasztalást mondani. Zsong bennem a nyolcas szoba, a fehér lepedőkkel, a terített asztallal, a beszélgetéssel, Péter doktor derüjével.

Napok óta kopácsolás veri fel a szanatórium csendjét. A tornateremben fúrnak-faragnak, állandó a jövés-me-

nés a betegek között. Kiállításra készülünk. A tornatermet feldíszítjük, rajzokat, festményeket akasztunk a falra, a leterített asztalokon elrendezzük a kiállítási tárgyakat. Ugyszólván a semmiből készült minden. Ami véletlenül kézbe akadt. De mi nem akad egy fogoly kezébe? Ócskavas, konzerves doboz, rongy, bőrcafat, madzag, fa, plexitüveg, kátrány, festékmaradék, limlom. A szerszám is ilyenforma, amivel a tárgyak készültek. Két vasdarab az üllő és kalapács, törött fűrészpengéből készült kés, darab reszelő, egy gondosan rejtegetett acélszegből gyártott fúró...

A megnyitásra a szanatórium parancsnoka, az öreg nacsalnik hospital összehivta a környék valamennyi előkelőségét. Aktivistákból és oroszul beszélő orvosokból fogadóbizottság alakul. A zenekar főpróbát tart, a kórus tagjai szorgalmasan gargalizálnak.

Elérkezik a nagy nap. A zenekar játszik, a főaktivista köszönti az ünneplőbe öltözött vendégeket. Betódul a közönség is és megkezdődik a bámészkodás. Akad bőven bámulnivaló. Nekünk is. Egyenruhás orosz asszonyokat láttunk már eleget, megszoktuk a hatalmas kebleken pattanásig feszülő zubbonyt, de a nők ma estélyi ruhában jöttek. Persze a századforduló divatjában. Hosszú szoknyák, muffok, óriási karimájú kalapok kavarognak a földszinü egyenruhák és a kopott fogolycondra között. Molyette madarak fészkelnek a kalapok tetején, a müvirágok sem olyan frissek, mint negyven évvel ezelőtt voltak, de a kiállításunk társadalmi eseménynyé lett Kamiskovón.

A dísztárgyak asztala előtt nagy a csoportosulás. Mutogatják egymásnak az aluminiumcsőből készült dohánytárcákat, hamutartókat, kis kannákat, összecsukható bicskákat. Az egyik hölgy felém fordul. Florentin kalapján rég nem látott cseresznye piroslik, puffosujjú

estélyi ruhájának fodrai alól kikandikál ormótlan halinacsizmája. Az olvadó hó fekete tócsában gyülik a sarka alatt. Nem értem mint mond, de nyilván gratulál. Szótlanul hajlok meg.

Az egyik hosszú asztalon preciziós fogók, marófejek, speciális szerszámok csillognak. Az oroszok fogdossák, bámulják valamennyit. A másik asztalon bőrmunkák, a harmadikon díszkötésű könyvek, meg a szanatórium kézzel írott folyóirata. A cime persze « Fortschritt ».

A játékok fehér lepedővel bevont dobogón állnak: kócbabák, kelj-fel Jancsik, kereplő, fából faragott vasút, repülőgép, hajó, lovaskocsi, csörgő...

Egy kövér őrnagynak megmutatja valaki, hogyan működik a talicskára szerelt bukfencező bohóc. Az őrnagy megragadja a kis talicskát, rengő hasával körbekörbe fut vele, harsogva nevet, mig egy másik fülsiketitően forgatja a kereplőt.

Végre az est fénypontjára, a nacsalnik hospitalnak készült irodabutor leleplezésére kerül sor. A mesterek lehúzzák a lepedőt. Az oroszok ámulva nézik a tükörfényesre politúrozott bútorokat. Halasládák lemezeiből készültek. Sárga zsákhuzat virít a karosszéken. A modern iróasztal hajlított, rekeszes fiókjait repülőgéproncsról lopott plexitből készített fogantyúk díszítik. A nacsalnik ujjahegyével óvatosan megtapogatja az asztallapot, aztán leül a karosszékbe, rugóztatja magát és gyerekes örömmel csapkodja a térdét. Az őrnagy is leteszi a bukfencező bohócot és a többiekkel együtt lélekzetvisszafojtva gyönyörködik a nacsalnik bútoraiban. Féltenyerére támasztott fejjel bámul, aztán felsóhajt:

— Ilyen szép bútor csak Moszkvában van, nacsalnik elvtárs...

Forró teát osztanak, majd zenekari hangverseny következik. Mozart szerepel a műsoron. Félig lehunyt

szemmel hallgatjuk és muzsikájában feloldódik minden: a szanatórium, a kiállitás, a hancurozó oroszok, a tollas kalapok, a kopott hadifoglyok...

* * *

Állandóan érkeznek betegek, köztük néhány magyar. Együtt helyezem el őket, a leggyengébbek számára jobb fekvőhelyet és több kosztot csikarok ki a szisztrától. Napjában kétszer-háromszor is meglátogatom valamennyit. Leülök az ágyuk szélére és beszélgetünk. Ezek az emberek már lemondtak mindenről.

— Nagyon tönkrementek szegények — mondja Péter doktor elgondolkozva. Az orvostudomány egymagában itt nem sokat segíthet. Mit tudnak adni az orvosok... Tüneti kezelést.

Aztán minden átmenet nélkül hevesen kezd magyarázni:

— Csak nézzen rájuk. Itt nem a leromlott, gyenge fizikumról van szó. Hát persze arról is... De a lélekről. Ezeknek a lelke van halálos veszélyben. Azt kell meggyógyítani. A halálos kórt!... Hogyan?... Ha másként nem megy, hát erőszakkal... de életre kell rázni őket!

Mindkét kezével megragadja a zubbonyomat:

— Igy! — És örömet kell adni nekik...

* * *

Estig járom az ágyakat. Mesélek az otthonról, az életről. Valahányszor belépek hozzájuk, felcsillan a szemük. Aztán igy szólnak néha:

— Kigondoltam, ha hazamegyünk...

A havas udvaron átmegyek a hármas épületbe. A súlyos betegek szobájában öreg honvéd fekszik. Veres bajsza csapzottan csüng színtelen ajka fölé. Civilben asztalos volt odahaza. Tudja, hogy mi vár rá, de nem

akar enni, az orvosságot is félretolja. Feladta magát. Ha kínálom csendesen ingatja a fejét:

— Nem kell nekem már semmi kérem.

Egyik éjszaka nehezen lélekzik. Felemelem fejéről a takarót. Tudom, ha most nem sikerül úgy megragadnom, mint Péter doktor mondta... vége. Minden erőmet összeszedve hajolok fölé és megfogom a két vállát:

— Tudja-e öregem, ha így folytatja meghal?

Az öreg csendesen bólint.

Szinte süvöltve mondom neki:

— És nem szégyenli magát?

Meglepetve néz rám.

— Hát nem szégyenli, hogy mint a birka hagyja magát legyilkolni az orosztól? Miféle ember maga?

Lehúnyja a szemét, a homlokán lassan kidagad egy ér.

Reggel ülve fogad az ágyán.

— Főhadnagy úr, tudna még egy kis levest valahonnan keríteni?

* * *

Húszéves fiút hoznak be. Az erdőn rázuhant a fa és szétroncsolta az egyik lábát. Feketehajú székely gyerek. Áronkának hívják. Halottsápadtan küzd a lázzal. A lába már térdig üszkös. Az orvosok megállapítják, hogy amputálni kell. A főorvos hozzám jön és megkér, beszéljek a gyerekkel.

Áronka fekszik az ágyon, arcát olykor eltorzítja a fájdalom. Amikor észrevesz, fel akar ülni, hogy köszönjön. Leülök mellé és megsímogatom az arcát:

— Hogy vagy fiacskám?

A gyerek rámnéz és mosolyog:

— Rövidesen úgy vélem alighanem már jól leszek...

Összevonom a szemöldököm:

— Ilyet nem szabad mondani gyerekem... Élnek- e a szüleid?

— Igenis instállom, Keresztúr mellett vagynak...

— Nohát haza kell menni hozzájuk. Édesanyád vár...

Áronka szótlanul néz maga elé.

— Nehéz dologban jöttem hozzád fiacskám. — Le kell vágni a lábadat.

Az arca megrándul és egy árnyalattal még fehérebb lesz..

— Levágni?

A német orvosok mondják.

— Igenis.

Áronka mozdulatlanul néz maga elé, csak a keze játszik a takarón. Kiálló szálat sodrogat.

— Beleegyezel hát?

— Ha a főhadnagy úr is úgy gondolja...

— Meg kell lennie fiacskám. Haza kell menned édesanyádhoz.

Az arca mosolyra torzul. Gyermeki könyörgés ül a szemében:

— De amikor vágják... legyen velem főhadnagy úr...

— Ott leszek fiacskám.

Áronka lehúnyja a szemét és nem szól többet. Félóra mulva levisszük a mütőbe. Az orvosok bemosakodnak, előkerül az orosz sebész is, szájában a pipa. Kis asztalkára kikészitik a műszereket, késeket, csipeszeket, a fűrészt. Az asztal mellett állok és fogom Áronka kezét:

— Ne félj semmitől, meg sem érzed...

— Igenis főhadnagy úr.

Ujjai görcsösen kapcsolják át a kezemet. Az orosz

sebész int és egy orvos a fiú fejére borítja a maszkot:

— Számolj fiacskám...

— Egy, kettő, három, négy... tizenhét... huszonöt...

A hangja elhalkul, ujjainak szoritása kienged. A sebész kezében megvillan a kés. Elforditom a fejem, aztán csak a fűrész harácsolását hallom. A fülorvos karonfog és kivezet a műtőből.

Áronka délután tér magához. Leülök mellé az ágy szélére.

— No látod fiacskám ezen is túlestünk.

— Túl — mondja és nézi a lába helyét a pokróc alatt. — De ezt nem írjuk meg haza főhadnagy ur...

— Miért nem fiacskám?

— Mert akkor igen sírnak. Ha hazamegyek és meglátnak, akkor es sírnak, de kevesebbet, mert örvendeznek, hogy megjöttem... ha féllábbal is...

* * *

Délelőttönkint tornáztatom a disztrófiásokat. Leránszorognak a lépcsőn, támolyogva állnak sorba, kalimpál a pianínó, állok a dobogón és vezénylek:

— Egy, és kettő, és három, és négy...

A csontkarok és lábak megmozdulnak.

— És jobbra, és balra, és három, és négy...

A szőke üstökü fiú menüettet játszik a pianínón. A terem ablakai befagytak és a félhomályban ütemesen inganak a csontvázak.

Délután sorra látogatom a magyarjaimat. Áronka arca lassan kisímul, az asztalos hízni kezd és Kurucz magyar nótákra tanítja a németeket. Dolgozók néha krumplit csempésznek be, csajkában főzzük meg a fűtőházi kazánokban és testvériesen megosztozunk rajta. Állandóan érkeznek ujabb betegszállitmányok, hozzák a híreket, a reménységet és — a halált. Minden nap tíz-

tizenöt hullát visznek le a boncolóba, hetenkint indul munkástranszport a lágerekbe. A betegek szürkén fekszenek az ágyakon és a priccseken, a szanitécek piros-pozsgásan osztják az ételt, elegáns aktivisták vonulnak át a termeken, az orvosok fehér köpenyben és beretváltan vizitelnek. Ágyhoz kötött életünk drótsövény közé van zárva, amelyen túl nincs semmi, csak a temető és... a Szovjetunió. De abból nem látunk egyebet, csak a konyha előtt ételért könyörgő orosz gyermekeket és a munkásokért érkező mozdulatlan arcú MVD tiszteket.

Esténkint Péter doktorral a mécses világánál olvasgatunk. Ülünk a kecskelábú asztal mellett, a mécses halkan serceg és suttogva keressük az igazságot. Az igazságot az emberi életről. Előttünk a párttörténet, a kongresszusi beszámolók, a « Kabale und Liebe », Lamartin versei. Próbálunk mondatokat fogalmazni, de nem sikerül. Próbálunk rendszerezni, de szétfolyik minden. A karvalyorrú őrnagy forgolódik az ágyban, valaki felnyög, a folyosón egyhangú dübörgéssel súrolják a padlót, aztán Péter doktor kimondja a szót:

— Embernek kell maradni!

* * *

Szűzhóban gázolunk az erdőn. Karácsonyfát keresünk. Csikorgó hideg, napfényes az idő. Mélyen szívjuk be a kristályos levegőt és vídáman indulunk hazafelé. Minden szoba kap egy fát. A legnagyobbat a folyosó kiszögellésében állítjuk fel. A betegek versengve aggatják a konzervdobozokból készített díszeket. Néhány gyertyacsonk is kerül.

Vacsora után kezdődik az ünnepség. Az egyik orvos beszédet mond. Az oroszok is eljöttek, fehér köpenyekben, csendesen állnak és nézik a tompa gyertyafényben

csillogó fát. Amikor az orvos befejezi a beszédet a kórus rázendít a karácsonyi énekre:

— Stille Nacht...

A betegek fakó arccal ülnek az ágyakon, összekulcsolt kézzel merednek maguk elé. Aztán egyik a másik után énekelni kezd. A gyenge, remegő hangok összeölelkeznek, nekiverődnek a jégvirágos ablaknak és betöltik az épületet. Egy-egy hang néha elcsuklik, a beteg visszahanyatlik az ágyra és a párnába fúrja az arcát. Elfojtott férfizokogás vegyül az énekbe. Sápadtan, összeszorított foggal állok Péter doktor mellett. A kórus ujabb és ujabb karácsonyi éneket énekel. Amikor az ének elhal, megmozdulunk. Kezek nyúlnak egymás felé:

— Boldog ünnepeket...

Kigyúl a villany és az oroszok lehajtott fejjel haladnak el közöttünk. Amikor mellém ér, látom, hogy az öreg nacsalnik szeme fátyolos.

A szobában is megyújtjuk a kis karácsonyfa gyertyáit. Némán állunk előtte. Amikor befejezzük az áhítatot, körülüljük az asztalt és Geiger doktor megszegi az ünnepi tortát. Két hétig koplaltunk érte, odaadtuk hozzá a kenyerünk felét, a margarint és a cukrot. Péter doktor mindenkinek ad egy kasbek cigarettát és a tortához édes teát iszunk. Igyekszünk vidám dolgokról beszélgetni. Később engedelmet kérek és elindulok a magyarjaimhoz. Jancsinak egy darabkát viszek a tortámból. Amikor Péter doktor meglátja, ő is levág a magáéból egy darabot és ideadja:

— Vigye el ezt is, biztosan örülni fog, akinek adja.

Geiger doktor két csomag Metro cigarettát nyom a kezembe.

— Ezt meg én küldöm a magyaroknak.

Sorra járom a szobákat. A fiúk elfogultak és ünnepélyesek. Megbeszéljük, hogy félóra mulva valameny-

nyien találkozunk a könyvtárban, kis külön magyar karácsonyi ünnepségre. Közben átmegyek a tortával Jancsihoz, aki magányosan fekszik a tüdőosztályon és senkivel sem tud beszélni. Kegyetlen szél kavarja a havat, mélyen előre hajolva, futva igyekszem át az udvaron. Jancsi a nyilt tbc-sek osztályán van. Amikor meglát, kipirulva ül fel az ágyon. Odamegyek hozzá:

— Boldog ünnepeket Jancsi.

Szorongatja a kezem, aztán csak ennyit mond:

— Hát nekem is van karácsonyom. Azt hittem, magamban ünnepelek. Elgyütt... Mintha édesapám gyütt volna el...

— Hogyne jöttem volna Jancsi. Mindenki üdvözöl sokszor. Nézd hoztam is neked valamit. Tőlem, meg Péter doktor úrtól.

Kezébe veszi a darabka tortát és nézi, aztán csendesen megerednek a könnyei. Inge ujjával megtörli a szemét és rámmosolyog.

— Én is szántam magának valamit. Fogadja szivesen.

Kis zacskó dohányt kotor elő a párnája alól.

A szanitéc szól, hogy fejezzem be a látogatást.

A könyvtárszobában már valamennyien összegyültek. Áronkát ölben hozták le. Az öreg bajuszos szakaszvezető megkér, hogy olvassak egy keveset a bibliából. Pál apostol leveleiből olvasok néhány verset, aztán elmondjuk a Magyar Hiszekegyet.

Kiteszem az asztalra a két csomag cigarettát. A fiuk lassú, illedelmes mozdulattal gyujtanak rá. Kurucz tréfás történeteket mesél, pröbáljuk elűzni a szomorúságot, de a gondolataink messze járnak. A szanitécek kezdik behordani a maguk külön lakomáját, egész kenyereket, csajkaszámra a húskonzervet, gyümölcsízt. Az öreg szakaszvezető felemeli a fejét:

— Talán végezetül énekeljük el a Himnuszt.

Felállunk valamennyien, Áronkát karonfogom, hogy féllábával ő is állni tudjon. Halkan száll az ének.

A szobában már mindenki lefeküdt. Csak Péter doktor nézi a gyertya lángjánál az övéi képét. Hangtalanul vetkőzöm le. Sokáig fekszem mozdulatlanul és bámulom a mennyezetet. Péter doktor feláll és a gyertyát halottaim képe elé teszi. Mosolyogva néz rám:

— Nekik is karácsonyuk van ma...

* * *

Betegek érkeznek, gyógyultakat visznek munkára. Eseménytelenül peregnek a hetek. Egyik betegszállítmánnyal néhány magyar érkezik. Közöttük egy vörösképű hadapród. Boda, aki otthon kommunista volt, félrehúz:

— Ezzel vigyázzon. Kommunista.

Csodálkozva nézek rá:

Hát maga is az. Miért figyelmeztet?

— Én csak voltam. Nem ilyennek magyarázták azt otthon...

Január közepén megint szállítmány indul a vladimiri táborba. A szolgálatvezető a szobában három nevet olvas fel. A roncsoltkarú hadnagyét, egy főhadnagyét és Péter doktorét. Péter doktor csendesen csomagolja össze a holmiját, felhúzza nehéz csizmáit, aztán sorra elköszön mindenkitől.

Utoljára maradok. Mosolyogva nyújtja felém a kezét.

Csak most érzem igazán, hogy mit jelentett számomra ez az ember. Több volt mint barát: biztonság volt, támasz és derű. Szeretném neki mindezt megköszönni, de aztán csak ennyit mondok:

— Mindég úgy gondolok magára, mint nagyon kedves barátomra.

Megszorítja a kezemet:

— Látja, én is ezt akartam mondani.

Rámnevet, sapkájához emeli a kezét. Feszesen tiszteleg valamennyiünknek, aztán kemény léptekkel kimegy a szobából.

Harmadnap, a két őrnagyot és az ezredest viszik el az oranki-i tiszti táborba. Délután feloszlatják a szobát. Minket áttesznek a hármas számú épületbe, a tüdőosztály melletti terembe. A fűtés elromlott, vastag jégkéreg borítja az ablakot, a terem napsütésben is félhomályos. A hőmérséklet minusz öt fok. A takaró alatt tanyázunk, lélegzettel melegitjük magunkat.

* * *

Hetenkint kétszer érkezik posta. Valamelyik aktivista felolvassa azoknak a nevét, akik levelet kaptak. A zsúfolt termekből boldog hangok válaszolnak:

— Jelen... Jelen...

Amikor az aktivista a névsor végéhez közeledik, lehunyom a szemem:

— Törtler, Teutsch, Zahler... Zuckermann...

Megint nem kaptam póstát. Huszadik hónapja semmit. Van akinek már egész paksaméta fekszik a párnája alatt: levelek, fényképek, vöröskeresztes lapok. Várom a keddet, várom a pénteket, hétről-hétre, hónapról-hónapra... Az aktivista kiáltja a neveket: Teutsch, Zahler... Zuckermann...

Az egyetlen vagyok Kamiskovón, aki még nem kapott semmit. Pedig tudom, egészen határozottan tudom, hogy akkor indulok haza, ha hírt kapok otthonról.

* * *

Késő este Geiger doktor szól be értem. A folyosón vár meg, amig felöltözöm.

— Ne haragudjék, hogy zavarom, de... nem birom egyedül. Kérem jöjjön velem.

Fehér köpenyt borít a vállamra. A tüdőosztályra megyünk a sulyos betegekhez. Fiatal német fiú az egyik ágyon és levegő után kapkod. Geiger doktor a fülemhez hajlik:

— Gégefő tbc... Gégemetszést kellene csinálni, de az orosz orvos nem engedi. Azt mondja úgyis meghal. Ez igaz. De nem kellene megfulladnia.

A beteg szemei kidagadnak az erőfeszitéstől, ahogy levegőért küzködik, homlokán és nyakán ujjnyi vastagon ugranak ki az erek. Az arca egyre sötétebb lesz.

Geiger doktor mellé ül és a feje alá teszi a kezét. Int, hogy üljek a másik oldalra. A fiú balszemében megpattan egy ér. Feltámasztjuk, de már semmi sem segít. Hörögve, emberfeletti erőfeszítéssel próbál lélekzeni. Teste ívben hajlik meg, kiveri a verejték, a véres szem rémülten mered rám. Kiáltani próbál, de már nem tud hangot adni... Mozdulatlan arccal nézzük egymást a doktorral. Negyedóra-negyedórára telik, a fiú egyre nehezebben vergődik, a szemei kifordulnak, ujjai, mint karmok markolnak a vállamba. A test mégegyszer ágaskodva ível fel, majd kettétörten esik vissza az ágyra. Az arc lilásfekete lesz, aztán mozdulatlan. Geiger doktor fölé hajlik és lefogja a merev véres szemet.

Szótlanul szívjuk a folyosón a cigarettát. Az orvos keze remeg, ahogy a szájához viszi:

— Egyetlen kis metszés lett volna az egész. Könyörögtem a főorvosnak, de azt mondta: nicsevo...

* * *

A folyosó végén álldogálok és kibámulok a havas udvarra. Egy magas német százados áll mellém.

— Szeretnék magával beszélni.

— Tessék százados úr.

— Nézze, én ismerem az oroszokat. Pétervárott születtem. Csak annyit mondhatok, hogy vigyázzon és készüljön fel mindenre.

Megvonom a vállam.

— Mit akarhatnak még tőlem?

— Azt ők tudják. Az ilyen emberekre, mint maga szükségük van. Ujságiró. Megpuhítják, aztán befogják a maguk propagandájába. Az eszközeik megvannak hozzá. Vagy egyszerüen tudni akarnak valamit. Esetleg vallomást csikarnak ki emberekről, akik őket érdeklik, vagy... mit tudom én! Szóval nem akarom ijesztgetni, de számoljon azzal, hogy a Ljubjankába is elkerülhet...

« Ljubjanka! ». Aki előtt kimondják ezt a nevet, akármilyen kemény ember, végigfut a hátán a hideg. Felrémlik előttem a bordélyházból lett hirhedt MVD börtön. Nyirkos, földalatti folyosók, bűzös cellák. A cella mennyezetén kétszázas körte ég és az ajtó kémlelőnyílásán éjjel-napal figyelő szempár mered a fogolyra.

— Nem szoktam róla beszélni — folytatja a százados — de én voltam ott. Közel félévig. Végigcsináltam mindent. Csak a tükörszobába nem vittek. Tudja az talán a legszörnyűbb. A nyolcszögletű terem minden fala merő tükör. A szoba közepén székhez kötözik az embert, ugy hogy a fejét sem tudja mozdítani. A szemhéjját felragasztják, aztán meggyújtanak vagy féltucat Jupiterlámpát. A többit elképzelheti... Mondom engem nem vittek oda. Lehet nem voltam számukra elég érdekes...

A százados közel hajlik és suttogva mondja:

— Készüljön fel mindenre és... vigyázzon! Akinek nem adják ki a postáját, azzal akarnak valamit... Na Isten vele...

Nehézkesen ballag fel a lépcsőn.

Komoran nézek utána.

* * *

Március közepén járunk. Odakint hóviharok tombolnak, a hőmérséklet nappal minusz harminc fok körül mozog. A farkasordító hidegben kivezényelnek havat lapátolni, fát vágni, vagy tőzeget hordani. Délelőtt tornáztatom a disztrófiásokat, esténkint fogvacogva búvunk a jéghideg ágyakba. Valaki felolvas, vagy beszélgetünk. Egy fiatal tengerésztiszt és egy félszemű páncélos százados között fekszem. A magyar fiúk csaknem valamennyien már az alsó teremben laknak, várják mikor viszik őket valamelyik táborba. A vörösképű hadapród antifasiszta aktivumot szervez közöttük.

A szobában mocskos égő pislákol. Csendesen beszélgetünk. Hirtelen kivágódik az ajtó és Kurt, a fiatal aktivista ront be a szobába. Egyenesen az ágyamhoz szalad és zihálva mondja:

— Kártyád jött! Most érkezett. Kivettem a csomagból és elhoztam...

Nem tudom mozdítani a kezemet. Tágranyílt szemmel nézek Kurtra. A fiú a futástól még mindég liheg:

— Hát nem érted? Itt a lap... nesze.

Kiugrom az ágyból és a pislákoló lámpa alá futok. Anna irása. Sűrűn teleírt lap. Egyetlen mondaton akad meg a tekintetem: « Anyádék jól vannak ». Lehúnyom a szemem. A jéghideg szobában mezitláb, egy szál alsóruhában állok a kövön. A félszemű páncélos kapitány odajön hozzám és átöleli a vállam:

— Feküdjön vissza... Halálra fázik.

Az érintéstől magamhoz térek.

— Köszönöm... igazán nem vettem észre...

A kapitány mosolyog:

— Jó híreket kapott?

— Jókat. És most már tudom, hogy hazakerülök én is.

Visszafekszem az ágyba és a félhomályban betűről-betűre olvasni kezdem a lapot. Ujból és ujból elolvasom. Üzenet van benne és hívás. Anna vár, vár az otthon... az élet. És veszedelmek várnak. Anna megírta azt is. « A barátaid várnak Focsaniban ». A kommunista rendőrség. De ami rögeszme volt bennem eddig, most hűvös, nagyszerű bizonyosság: hazajutok!

Alig telik el félóra, megint nyílik az ajtó. Orosz sergeant lép a szobába. Mosolygóképű öreg orosz. Bajuszára vastagon fagyott rá a lehelet. Engem keres és ő is úgy mondja, ahogy a nacsalnik hospital: « Főhadnagy úr ». Szólok, hogy én vagyok. Az öreg szélesen nevet rám:

— Hajnalban jössz velem Vladimirbe és... onnan mégy haza!...

A bajtársak felkapják a fejüket és szótlanul merednek rám. Aztán kiugrálnak az ágyból, hozzám futnak, szorongatják a kezem. Magamra kapom az egyeruhámat, összeszedem a holmim és indulok búcsúzni a magyar fiúktól. A százados utánam jön a folyosóra és az ujjával megkopogtatja a vállam:

— Vigyázzon, az épület, amiről beszéltem, abban az irányban van...

Hajnalban az öreg sergeant az előcsarnokban vár. Rámkacsint, aztán megrántja a fegyvert a vállán:

— Davaj...

VIII.

Sokáig ácsorgunk a kis állomáson. Végre befut a vonat és a sergeant betuszkol a zsúfolt vagonba. Egy testes asszony barátságosan szorít helyet. A sergeant szembe ül velem és hamarosan elbóbiskol.

Ember ember hátán szorong, még a csomagtartókban is ülnek és lábukat a nyakunkba lógatják. Sűrün száll a mahorka füstje, elkeveredik hagymaszaggal, meg a vattaruhák áporodott bűzével. Az emberek tereferélnek, tréfálkoznak. Néha viharosan tör ki a nevetés.

Erdei emberek. A behavazott erdőből jöttek, hátukon zsákot cipelve. Árút visznek a vladimiri vásárra: gyantás gyujtóst, borókát, szárított gombát, háncsot, aszalt áfonyát...

A mellettem ülő asszony kenyérrel kínál, a csomagtartóból egy legény megrugdossa a vállam. Amikor felnézek, jó marék mahorkát ad. Részvéttel néznek rám az emberek és a hangjuk ellágyul, amikor mondják:

— Vojenna plenny. Hadifogoly.

Suttogva száll az ujság, hogy a vagonban magyar hadifogolytiszt utazik. Néhányan előrefurakodnak és megnéznek. Nem bámészkodnak, csak épen látni akarják a magyar hadifoglyot. Zsebükbe nyúlnak és minduntalan mahorkát nyújtanak. Egy fiatal asszony kis fej vöröshagymát ad. A sergeant olykor álmosan pislog,

nem bánja, hogy megajándékoznak. Cigarettával kínálom, de megvetően legyint. Aztán előveszi a mahorkáját és pöfékelve bámul ki a befagyott ablakon.

Nézem az utasokat. Furcsa a sok rongyos, nyomorult ember vídámsága. Örvendeznek az utazásnak. A hó alá temetett kis falvak egyhangúságából jöttek és most övék az esztendő nagy eseménye: a vladimiri vásár. Hónapokon át készültek az útra, hónapokon át gyüjtögették az árút és töprengve tárgyalták meg, mit fognak vásárolni.

Külön mulatság számukra a vonat zsúfoltsága. Az egyik állomáson két menyecske akar kiszállni, de a vagonban moccanni sem lehet. Végül a férfiak magasra emelik és a fejük felett nagyokat csípve rajtuk kézről-kézre adják ki őket az ajtóig. Az asszonyok sikoltoznak, a vagon zeng a nevetéstől és a pajkos biztatásoktól.

Két MVD tiszt száll be. Az emberek riadtan szorítanak helyet és hirtelen félbeszakad a jókedv. A tisztek velem szemben ülnek le a sergeant mellé. Átvillan az agyamon, amit este mondott a százados: « A Ljubjanka ebben az irányban van ». A vonat Moszkvába megy! A gondolat nem hagy nyugton és ránehezedik a mellemre. A két MVD-és vadonatuj egyenruhája, a fényes sapkaellenző, az arany rangjelzés ellenségesen ragyog a nyomoruságban...

A tisztek azonban nem vesznek tudomást az emberekről, rám is csak futó pillantást vetnek. De később az egyik hozzám fordul és tört németséggel megkérdi: ki vagyok és hová megyek? Megmondom. Megkínál egy cigarettával, de többet nem szól semmit.

Az emberek csak suttogva mernek beszélni. Az utazás öröme megecetesedett bennük: találkoztak a hatalommal! Ők nem tudják mi a szocializmus, mi a kommunizmus, csak azt tudják, hogy nehéz az élet, a kenyér

kilója feketén kilencven rubel és jobb falat ritkán kerül a kormos vasfazékba; csak azt tudják hogy a hatalom képviselői olykor megjelennek a falvakban, valakit magukkal visznek és arról soha többé nem hallani. Talán arra gondolnak most, hogy a vásáron sok ilyen egyenruhával fognak találkozni és vajjon az egyenruhás nem int-e valamelyiküknek?

Zsákrongyokba bugyolált asszony és egy hatalmas szál férfi furakszik a vagon közepére. Megborzadok, amikor rájuk nézek. A férfi arca kék-vörös sebhely, a szemek helyén üres fekete gödrök tátongnak, arcát lángszóró pusztította el. Az égettarcú vak férfi énekelni kezd. Rojtosra égett ajkai közül kivillannak a fogai, irtózat amikor ez az arc énekelni kezd. De a hang tiszta zengéssel tölti be a vagont. A szöveget nem értem, azt hiszem valamilyen régi orosz balladát énekel. Lélekzetvisszafojtva hallgatjuk, aztán kitör a taps. Az asszony kis szatyrot tart maga elé, az emberek átveszik tőle és mint a sekrestyés perselyét, kézről kézre adják. A szatyorba hull a kenyér, a mahorka és a rubel...

A vonat egyhangúan zakatol. Az erdők a szemhatárra húzódtak vissza, sehol nem mozdul élet, csak a fekete vonat vágtat dudálva a végtelen hómezőn.

Közeledünk Vladimir felé. Már a váltókon csattognak a kerekek. Arra gondolok, hogy a két tiszt most hozzám fordul és barátságosan ezt mondja majd: « Ön tovább jön velünk, Moszkvába! ». Mert az oroszok ilyen pillanatokban mindég barátságosak. De a tisztek látszólag ügyet sem vetnek rám és a sergeant sem mozdul.

A vonat csikorogva fékez és zökkenve áll meg a pályaudvaron. Az emberek kiáltozva tolakszanak kifelé, ledobálják egymásnak a zsákokat, de a két tiszt és a sergeant most sem mozdul. A mozdulatlanság félelmetes. Azt akarják csak megvárni, hogy mindenki kiszálljon

a vagonból? Kiver a verejték: Ljubjanka! Aztán, mint amikor a halállal viaskodtam, megfeszitem minden erőmet: nem akarok a Ljubjankába kerülni! A homlokomon kidagadnak az erek, nehezen veszem a lélekzetet: nem, nem akarok!...

Múlnak a másodpercek, múlnak a percek. Az utasok még mindég tolonganak, aztán az utolsó is lekecmereg a lépcsőn... Végre a sergeant a puskája után nyúl. Int, hogy menjünk. A két MVD tiszt únottan köszön.

Lehunyom a szemem és mélyet lélegzem a kristálytiszta fagyos levegőből.

* * *

Az alacsony házsorok fölött súlyosan komorlik az ősi kolostor és a vladimiri katedrális. Most központi élelmiszerraktár, ahonnan messze környék dolgozó népe kapja a fejadagját. A rögösre fagyott havon rozoga tehergépkocsik döcögnek, parasztszánka csikorog el mellettünk, a kócos lovacskán összebogozott kötélhám. Gyermekek hemperegnek a hóban, egy fejkendős asszony lapát szemetet dob ki a járdára, a síkos úton nemezcsizmás emberek kacsáznak. A sergeant egy háromemeletes nyerstéglaházsorra bök az ujjával. Azt mondja, foglyok építették.

A városon túl lapos dombháton terpeszkedik a tábor. Paliszanderkerités, szögesdrót, őrtornyok, baraksorok. Olyan, mint mindegyik. A sergeant átad az őrségnek és kis idő mulva bevezetnek a táborparancsnokhoz. Széles vállú, barátságos arcú alezredes.

— Már hallottam főhadnagy úrról... Remélem jól fogja magát érezni nálunk — kezdi a parancsnok, aztán sorra elmondja, hogy nem tűr semmiféle rendellenességet, a táborban pontosan betartják a munkaidőt, a foglyok grammra megkapnak mindent, ami jár nekik.

Közli, hogy mint magyar tiszt nem vagyok köteles dolgozni, de ha óhajtok?...

— Köszönöm alezredes úr, egyszer már dolgoztam önöknek...

Az alezredes nevet:

— Óh, most már minden másképen van, mint eleinte volt. De hát természetesen, ahogy akarja. És választhat, hogy a német tisztekkel akar-e lakni, vagy a magyar legénységgel...

— Ha megengedi alezredes úr, a magyarokhoz szeretnék kerülni...

— Rendben van. És ha panasza lenne, forduljon egyenesen hozzám.

Az alezredes feláll, kezet nyújt, aztán beszólítja az altisztet, hogy vezessen a magyar barakba.

Hatalmas kőépületbe megyünk. A folyosó piszkos és a terem ahová belépünk, irdatlan hodály. A gerendás mennyezetet nehéz oszlopokkal polcolták fel. Két oldalt emeletes priccsek sorakoznak.

Az altiszt egy tömzsi tizedeshez vezet, aki szétvetett lábakkal áll, zsebredugott kézzel. A szája szegletéből cigarettavég fityeg: ő a magyar parancsnok. Bemutatkozom és kérem, hogy utaljon ki helyet. A tizedes kiveszi a szájából a cigarettát, tiszteleg és kezet nyujt:

— Marflak vagyok. Jőjjön velem.

A terem végébe vezet, ahol a hátsó priccs-sor alsó alján néhány tiszt heverészik. Három zászlós, egy hadnagy meg egy százados. A tizedes megáll előttük:

— Hoztam egy uj havert...

* * *

Négyszázötvenen lakunk összezsúfolva a teremben. A tizedes szakadatlanul ordít, parancsokat osztogat, üti a legényeket, akik csikorgó foggal tűrik gorombaságait.

Az emberek száját — mint valaha Tupikban — itt is csak káromkodás formájában hagyja el a szó. A tisztek kiközösitve hevernek naphosszat a priccseken, egymással is alig beszélnek.

Féléjszaka forgolódom a deszkán, a poloskáktól sokáig nem tudok elaludni.

Hajnaltájt arra ébredek, hogy nehezen lélegzem. Mintha valami nyomná a mellemet. Kinyitom a szemem: hatalmas rühes patkány ül rajtam. Káromkodva ütöm le magamról, a patkány csattanva vágódik a falnak és visítva rohan el. A zajra néhányan felébrednek:

— Mi van már megint?

Az undortól remeg a hangom:

— Patkány... Patkány ült a mellemre...

— Hagyja a pokolba, nem kell azért ekkora zajt csapni. Van itt patkány elég.

Savanyú, áporodott szag tölti meg a termet. A pricscsek alján patkányok surrannak, a mennyezetről hullanak a poloskák. A tizedes basáskodik, durvasága átragad a többire, indulatok mérgezik az életünket, mindenki bizalmatlan a másikhoz, az emberek fásultak, keserű nyál gyűlik a szájukban, Ugy érzem magánosabb vagyok, mint amikor Kamiskovón a két haldoklóval és Jóskával magunkra maradtunk. Most az egyetlen örömöm, ha időnkint átmegyek a német tiszti barakba Péter doktorhoz, akit napokig kerestem az óriási táborban, míg végre ráakadtam. Délutánonkint csendesen pipázgatunk, távoli dolgokról és az életünkről beszél getünk. Péter doktor csendesen ingatja a fejét:

— Az életnek mindég van értelme...

* * *

Egy nap szállítmány érkezik Kamiskovóról. Megjön Jóska is és a vörös hadapród. A hadapród azonnal hoz-

záfog az antifasiszta aktívum megszervezéséhez. Fáradhatatlanul agitál, gyűléseket hív egybe, előadásokat tart. Az emberekkel nyilatkozatot irat, amely szerint az illető belép az aktivumba és ígéretet tesz, hogy hazatérve a demokratikus pártok politikáját fogja szolgálni. A táborban nagy az izgalom. A tizedes fullajtárjaival megíratja a nyilatkozatot, mások is megírják, de a parasztlegények húzódoznak tőle. Jóska tanácsot kér. Azt mondom, hogy ez lelkiismeret kérdése. Másnap délelőtt a hadapród megkérdezi miért nem írtam még meg a belépési nyilatkozatot, amikor a többi tiszt már mind beadta. A legények közül többen körülöttünk állnak.

— Sajnálom, de én nem írom meg — felelem kurtán.

A hadapród magyarázza, hogy az oroszok milyen nagy súlyt helyeznek arra, hogy a tisztek belépjenek az aktivumba. Természetesen jogomban áll azt tenni, amit akarok, de jóindulatúan figyelmeztet a várható következményekre. Megint elutasítom, mire a hadapród felhúzza a két vállát:

— Igazán nem akarok semmi rosszat, de ezt jelentenem kell az MVD-nek.

— Hát... jelentsd.

A hadapród elmegy és negyedóra múlva megérkezik egy MVD hadnaggyal. A hadnagy érdeklődve vesz szemügyre és csak aztán szólal meg:

— Az aktivista jelentette, hogy ön nem hajlandó aláírni a belépési nyilatkozatot. Megmondaná, hogy miért?

A legények félkörben vesznek körül bennünket, várják, hogy mit válaszolok. A hadapród fordítja, amit mondok:

— Feltételezi hadnagy úr, hogy én kommunista lettem?! Engem nagyon jól ismernek az urak. Ha én

aláírnám a nyilatkozatot hazudnám... Magamnak is, önöknek is! Kérem én meg szeretném őrizni azt a megbecsülést, amelyben önök engem eddig részesitettek...

A hadnagy nem válaszol, egy pillanatig merően néz a szemembe, aztán kezet fog, tiszteleg és elmegy.

* * *

A hadapród este meghív magához a kis padlásszobába, ahol a tizedessel lakik. Arra gondolok, hogy vajjon ugyanazt fogja-e mondani, mint a másik aktivista Tupikban?

Ketten ülünk az ágy szélén, mahorkát tesz ki az asztalra és maga elé fújja a füstöt:

— Már Kamiskovón szerettem volna veled beszélni, de te szándékosan kerülted a találkozást...

Előrehajolva beszél magáról, a szüleiről, arról, hogy mindég egyedül volt, senki sem szerette. Sem a tanárok, sem a társai, soha nem volt barátja, szeretője... senki... a testvérei sem szerették.

Mélyet szív a cigarettából.

— És egyszer jött egy leány. Szép, fiatal, feketehajú lány... Azt mondta, hogy szeret. Anyámon kivül az egyetlen ember az életemben, aki azt mondta, hogy: szeret... Zsidólány volt. Akkoriban már katona voltam. Ha tehettem, együtt voltam a lánnyal. A századparancsnokom kihallgatásra rendelt és figyelmeztetett hogy ne érintkezzem vele. Azt feleltem, hogy el akarom venni feleségül. A parancsnokom rámnézett és csak ennyit mondott: Ebben az esetben nem lehetsz tiszt!... Akkor minden összeomlott bennem. Csak a lány maradt meg. Jelentkeztem a frontra és fogságba estem. Jött Moszkva, pártiskolába küldtek és ott csak azt hallottam, hogy le kell rombolni maradéktalanul mindazt, ami volt. Egy-

szerre úgy éreztem: itt a helyem! Azok között, akik le akarják rombolni a multat, a világot, amely el akarta tőlem venni azt, aki egyetlenként szeretett. Érted? Lerombolni mindent és ujra épiteni! Akkor határoztam el, hogy kommunista leszek!

— És te komolyan hiszel a kommunizmusban?

— Én abban hiszek... én abban szeretnék hinni, hogy a romokon uj élet kezdődik és... az más lesz, mint a régi... A hadapród sápadt arca kitüzesedik a szenvedélyes mondatoktól:

— Érted? Lerombolni mindent! És ujra épiteni!

Felhúzom a szemöldököm:

— Ebből?

A hadapród egy pillanatig meredten néz rám, aztán felcsattan:

— Hát ebből! Akármiből, csak a régi pusztuljon!...

Lassan mászom le az imbolygó létrán.

* * *

Május közepén hirtelen beköszönt a tavasz. Napok alatt eltűnik a hó, bokáig gázolunk a sárban, meleg szél kerekedik és egy hét mulva a brigádok izzadtan, porosan térnek vissza a munkából. A végtelenbe nyúló rétek smaragdzöljében a Vjazma ezüstpántlikája kanyarog. Kiülünk Péter doktorral a napsütötte fal tövébe, bámuljuk a rétet, a kanyargó folyót, a messzeségben húzódó erdősávot és a lábunk alatt terpeszkedő várost. Péter doktor téglából farag pipákat és eggyel engem is megajándékoz. Tulipánformájú pipa, hosszú keményfa szárral, még drótból csavart nikotinfogó is van benne. Üldögélünk a napsütésben, néha mások is mellénk telepednek és szótlanul bámulunk a messzeségbe, a ragyogó réteken túl az erdősávok mögé... nyugatra, ahol az otthon van.

A táborban egyre sűrűbben szállingóznak a hírek, hogy az osztrákokat meg a magyarokat még ebben az évben mind hazaszállítják. De jönnek más hírek is. Egyik-másik táborban orosz bíróságok mondanak ítéletet foglyok felett. Politikai ítéletet. Az ítélet húsz-harminc évre szól. Kényszermunka! A német tisztek barakjában minduntalan motoznak. Két orvosnál rejtett gyógyszert találtak. Az orvosoknak soha nem volt gyógyszerük. Úgy csempészték be a hátizsákjukba, miközben munkán voltak. A két orvos eltűnik. Péter doktor egykedvűen szivja a pipáját:

— Akit nem akarnak hazaengedni, azt elítélik...

Hallgatunk egy ideig. Csendesen engedem ki számon a füstöt:

— Mit gondol, velem mi fog történni?...

Péter doktor elgondolkozva tömködi ujjával a pipáját, aztán felém fordul:

— Tudja... erősnek kell lenni. Az emberi akarat, ha tiszta, mindennél erősebb. Az Isten nem szereti a síránkozókat. Az erőseket szereti...

Apró szippantásokkal élesztgeti pipájában a tüzet. Néhány karikát fuj maga elé, aztán folytatja:

— Nem tudjuk mi lesz, de ha hiszünk, nem érhet baj. Én is haza akarok menni a gyerekeimhez. Felül kell maradni és... örülni kell a napsütésnek, a kis bogárnak... látja, még mindég itt mászkál a kabátom ujján... Mosolyogni kell és örvendezni az életnek... És akkor az ember maga kormányozza azt.

* * *

Este Jóska és még két székely fiú kihív az udvarra. Komoran lapulnak meg a barakok a homályban. Mint hijjas gyöngysor villódznak a paliszander kerítésen a villanykörték és a lábunk alatt a messzeségben vörösen

pislognak a város lámpái. A konyha mögötti farakásokhoz megyünk. Az egyik fiú közel hajol hozzám:

— Láthatja, hogy romlik az élelem és folyton emelik a normát. A hazamenetelt meg csak ígérgetik. Ebbe csak elpusztulni lehet. Beszéltünk a németekkel, de azok azt mondják, nem lehet semmit csinálni... Hát gondoltuk, majd csinálunk mink magunk...

— Mit akartok csinálni?

— Sztrájkot! Lesz ami lesz... Ezt mink így tovább nem csináljuk!

A három fiú előrehajolva áll előttem. Az arcuk elmosódik a csillagfényben, csak a szemük izzik.

— És mindnyájan megegyeztetek?

— Akik nem léptünk be az aktivumba... mind...

— A Szovjetben nincsen sztrájkjog. Csak egyet lehet csinálni, ha tényleg mind egyeztek: éhségsztrájkot! Attól az egytől fél az orosz. Ha a foglyok éhségsztrájkba lépnek, azonnal jelenteni kell Moszkvába és akkor kiszáll a bizottság...

— Tessék csak ránk bizni!... Csak épen tudni akartuk, mit szól hozzá...

Másnap ébresztőkor mindenki fekve marad. A parancsnokok és az aktivum tagjai rohannak egyiktől a másikig, káromkodnak, kérlelnek, de a fiúk nem mozdulnak. A hadapród gyűlést akar összehívni, de a terem mélyéből hang süvölt felé:

— Csak a táborparancsnokkal beszélünk!

— Hívd ide a táborparancsnokot!

— Nem megyünk ki munkára!

A lázadás híre végigszalad a táboron. Az őrséget riadóztatják, aztán megjelenik a barakban a táborparancsnok. Mögötte géppisztolyos katonák, pedig az őrségnek a tábor területén nem volna szabad fegyvert viselnie. Halotti csend fogadja. A hadapród jelenti, hogy

az emberek nem akarnak kimenni munkára. A táborparancsnok elrendeli az őrségnek, hogy hajtsák ki az embereket. Az oroszok káromkodva esnek neki a foglyoknak, de a fiúk átugrálnak a priccseken, kiszaladnak az udvarra és szétszélednek. Az oroszok átkozódnak, a táborparancsnok a dühtől elkékülve üvölt. Az egyik legény odakiáltja neki:

— Ha nem hallgat meg, éhségsztrájkba lépünk!

A táborparancsnok végül elrendelni a hadapródnak, hogy estére hívjon össze gyűlést, amelyen mindenki elmondhatja a panaszát.

Este az étteremben gyűlünk össze. Hosszú asztalnál foglal helyet az orosz táborparancsnokság. Az MVD kapitány feláll és dörgedelmes beszédet mond. Azzal fenyeget, hogy valamennyien a szibériai ólombányákban fogjuk végezni. A hadapród fordítja a beszédet. Alig húsz esztendős legény áll fel. Folyékonyan beszél oroszul:

— Minket a kapitány ur nem ijeszt meg, mert mi már nem félünk semmitől. Mi becsületesen dolgoztunk, de minket becsaptak. Ellopják az élelmet, ami kijár és emelik a normát. Mi tudni akarjuk, hazaengednek-e vagy nem! Tudni akarjuk, hogy rabszolgák vagyunk-e vagy hadifoglyok? Lesz-e transzport haza, vagy nem!? Eladott-e maguknak Rákosi, vagy nem? Addig is csak akkor dolgozunk, ha megjavítják az élelmet és leszállítják a normát. Ha nem... éhségsztrájkba lépünk!

Az emberek tapsolnak és tombolva éljeneznek. Az oroszok összedugják a fejüket, aztán feláll a táborparancsnok. Megígéri, hogy utána néz a panaszoknak és a hazatérésre is ad választ. De előbb beszélnie kell Moszkvával...

Reggel húsos köleslevest osztanak és délután a táborparancsnok bejelenti, hogy junius végén indul az első transzport hazafelé...

* * *

Egyre sűrűsödnek a hírek, hogy csakugyan indulunk. Olyan furcsa hazagondolni. Elszakadtam mindentől, ami otthon volt. Arra gondolok, hogy azon az éjszakán a tallicini kórházban meghaltam. Aki most vagyok, nem a régi már. Más vagyok és más élet áll előttem.

Forgószél pörög végig az udvaron, magasba kavarja a port és elfedi a szemem előtt a várost, a Vjazma csillogó kanyargását, a réteket, az erdőt. Foglyok ballagnak végig az úton, brigádok állnak a kapu előtt, az őr megszámolja őket, aztán csikorogva csapódnak össze mögöttük a kapuszárnyak. Estefelé özönlenek hazafelé a fiúk, ötös sorokban jönnek, fáradtak, porosak, izzadtak. Hoznak cigarettát, csobolyóban festett édesvizet, ujságot cigaretta-papirnak. Megindul az üzletezés, adnakvesznek, aztán sorakozunk az ételért. Lassan borul ránk az éjszaka. Milyen egyformák a fogolyéjszakák! És hajnalban kezdődik előlről minden. De a hírek mind izmosodnak arról, hogy hazamegyünk. Németek keresnek fel, kérik, ha hazakerülök, adjak hírt felőlük a hozzátartozóiknak. Dróttal karcolom bele az alumínium cigaretta-tárcámba a címeket.

* * *

Julius első napjait írjuk, amikor egy éjszaka riadóztatnak. Az orosz parancsnokság teljes számban bevonul a terembe. A parancsnok sapkájához emeli a kezét:

— Zdrasztutye plenny!

Egyszerre kiáltjuk:

— Zdrasz!

— Holnap indul a transzport haza. Most az aktivista fel fogja olvasni a neveket, akik benne vannak a transzportban.

A hadapród átveszi a papírlapot és olvassa a névsort. A barakban halotti a csend, a fiúk sápadt arccal merednek maguk elé. Most dől el, ki megy haza és ki marad itt... talán örökre. Százhuszonnyolc név hangzik el.

Köztük az enyém.

A hadapród leteszi az asztalra a papírt. Hirtelen kitör a zsivaj. A hadapród túl akarja kiabálni:

— Ez a moszkvai parancs... Majd mindenki hazamegy!

Hangja elvész a kiabálásban. Az emberek, akik nem kerültek rá a listára, feldúlt arccal rohangálnak, sírnak, átkozódnak. A táborparancsnok felemeli a kezét, mondani akar valamit, de senki sem ügyel rá. Legvint és tisztjeivel kimegy a barakból.

Fiatal gyerek áll elém:

— Főhadnagy úr... miért nem engednek... Én is haza akarok menni...

Zokogva borul a vállamra.

— Majd a következő transzporttal te is hazakerülsz... Hallottad, hogy indul még... Még csak julius van...

— Én már soha... Minket nem engednek haza... Verje meg az Isten...

A hadapród tölcsért csinál a tenyeréből és kihirdeti, hogy akinek a nevét felolvasta, azonnal induljon a fürdőbe.

A legény még zokogva áll előttem, amikor odajön a hadapród. Átöleli a fiú vállát:

— Én átadom neked a helyem... Megkérem a táborparancsnok urat, hogy helyettem téged engedjen haza...

A hadapród rámnéz. Szeplős, vörös arca mosolyog:
— Nekem itt a helyem.... .

* * *

A karunkról le kell venni a fogolyjelzést. Közölték, hogy már nem vagyunk foglyok, hanem « hazatelepülők ». Szakadozott egyenruhám helyett zöld vászonnadrágot, kék munkászubbonyt, meg egy pár ormótlan orosz viaszosvászoncsizmát kapok. Csak a sapkám marad meg.

Reggel sorakoztatnak. Háromszor is megszámolnak, névszerint szólítva mindegyikünket. Akik nem vonultak ki munkára, a barak kapujából néznek. Aztán megint visszaterelnek a barakba.

Csak délben indulunk, az ebédet még a táborban kapjuk meg. Végigfekszem a priccsen és a felettem lévő mocskos deszkákra meredek. Arra gondolok, hogy megint ki fognak szólítani a sorból, mint tavaly Kamiskovón. Az inak megfeszülnek az arcomon. Anyámra gondolok, édesapámra, a sírokra és... Annára. Vajjon valóban uj élet vár rám?

A fiúk matatnak a holmijukkal, kötözgetik a csomagokat. Két öreg honvéd a priccsem elé áll. A felső deszkáktól csak a szájukig látom őket. A szomszéd táborban dolgoznak és most átkéredzkedtek, hogy elbúcsúzzanak. Jóska, aki falujukbéli, felettem fekszik. Hozzá jöttek. A két öreg egy ideig némán nézi Jóskát, ahogy csomagolgat, aztán az egyik mély sóhajtással megszólal:

— Hát Isten megáldjon Jóska...
— Magukat is...
— Aztán elmenj ám Erzse nénédhez...
— Hogyne mennék...

— Mondd meg néki, hogy... vigyázzon a jószágra, meg a gyerekekre...

— Megmondok mindent, ne féljen...

A másik az arcához emeli a kezét, nehezen nyel:

— Meg mondd meg, hogy nekünk itt jó sorunk van... és majd csak hazakormányoz bennünket is az Uristen...

— Megmondok mindent...

— Meg hát... írjanak...

— Megmondom.

— Isten megáldjon Jóska... meg mind az otthonvalókat.

Az öregek felnyújtják a kezüket a priccsre, aztán lehajtott fejjel, lassú, nehéz léptekkel indulnak kifelé a barakból, vissza a drótkerítéssel körülvett traktorgyár felé...

* * *

Délben átviszem a kásámat Péter doktornak. Szokott mosolyával ül az ágya szélén, csak a szeme körül rándulnak meg néha a szarkalábak.

— Látja?... Mégis csak hazajut.

— Jobban örülnék, ha együtt mehetnénk...

— Majd csak hazakerülök én is. Engem is várnak otthon. Köszönöm a kását... Látja ma nagyot ebédelek és... örülni fogok, hogy maga megy hazafelé. Irja meg a feleségemnek, hogy nemsokára én is otthon leszek...

A baraknál sorakozót kiáltanak. Kezet szorítok Péter doktorral, derűs kék szeme biztatóan néz rám:

— Aztán vigyázzon. Tudja mire gondolok. De hát nem féltem magát... Várjon elkisérem...

Nagynehezen összeáll a menet, kőhajitásnyira tőlünk az ittmaradók csoportba verődnek. Nem szabad közelebb jönniök. A hadapród csakugyan átadta a helyét a

fiúnak. Mosolyogva áll és minduntalan sapkájához emeli a kezét. A többiek integetnek és átkiabálnak hozzánk. Egy legény a többitől elhúzódva áll. Arcán csendesen peregnek a könnyek. A törzsőrmester « vigyázz »-t vezényel. Harsogva adja ki a parancsot, mint valaha a kaszárnya udvarán:

— Század! In-dulj!

Annyi év után az első magyar vezényszó! Mint áramütés jár át. Kiszakít a böszme « davaj »-ok világából, az előregörnyedt oroszok únott intéséből, mindabból, ami « plenny »-vé tett, megvetett és nem számító tömeggé, akinek csak fáradt izmaira volt szükség. A sorok önkéntelenül kiigazodnak, felemeljük a fejünket és ütemre dobbannak a lábak. Megint emberek vagyunk, hazafelé induló emberek, katonák! Nem látjuk a szögesdrótot, az őrtornyokat, elmosódnak a barakok, elmosódik a bajtársak arca, tartjuk az igazodást és menetelünk a kijárat felé. A kapu előtt csattanó vezényszóra állunk meg. Feszesen állunk, mozdulatlanul, szemünk pillája sem rezdül. Különös megint katonának lenni és különös, hogy úgy érezzük, mintha győztünk volna. Vajjon nem győztünk-e valóban? Állunk mereven, keményen, rezdülés nélkül. Csak a mellünket veti majdnem szét a gondolat: haza, haza!

És mégsem öröm az, amit érzek. Csak ébredés, felemelkedés zsibbasztó sötétségből és... mosoly. Ugyanaz a mosoly, amit akkor éltem meg, amikor meghaltam. A világmindenség mosolya, amelybe megint feloldódom, amivel egy vagyok és ami egy velem.

A táborparancsnok beszél. A napsütésben csillognak arany vállpántjai; mosolyogva és hangosan beszél. Mégsem halljuk a szavakat, csak állunk és nézzük a kaput. Nézzük az orosz őrt, mikor mozdul meg, hogy kinyissa. Szégyen önt el. A többiek miatt. Akik itt maradnak.

Akik talán örökre itt maradnak. Az út mellett állnak, szürke gunyáikban, kopott sapkájukat a szemükre húzzák. A válluk előreesik, egyiknek-másiknak megrebben a keze és int. Péter doktor a kapu sarkánál egy oszlophoz támaszkodik. Csendesen pöfékel hosszúszárú pipájából és mosolyog. A büntetőbarak paliszanderkeritése mögül foglyok leselkednek. Néznek. Minket néznek, akik indulunk haza.

A táborparancsnok befejezi a beszédet, jó utat kíván. Lassan széttárulnak a kapuszárnyak, a törzsőrmester fővetést vezényel, díszlépésben indulunk tovább. Látom, hogy Péter doktor kiveszi a pipát a szájából, kiegyenesedik és sapkájához emeli a kezét. A század menetel, egyenletes, kemény, elnyújtott léptekkel. Péter doktor áll és állnak a többiek. Elsüllyed körülöttem és bennem minden, csak őket látom, a « plenny »-ket, aki én nem vagyok többé. Menetelek tovább, de felemelem a kezem és tisztelgek nekik a sorból. Leszakad rólam minden fegyelem, fogoly és katonai fegyelem, csak ember vagyok, a tömegből kilépett ember és búcsúzom. Igy búcsúzom egyedül, katonátlanul és mégis katonásan a diszelgő század közepéből. Búcsúzom a bajtársaktól, búcsúzom Péter doktortól és életem egy darabjától, ami örökre itt marad. Csak arra térek magamhoz, hogy csendesen poroszkálunk az országúton. Hátul valaki nótába kezd, néhányan beledünnyögnek, de az ének eltörik. Restelkedve ballagunk tovább. Nem... most nem lehet énekelni!... Egy legény cigarettával kínál. Az út szélén gyerekek verődnek össze és néznek. A piactéren asszonyok ülnek a földön, előttük a zsákon bulki, apró zöld alma, mocskos kannában tej. Orosz katonák kacsáznak a járdán, tarkójukra tólt sapkájuk alól sörény lóg a szemükbe. Néhol únottan vakkant ránk egy kutya, rozzant teherautó zakatol el mellettünk. Kis kertben öreg

orosz támaszkodik összekulcsolt kezével az ásó nyelére. Kikanyarodunk a széles főuccára, elhaladunk a kolostor dombja alatt, vetemedett falú modern épületek mellett. Mi épitettük őket... A magazin előtt tömeg várakozik, lomhán, mozdulatlanul. Néha valaki az út széléről ránkkiált és megkérdezi hová megyünk. A fiúk bizonytalanul intenek a levegőbe és kiáltják vissza, hogy:

— Domoj!... Haza...

* * *

Három napig rostokolunk a pályaudvaron. Észak felől szerelvények jönnek, hozzák a foglyokat. Archangelskből, Gorkijból, Susdalból, Orankiból, Kamiskovóról. Itt-ott ismerős akad. Sétálgatunk a sínek között, lemegyünk a Vjazmára fürdeni, de nem merünk időzni, mert hátha közben elindul a vonat. Néhányan elmennek a pályaudvari étterembe. Ugy mondják, hogy: megyünk a « resti »-be. A kétszázezer lakósú Vladimirnek ez az egyetlen nyilvános étterme. Valóban: « resti ». Kis alföldi mezővárosokban láttam ilyeneket. A vállalkozók csakhamar visszatérnek. Kicsit bánatosak, mert enni akartak. Fehér asztalnál akartak emberi ételt enni. Sültet. De nem volt csak pirított máj és egy kis adagért néhány szem burgonyával százhatvan rubelt kértek. Pontosan a harmad részét egy orosz munkás havi keresetének. Bóbitás, fehérkötényes pincérlányok akarták őket kiszolgálni és kertelés nélkül mondották meg, hogy náluk « minden » kapható. De a pirított máj és a felajánlott « minden » a Szovjetunióban nem jár ki közönséges halandónak. Polgári öröm, ami csak az MVD-nek és a párt tagjainak dukál!

Néha a táborból munkára kivezényelt brigádok haladnak el mellettünk. Megállnak és beszélgetünk. Elmondják mi történt odabent aznap, mit kaptak enni,

mi a munka, mit mondott ez s amaz. Hallgatjuk őket, de szavuk a messzeségből jön, idegen, nem a miénk többé. Az agyunk és szívünk az otthonnal van tele. Ami volt, elmúlott és nem kísért a fiúk szavában sem. A kapu becsapódott mögöttünk.

Esténkint kijön a hadapród. Hálaadó sürgönyt fogalmaz Sztalinhoz amiben megköszönjük a jóságát. Feliratot is készít és megkér, hogy fordítsam le németre, mert csak a németek között akad, aki jól tud oroszul. A feliratot mindenkinek alá kell írni. Fellengős mondatokban hálálkodunk és megfogadjuk, hogy a nagyszerű szovjet útmutatások alapján sietünk ujjáépiteni az országot. A hadapród személyesen körözi az ívet. Az emberek komor arccal firkálják alá a nevüket. A hadapród félrehiv:

— Téged kifelejtelek...

Szótlanul nyújtok neki kezet. Fáradt mosoly játszik az ajkán:

— Meg kell tenni. A többiek miatt. Ezt elvárják Moszkvában...

A szerelvényre rátolják a konyhát és az élelmiszeres vagont. A két kísérő tiszt álmosan vesz számba mindent. Estéiket a « restiben » töltik és hajnalban imbolyogva másznak be a parancsnoki vagonba. Őrség nincs velünk, de kit is őrizzenek? Csigalassúsággal múlnak az órák. Harmadnap este az oroszok kihirdetik, hogy hajnalban indulunk. Az útirány: Moszkva, Kiev, Csernovicz, Focsani...

Hajnalban elbődül a mozdony kürtje, aztán heves rántással megindulunk. A fiúk felébrednek, kábultan bámulnak maguk elé, néhány álmos szó esik. A vonat egyre sebesebben zakatol, az ócska vagonok imbolyognak a rozoga pályán, hűvös éjszakai szél csap be a nyitott ajtón. A fiúk ásítva és nyujtózkodva húzzák a

fülükre a pokrócot. Tágranyílt szemmel bámulok az előttem elrohanó sötétségbe. Hát így? Mindezek után Focsani? Anna mègirta: « ott várnak barátaid »: a román kommunista politikai rendőrség. Listán vagyok. Megkínzás, börtön, pusztulás ott, ahol csak egy fal választ el az élettől?! Péter doktor szavai zsonganak bennem: « erősnek kell lenni, mosolyogni kell... akkor az ember maga kormányozza a sorsát...! ». A térdem felett összekulcsolom a kezem, ráhajtom a fejem és imádkozni akarok. De nincsen imádságom, csak hajtogatom magamban, mint annyiszor az elmúlt esztendőkben: ugye nem hagysz el Uram!?

Kéz nehezedik a vállamra. A hajnali pirkadásban Jóska arca bontakozik ki:

— Mi a baj főhadnagy úr?

— Ki fognak adni Focsaniban...

Jóska keze csendesen megszorul a vállamon:

— Majd összeadjuk a kenyeret. Csernovicz után lelép a vonatról. Három nap alatt otthon lehet Székelyföldön... Onnan már tovább segítik...

* * *

Késő délután érkezünk Moszkvába. A névnek varázslata van: elsüllyedt világ elevenedik meg benne és most, az irdatlan nyomorúság közepette a nagy ígéretet testesíti meg, úgy ahogy azt a kamiskovói őrnagy fejezte ki önkéntelen felkiáltásával a kiállításunkon: « Ilyen szép bútor csak Moszkvában van! ». De amit látok: rozsdás sinek, megrokkant vagonok, kormos munkáskaszárnyák, és valahol a messzeségben, mögöttük a város. De abból csak néhány kupolát látok és a szekerek és döcögő tehergépkocsik között elsuhanó csillogó luxusautót. Valaki kinyújtja a karját és azt mondja: « Nézzétek... ott a Kreml! ». A Ljubjankára gondolok, arra,

hogy valamelyik rendezőpályaudvaron megállunk, MVD tisztek jönnek és intenek. De a mozdony nem lassít sehol.

Hajnalodik és még mindég álmatlanul heverek a pokrócomon. A vonat egyhangúan zakatol, de a kerekek csattogása nem mond semmit. Máskor mindég mesélni szoktak a kerekek. Képek gomolyognak előttem: a nevemen fognak szólítani, valaki megsímogatja a hajamat. Anyám? Vagy Anna? Vagy?... A kerekek csattogása lassan ritmussá lesz, egyetlen mondatot kattognak tagoltan és szakadatlanul: « Csernovicznál ki kell ugrani... Csernovicznál ki kell ugrani!... ».

A fiúk ébredeznek, nyújtózva lépnek az ajtóhoz, kibámulnak a reggeli verőfénybe. A képük duzzadt az álomtól, kezük fejével dörzsölik a szemüket, kulacsból öntenek egymás markába vizet és bepermetezik vele az arcukat.

Lármázva rohan velünk a felvirágozott mozdony, a szél a magyar és a szovjetzászlót csattogtatja rajta. Falvak, apró városok mellett rohanunk el. A sínek mentén néhol foglyok állnak, integetnek és kiáltanak valamit. Biztosan a nevüket kiáltják. De a kiáltást eltépi a szél és a mozdony dudálása. Csak a kezük mozdulatát viszszük magunkkal.

Kievben megállunk. Ácsorgunk a vagonok előtt, esteledik, de még mindég nem indulunk. Megszoktuk, hogy az élet Oroszországban örökös várakozás. Végre előkerül a két kísérőtiszt. A százados a szája sarkából fityegő cigarettevég mellől átkozódik:

— Csernovicz alatt valami baj történt a pályatesten. Mármarossziget felé kell kerülnünk...

Megkapaszkodom a vagon ajtajába. Nem tudok gondolkozni, csak azt értem meg, hogy elkerüljük Focsanit!... Elkerüljük Focsanit!...

Jóska felém hajlik. A szája széle megremeg:
— Főhadnagy úr... csoda történt!

* * *

Harmadnap a messzeségben felkéklik a Kárpátok vonulata. Megdőlt, gyatra búzatáblák között haladunk, elszórtan még látni a háború nyomát: felborult, rozsdás, páncélos, elgörbült ágyúcső, acélsisakkal jelzett katonasír. Üszkös épület. Rögtönzött fahídon döcögünk át a Dnyeszteren. A vagonok ibolyognak, minduntalan megcsikordulnak a fékek, a mozdony zihálva vonszol át az egykori Oroszország határán. Bukovinában zakatolunk tovább. Amerre látunk... pusztulás. Az állomásokon meredt arcú emberek állnak, ügyet sem vetnek ránk. Néhol dolgoznak a pályatest mellett, a munkásokra fegyveres orosz őr vigyáz. Mi is szótlanok leszünk... vajjon ez vár ránk otthon is?

Másnap délben érkezünk Mármarosszigetre. A régi magyar indóházon a román felirás: Maramures. Alatta orosz katonák állnak. Közrevesznek és a rögtönzött fürdő felé terelnek. Emberek próbálnak csatlakozni hozzánk, helybeli magyarok, de az őrök elhesegetik őket. Csak egy fiatal lány keveredik közénk, azt mondja, hogy a bukaresti magyar követségről jött és érkezésünkről szívesen értesíti hozzátartozóinkat. Mielőtt megakadályozhatnám, valaki bemondja az én nevemet is. A lány egy pillanatra felfigyel, aztán mosolyogva fordul hozzám:

— Kit szabad értesítenünk főhadnagy úr?

Nincs mit tennem, bemondom a szüleim címét. A fiúk fejcsóválva vesznek körül. Az egyik kinyújtja a karját:

— Látja-é azt a hegyet? Megette van az én falum. Az országút mellett jobbkézre a harmadik ház a miénk.

Ha baj lesz, csak oda jusson el. Apám majd ád ruhát és elviszi, ahová akarja... Addig meg ügyelünk...

* * *

Álló hétig rostokolunk a kaszárnyában. A fiúk éjjel nappal őrködnek, hogy ha keresnének, rögtön megugorhassam.

Ólmos lassúsággal telnek a napok. Délelőtt elbujok valamelyik sarokba aludni, ha besötétedik lehúzódom a raktárépület mellé és hajnalig várom a megbeszélt füttyjelet. De csak a szél zizeg az erdő felől, néha lépések csoszognak keresztül az udvaron, a bódéban hangosan ásít az őrszem, béka huppan a lapu között...

Hetednap este indulunk tovább. Magyar szerelvénybe szállunk. Mire hajnalodik a Tisza partján kanyargunk, a Szovjethez csatolt Kárpátalján. Megint szigoruan őriznek, a városokon csak keresztülrobogunk. Délben nyílt pályán állunk meg, ebédosztásra. A töltés aljában a bokrok között egy gyerek ül. Mozdulatlan arccal néz bennünket. Odamegyek hozzá:

— Magyar vagy?

— Én igen...

— Hát hogy éltek itt fiacskám?

— Nem élet ez kérem...

A gyerek nincsen több tíz évesnél. Többen álljuk körül, valaki megkérdi:

— És a szüleid?

A gyerek fáradtan int:

— Azokat elvitték esztendeje. Amikor bombázták a falut...

— És te miből élsz?

— Hát... robotolok...

Kenyeret adunk neki. A gyerek megtömi vele az ingét, kis mocskos kezével magához szorítja, aztán felugrik és eltűnik a csalitban.

* * *

A határ előtt megint névszerint vesznek számba. Lassan dübörgünk át a Tisza hídján. Amikor az első vagon átgördül a határon, felhangzik a Himnusz:

— Isten áldd meg a magyart!...

Vagon-vagon után veszi át az éneket:

— Megbűnhődte már e nép...

A könnyek végiperdülnek az arcunkon... Nem töröljük le őket.

A mezőkről, a kis falusi pályaudvarokról emberek integetnek felénk. Fényes szemmel nézünk egymásra, az arcunk kipirosodik: itthon vagyunk! Debrecenben beláthatatlan tömeg vár. Az emberek kiáltoznak, neveket kérdeznek, cigarettát, gyümölcsöt, süteményt osztogatnak. A falakon mindenütt plakátok: « Rákosi hazahoz!... « Szavazzatok a kommunista pártra!... ». « Éljen a Szovjetunió! ». Sztalin, Rákosi, Gerő hatalmas arcképe mered ránk.

A laktanyában sorakoztatnak, egy fiatalember a népidemokrácia nevében üdvözöl, élteti Rákosit. Némán hallgatjuk, valaki hátul rázendít a Szózatra. A kormányküldött egy darabig dermedten néz ránk, aztán lelép a dobogóról. Cigánybanda muzsikál, egy termetes hölgy a demokratikus nők nevében üdvözöl, egy aktivista válaszol, de felszólítására csak néhány társa éljenez vontatottan.

Fürdő, orvosi vizsgálat, étkezés, lajstromozás, végül... politikai szűrő. Kis szobában három sötétarcú fiatalember fogad. Amikor bemondom a nevem és polgári foglalkozásom, összenéznek. Az egyik vastag köny-

vet vesz elő, háromszor is végiglapozza, aztán megrázza a fejét:

— Nálunk nincs nyilvántartva... mehet...

Másnap reggel asztalsor előtt kell elhaladni. Elbocsájtó levél, menetlevél, öt forint, tíz cigaretta... Ez az obsit, három esztendőért. Az utolsó asztalnál egy oroszos egyenruhájú ezredes írja alá a papírokat. Megállok előtte és tisztelgek. Az ezredes nem viszonozza a tisztelgést, rákanyaritja a nevét az elbocsájtó levélre és elém löki:

— Maga többé nem katona... Szabadság!

Szó nélkül indulok a kijárat felé. A kapuban fegyveres őrszem áll. Amikor elhaladok mellette, nem tiszteleg. Ránézek, aztán leveszem a kopott tiszti sapkát és csendesen zsebreteszem.

Megindulok.

Előttem szürke porral fedve nyujtózik az út.

TIP. DELLA PACE - ROMA 1954 - VIA DE LA PACE, 35